

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENDÜSTRİYEL MİRAS ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜNÜN
MÜZECİLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

İREM ERGENÇ

2501151410

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. FETHİYE ERBAY

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : İREM ERGENÇ Numarası : 2501151410
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : MÜZE YÖNETİMİ Danışmanı : PROF.DR. FETHİYE ERBAY
Tez Savunma Tarihi : 27.05.2019 Saati : 12:00
Tez Başlığı : ENDÜSTRİYEL MİRAS ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜNÜN MÜZECİLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~ LA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR. FETHİYE ERBAY		KABUL
2- PROF.DR. EŞİN CAN		KABUL
3- PROF. DR. ŞEBNEM ARIKBOĞA		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR. SEHBAN KARTAL		
2- - DOÇ.DR. SEVTAP DEMİRCİ		

ÖZ

ENDÜSTRİYEL MİRAS ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜNÜN MÜZECİLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ İREM ERGENÇ

1800’lü yıllarda tüm dünyada yaşanan endüstri devrimi sonrası hızla kurulmaya başlanan endüstri tesisleri kentlerdeki büyüme ve gelişime yön vermiştir. 1950’li yıllara kadar içinde bulundukları kentlerde üretim faaliyetlerine devam eden bu tesisler teknolojiadaki ilerlemelerle birlikte üretim biçimlerinde yaşanan değişimler ve kentlerdeki dönüşümlerin de etkisiyle zaman içerisinde kent merkezlerinde kalmış, fonksiyonlarını yeni üretim tesislerine devrederek atıl duruma düşmüşlerdir.

Gerek sahip oldukları mimari özellikler gerekse sosyal dönüşüm öncüsü olma vasıfları ile bu tesisler insanlık tarihinin önemli bir döneminin hem tanığı hem de itici gücü konumunda olmaları nedeniyle özel önem arz etmekte olup, dünya literatüründe 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra korunması gerekli kültür mirası olarak tanımlanmaya ve tüm unsurlarıyla korunmaya başlanmışlardır.

Bu tesislerin orijinal işlevlerinin yansıtılması suretiyle müze haline getirilerek topluma kazandırılmaları son derece anlamlıdır. Ancak, tarihi önemi yüksek bu alanlar değerlendirilirken sadece müze olarak dönüştürülmekle sınırlı kalınmamalı, toplumsal alanda fayda sağlayacak bir şekilde kullanıma açılırken bir yandan da tarihini kullanıcıların dikkatine sunabilmelidir. Bu sayede Müzeoloji biliminin toplumun değerlerini koruyucu ve tarihini gelecek kuşaklara aktarıcı misyonuna da hizmet etmiş olacaktır.

Bu tez çalışması, teknoloji tarihinin önemli bir bileşeni olan ve kentlerin fiziksel gelişiminde etkin rol üstlenmiş endüstriyel alanların korunma ve yeniden işlevlendirme çalışmalarını dünyadan ve Türkiye’den örneklerle karşılıklı olarak incelemek ve müzecilik adına uygun işlev önerilerinde bulunmak üzere hazırlanmıştır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında kentlerin biçimlenmesinde ve gelişmesinde önemli roller üstlenmiş olan endüstrileşme, tarihi, sosyal, fiziksel ve ekonomik açılardan ele alınmış, endüstriyel

alanların kültür mirası kapsamında yeniden işlevlendirme çalışmaları incelenmiş ve müzeoloji branşı açısından eşitli nerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel miras, endüstri arkeolojisi, yeniden işlevlendirme, dnşm, müzeoloji.

ABSTRACT

AN EXAMINATION OF RE-FUNCTIONALIZATION OF INDUSTRIAL HERITAGE SITES IN TERMS OF MUSEOLOGY

İREM ERGENÇ

In 1800s, industrial facilities have started to be established together with the industrial revolution that emerged all around the world which guided urban growth and development afterwards. These industrial areas continued their operations until 1950s. Due to the technological advancements, the ways of production changed and urban areas started to be transformed. In time, industrial areas positioned at the city centers and they became idle after the establishment of new production facilities.

Based on their own architectural characteristics and main qualifications of being social-cultural transformation leads of their era, industrial areas are both witnesses and driving forces of a significant time zone of history of humanity. Therefore, after the second half of the 20th century, they have started to be defined as cultural heritages of the world and protected with all of their components.

It is culturally, sociologically and economically important to reintegrate them into the society as museums by reflecting their original functions. However, reintegration and re-functionality of these historically important areas should not be limited with museums, and while they are re-functioned to be useful in the social area, they should also present their history to the users' attention. Therefore, it will contribute to the mission of the science of Museology to protect social values and transfer of social history to the future generations.

This thesis study was done to comparatively analyze the study examples around the world and in Turkey on protection and re-functionalization of old industrial areas that had significant roles on physical development of cities as being important figures of history of technology and provide recommendations for suitable functions in the name of Museology. In this regard, within the scope of the study, the industrialization process that had significant roles to shape and develop urban areas was addressed from historical,

social, physical, and economic aspects, re-functionalization studies of industrial areas within the context of the cultural heritage was analyzed, and several suggestions were provided in terms of Museology.

Keywords: Industrial heritage, industrial archaeology, re-functionalization, transformation, museology.

ÖNSÖZ

Endüstriyel mirasa olan ilgim Almanya Münih'teki Deutsches Museum'u ziyaretimle pekişti. Endüstri ürünlerinin müze eseri niteliği taşıyor olmasını takiben endüstri kuruluşlarının tek başlarına canlı birer müze örneği sergiliyor hale gelmeleri bende zaman içerisinde ilgi uyandırdı. Bu konuyla ilgili çalışmaları irdeleyip yurtdışındaki örnekleri inceledikçe Türkiye'de bu alanda yapılması gereken çok fazla iş olduğunu anladım. Bu tez de bu düşünceyle oluşturuldu.

Köklü tarihimizden ileri gelen ve sayıları bir hayli fazla olup günümüzde atıl hale gelmiş birçok değerli endüstri yapısının yurtdışındaki örneklerde olduğu gibi günümüz şartlarına uyarlanıp değerlendirilmesinin ülke ekonomisine ve kültürüne olduğu kadar tarihimizin korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılacak kalıcılığının sağlanmasına da hizmet edeceği kanaatindeyim.

Bu bağlamda öncelikle henüz Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde lisans eğitimim sırasında tanıştığım, her anlamda bana yol göstermiş, hayatıma dokunmuş olan ve ülkemiz açısından müzeciliğin ve müze eğitiminin gelişiminde büyük katkıları bulunan çok değerli hocalarım Prof. Dr. Fethiye Erbay'a, Doç. Dr. Mutlu Erbay'a ve Dr. Öğretim Üyesi Nuri Özer Erbay'a şükranlarımı sunarım.

Tez yazım aşamasında ziyarette bulunduğum, çalışmamda da ele aldığım Türk Telekom Tahtakale Santrali'nde uzun yıllar çalışmış ve buradan emekli olmuş babama da yorumları ve görüşleri için ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak beni büyüten, her daim yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen anneme, yönlendirmeleri ve destekleri için eşime ve kızım Defne'ye sevgilerimi sunuyorum.

İREM ERGENÇ

İSTANBUL, 2019.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ENDÜSTRİ DEVRİMİ

1.1. Endüstri ve Endüstri Devrimi.....	5
1.2. Endüstrileşmenin Dinamikleri.....	5
1.2.1. Buhar Makinesinin İcadı	5
1.2.2. Endüstri Devriminin Nedenleri	7
1.3. Endüstrileşmenin Getirdikleri	7

İKİNCİ BÖLÜM ENDÜSTRİ MİRASI VE KORUNMASI

2.1. Endüstri Mirası Kavramının Ortaya Çıkışı	14
2.2. Endüstri Mirasını Koruma Çabaları	16
2.2.1. Avrupa’da Yürütülen Çalışmalar	16
2.2.2. Venedik Tüzüğü	17
2.2.3. Yakın Zamanda Yürütülen Çalışmalar ve İlgili Kuruluşlar	18
2.3. Endüstri Mirasının Korunma Ölçütleri ve Önemi	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN MÜZECİLİK ANLAYIŞINDA ENDÜSTRİYEL MİRASIN YERİ

3.1. Müzecilik ve Müze Kavramı	21
3.2. Değişen Müzeler ve Değişen Müzecilik	22
3.3. Endüstriyel ve Teknolojik Gelişmelerin Müzelere Yansıması.....	25
3.4. Endüstriyel Yapıların Dönüştürülmesinin Müzeciliğe Etkisi	32

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİYEL YAPILARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİNE YÖNELİK DÜNYADAN ÖRNEKLER

4.1. Müze Amaçlı Dönüştürülenler	34
4.1.1. Londra Tate Modern	34
4.1.2. Zaanse Schans Açık Hava Müzesi	39
4.2. Toplumsal Kullanım Amaçlı Dönüştürülenler	46
4.2.1. Essen Zeche Zollverein	46
4.2.2. New York Domino Şeker Fabrikası	51
4.2.3. Montreal Royal Bankası	61
4.3. Eğitim Amaçlı Dönüştürülenler	69
4.3.1. Sevilla Üniversitesi	69
4.4. Ofis Amaçlı Dönüştürülenler	72
4.4.1. Sint-Jans-Molenbeek Eski Şarap Ambarı	72

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEN ENDÜSTRİ MİRASI ÖRNEKLERİNİN ARAŞTIRILMASI

5.1. Müze Amaçlı Dönüştürülenler	77
5.1.1. Rahmi Koç Müzesi	77
5.1.2. Azm-i Milli Un Fabrikası	93
5.2. Eğitim Amaçlı Dönüştürülenler	100
5.2.1. Bilgi Üniversitesi Kampüsü	100
5.2.2. Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü	106
5.2.3. Kadir Has Üniversitesi Kampüsü	113
5.3. Ofis Amaçlı Dönüştürülenler	121
5.3.1. Türk Telekom Girişimcilik Merkezi	121
5.3.2. Kasımpaşa Tuz Ambarı	125
5.4. Günlük Kullanım Amaçlı Dönüştürülenler	130
5.4.1. Bomonti Bira Fabrikası	130
DEĞERLENDİRME	138
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	142

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: James Watt Buhar Makinesi.....	6
Şekil 2: Fabrikalarda Çalışan İşçilerden Bir Görünüm	8
Şekil 3: İşçi Göçlerinin Sonucu Kentler	9
Şekil 4: Hava Kirliliği Görülen İlk Şehirlerden Biri, Charleroi Belçika	10
Şekil 5: Kentlerden Düzensiz ve Sağlıksız Yaşama Bir Örnek	11
Şekil 6: Kentlerde Ortaya Çıkan Çocuk İşçiler	12
Şekil 7: Toplu Taşımanın Başlangıcı.....	13
Şekil 8: Deutsches Museum İçerisindeki Uçaklardan Bir Görünüm.....	28
Şekil 9: Deutsches Museum İçerisindeki Otomobil Bölümünden Bir Görünüm	28
Şekil 10: Feza Gürsey Bilim Merkezi'nden Bir Görünüm	31
Şekil 11: Tate Modern Dış Görünüş.....	35
Şekil 12: Tate Modern Google Earth Görünümü	36
Şekil 13: Tate Modern'in Eski Hali.....	37
Şekil 14: Tate Modern'in İç Görünüşü	38
Şekil 15: Tate Modern Dış Görünüşü	39
Şekil 16: Zaanse Schans Google Earth Görünümü.....	40
Şekil 17: De Kat Değirmeni Google Earth Görünümü.....	42
Şekil 18: De Kat Değirmeni	42
Şekil 19: The Blue House of Zaandam, Claude Monet	44
Şekil 20: Claude Monet Tarafından Resmedilen Evin Günümüzdeki Görünümü	44
Şekil 21: Zaanse Schans Atölyelerinden Birinde Yer Alan Bir Fotoğraf, Elle Tahta Ayakkabı Yapan İşçiler.....	45
Şekil 22: Clogların Zaman İçerisinde Gelişimini Gösterir Nitelikte Örnekler.....	46
Şekil 23: Zollverein Girişi	48
Şekil 24: Zollverein Restoran Bölümü	49
Şekil 25: Zollverein Genel Görünüm	50
Şekil 26: Zollverein Google Earth Görünümü.....	51
Şekil 27: Domino Şeker Fabrikası Eski Görünüşü	52
Şekil 28: Dönemin Domino Şeker Reklamlarından	53
Şekil 29: Domino Şeker'in Günlük Üretimine Dair Bir Görünüm.....	54
Şekil 30: Domino Park alanı Google Earth Eski Görüntüsü	55
Şekil 31: Domino Şeker Fabrikası'nın Bugünkü Hali.....	56
Şekil 32: Domino Park Google Earth sokak görüntüsü.....	56
Şekil 33: Domino Park Günümüzden bir Kare.....	58
Şekil 34: Domino Park Günümüzden bir Kare.....	58
Şekil 35: Domino Park Günümüzden bir Kare.....	59
Şekil 36: Domino Park Günümüzden bir Kare.....	60
Şekil 37: Domino Park Günümüzden bir Kare.....	61
Şekil 38: Binanın Eski Görünüşü	62
Şekil 39: 4 Mart 1927 Tarihli Granby Leader-Times Gazetesi	63
Şekil 40: Ana Giriş Salonu	64

Şekil 41: Vezneler.....	64
Şekil 42: Çalışanlar.....	65
Şekil 43: Binanın Google Earth Görünümü.....	66
Şekil 44: Günümüzden Bir Görüntü.....	66
Şekil 45: Günümüzde Kahve Siparişlerinin Alındığı Vezneler.....	67
Şekil 46: Mekandan Genel Bir Görüntü.....	68
Şekil 47: University of Seville, Google Earth Görünümü.....	69
Şekil 48: Seville Üniversitesi	71
Şekil 49: Seville Üniversitesi'nden bir Görünüm.....	72
Şekil 50: Eski Şarap Ambarı Google Earth Görünümü.....	73
Şekil 51: Google Maps Sokak Görünümü	73
Şekil 52: BDDO Ofisi İç Görünüm	74
Şekil 53: BBDO İç Görünüm	75
Şekil 54: Büyük Tribün Genel Görünüm.....	76
Şekil 55: Ofis Genel Görünüm	76
Şekil 56: Rahmi Koç Müzesi Google Earth Görünümü	78
Şekil 57: Lengerhane ve Hasköy Tersanesi'nin 1998 Yılındaki Görüntüsü	79
Şekil 58: Lengerhane Binası Restorasyon Öncesi	79
Şekil 59: Lengerhane Binası Restorasyon Sonrası	80
Şekil 60: Hasköy Tersanesi Restorasyon Öncesi Görünüşü.....	81
Şekil 61: Hasköy Tersanesi Restorasyon Öncesi Görünüşü.....	82
Şekil 62: Hasköy Tersanesi Restorasyon Sonrası Görünüşü.....	82
Şekil 63: Hasköy Tersanesi Restorasyon Sonrası Görünüşü.....	83
Şekil 64: Sultan Abdulaziz'in Saltanat Vagonu	84
Şekil 65: Hafta Sonları Müzede Römerkörlerle Haliç Turları	84
Şekil 66: İlk Uçuşunu 1935'te Yapan DC-3 Dakota	85
Şekil 67: 1974 Yılında İtalya'da Üretilen Avcı/bombardıman Uçağı F-104 Starfighter	86
Şekil 68: TCG Uluçalreis Denizaltısı ve Fenerbahçe Vapuru	86
Şekil 69: Rahmi M. Koç Müzesi Nostaljik Sokak Canlandırması	87
Şekil 70: Rahmi M. Koç Müzesi Balıkçı Barınağı Canlandırması.....	87
Şekil 71: Rahmi M. Koç Müzesi Kosta Usta'nın Motor Tamir Atölyesi.....	88
Şekil 72: Rahmi M. Koç Müzesi Zeytinyağı Fabrikası Canlandırması.....	88
Şekil 73: Rahmi M. Koç Müzesi Bireysel Çocuk Atölyeleri'nden bir Görüntü	89
Şekil 74: Rahmi M. Koç Müzesi Matematik Atölyesi'nden bir Görüntü.....	89
Şekil 75: Demlik Kafe'den Bir Görünüş	90
Şekil 76: Fenerbahçe Büfe.....	90
Şekil 77: Suzy's Cafe Du Levant	91
Şekil 78: Çocuklar İçin Atlı Karınca ve Oyun Alanı İmkânı	91
Şekil 79: Hasköy-Sütlüce Nostaljik Demiryolu Seferi Canlandırması.....	93
Şekil 80: Azm-i Milli Un Fabrikası, Google Earth Görünümü	94
Şekil 81: Azm-i Milli T.A.Ş. 17 Aralık 1926 Tarihinde Hizmete Açılırken.....	96
Şekil 82: Azm-i Milli T.A.Ş. 17 Aralık 1926 Tarihinde Hizmete Açılırken.....	97
Şekil 83: Azm-i Milli Müzesi Dış Görünüş.....	98

Şekil 84: Azm-i Milli Müzesi Dış Görünüş.....	99
Şekil 85: Azm-i Milli Müzesi Makineler.....	99
Şekil 86: Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın Görünüşü, 1957	101
Şekil 87: Silahtarağa Elektrik Fabrikası, Gül Köksal Arşivi, 1999	102
Şekil 88: Silahtarağa Elektrik Fabrikası	102
Şekil 89: Santralistanbul'un Günümüzden Bir Görünümü.....	103
Şekil 90: Santralistanbul İç Mekan	104
Şekil 91: Santralistanbul Geçici Sergiler'den Bir Görünüm	105
Şekil 92: Bilgi Üniversitesi Silahtarağa Kampüsü Google Earth Görünümü.....	105
Şekil 93: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası	107
Şekil 94: Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü	108
Şekil 95: Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü	109
Şekil 96: Fabrika Yapısının Yeni Yapı İçinden Görünen İzleri	110
Şekil 97: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Yerleşkesi	111
Şekil 98: Bakım ve Onarım Atölyesi Kuzey Cephesi	112
Şekil 99: Kaynakhane	112
Şekil 100: Marangozhane	113
Şekil 101: Kadir Has Üniversitesi, Google Earth Görünümü.....	114
Şekil 102: Restorasyondan Önce Cibali Tütün Fabrikası.....	116
Şekil 103: Restorasyondan Sonra Kadir Has Üniversitesi	116
Şekil 104: Cibali Tütün Fabrikası Eski-yeni Genel Görünümleri	117
Şekil 105: Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası Kadın İşçileri.....	118
Şekil 106: Fabrikadan Eski Bir Görünüm	119
Şekil 107: Üniversitenin İçinde Yer Alan Müzeden Bir Kesit	119
Şekil 108: Üniversitenin İçinde Yer Alan Müzeden Bir Kesit	120
Şekil 109: Yenilenmiş Santral Binası	123
Şekil 110: Yenilenmiş Santral Binası	124
Şekil 111: Eski Santral Dolabı.....	125
Şekil 112: Kasımpaşa Tuz Ambarı Dönüşüm Öncesi İç Mekan	127
Şekil 113: Yapının Günümüzdeki Girişi	128
Şekil 114: Tuz Ambarı Restorasyon Sonrası İç Mekan Görünüşleri	129
Şekil 115: Tuz Ambarı Restorasyon Sonrası İç Mekan Görünüşleri	129
Şekil 116: Tuz Ambarı Restorasyon Sonrası İç Mekan Görünüşleri	130
Şekil 117: Eski Bomonti Bira Fabrikası	132
Şekil 118: Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikası	134
Şekil 119: Bomontiada'da Yer Alan Atölye'den Bir Görüntü	135
Şekil 120: Bomontiada'da Yer Alan Alt'tan Bir Görüntü.....	136
Şekil 121: Bomontiada'da Yer Alan Kilimanjaro'dan bir Görüntü	136
Şekil 122: Bomontiada'da Yer Alan Lagranja'dan Bir Görüntü.....	137

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri (United State of America)
AIA:	The Association for Industrial Archaeology
A.Ş.:	Anonim Şirketi
CEO:	Chief Executive Officer
DOCOMOMO:	Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement
E-FAITH:	European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage
ERIH:	Avrupa Endüstri Mirası Rotası (The European Route of Industrial Heritage)
ICOHTEC:	International Committee for the History of Technology
ICOM:	Uluslararası Müzeler Konseyi (International Committee of Museums)
ICOMOS:	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites)
İ.E.T.T.:	İstanbul Elektrik Tramvay Tünel Otobüs ve Havagazı İşletmeleri Umum Müdürlüğü
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
NEKTAR:	Europäischen Netzwerk der Kultur der Arbeit
NRW:	Kuzey Ren-Vestfalya
SGK:	Sosyal Güvenlik Kurumu
SHOT:	Society for the History of Technology
SIA	American Society for Industrial Archaeology
S.S.C.B.:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
T.A.Ş.:	Türk Anonim Şirketi
TICCIH:	Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage)

GİRİŞ

Endüstri Devrimi 18. yüzyılda başlamış, toplumlar üzerinde birçok alanda değişime yol açmıştır. Üretim tesislerine olan gereksinim nedeniyle kentlerde yeni endüstri alanları oluşmuştur. Ancak, bu endüstri tesisleri zaman içerisinde teknolojinin gerisinde kalarak 20. yüzyıl ikinci yarısından sonra atıl duruma gelmeye başlamıştır.¹ Büyüyen kentler ile birlikte zaman içerisinde kentlerin merkezinde kalmışlardır.

19. yüzyılda tüm dünyada endüstrileşme hız kazanmıştır. Tüm devletler gibi Osmanlı Devleti de endüstrileşmeye uğramış ve bu uğurda çalışmalar yapmıştır. Endüstrileşme çoğunlukla o zamanın başkenti ve ulaşımın merkezi İstanbul ve çevresinde gerçekleşmiştir. İstanbul, endüstrinin merkezi haline gelmiş, bu civarda sayısız fabrikalar kurulmuştur².

Endüstri Devrimi sonrası teknoloji elbette ilerlemeye devam etmiş, teknolojik gelişmeler ve ekonomik yapılardaki dönüşümlerle birlikte, 20. yüzyıl ikinci yarısından sonra zamanının ileri gelen fabrikaları ve işyerleri kapanmaya ve yerlerini yeni teknolojilere bırakmaya başlamıştır. Zamanının önde gelen üretim tesisleri olan bu yerlerin değişen koşullar ile birlikte atıl hale gelip kapanması sonucu tarihi dönüşümlere şahitlik eden bu yerler kültürel anlamda da işlev kaybına uğramaya başlamıştır. Oysa ki her biri içinde bulundukları kültürün dönüşümüne tanık olmuş bu mekanların sürdürülebilir olmaları tarihi miras adına önem taşımaktadır. Örnek vermek gerekirse Endüstri Devrimi'ni başlatıcı nitelik taşıyan üç beyaz (un, şeker, tuz) ve üç siyah (kömür, petrol, demir) toplumların ve beraberinde tüm dünyanın akışını değiştirmiştir. İnsanlar geçimlerini sağlamak, finansal kaynak sağlayıp aile geçindirmek ve yaşamlarını devam ettirmek için bu altı maddenin üretimi için kurulan fabrikalarda çalışmışlar, yaşamlarını buna göre şekillendirmişlerdir.

Günümüzde artık endüstri mirası olarak adlandırılan bu eserlerin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi ancak yeni bir fonksiyonla kent yaşamına tekrar katılmaları ile

¹ Manolya Özdemir, “Endüstri Mirasının Yeniden İşlevlendirilmesi: Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Örneği”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2015, S: 1.

² Gül Köksal, “İstanbul’daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2005, S:1.

mümkün olmaktadır. Bu eserlerin miras kapsamında irdelenip koruma altına alınmaları gerekmektedir. Bu yapılara yönelik koruma ve işlevlendirme çalışmalar kısmi olarak gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da henüz bu alanda yapılmış kapsamlı bir değerlendirme çalışması bulunmamaktadır. Avrupa’da yürütülen çalışmalar son zamanlarda artmış olsa da hala daha yetersiz kalmaktadır.

Endüstri mirasının, kültürel ve mimari miras çerçevesinde değerlendirilmesi konusu ülkemiz için oldukça yenidir. Bu konu ile ilgili çalışmalara baktığımızda endüstriyel miras anlamında dönüştürülen ve yeniden işlevsellik kazanan yapıların genellikle mimarlık ve şehir planlama bölümleri tarafından bu açılardan incelendikleri göze çarpmaktadır. Endüstri mirasının, yalnızca Rahmi Koç Müzesi gibi endüstri mirası müzeleri söz konusu olduğunda müzecilik alanında incelendiği görülmektedir. Ancak, toplum yararına oluşturulmuş olan müzelerimizin olduğu gibi, endüstri mirasına ilişkin toplum faydasına yönelik yeniden işlevselleştirme çalışmaları da müzeoloji alanında yer almalı ve bu açılardan incelenmelidir. Bu noktada yalnızca dört duvardan oluşan bir müze konsepti sınırlarında kalınmamalı, aynı zamanda geçmiş tarihi insanlara aktarabilme amaçlı olarak toplumsal kullanıma ve toplum faydasına yönelik olarak da ilgili mekan kitlelere aktarılabilir olmalıdır. Çağdaş müzecilik anlayışında topluma kültürel miras edinimi kazandıran tüm olgular bir anlamda müze statüsü kazanır niteliğe sahip olmuşlardır.

Çağdaş müzecilik anlayışında günümüz müzeleri artık sadece bireylerin gidip tek taraflı olarak bilgi aldıkları yerler değil, interaktif, kitle iletişim araçlarını kullanan, eğitim programları ile sürekli karşılıklı etkileşimde bulunan yerler haline gelmiştir³. Bu bağlamda artık çağdaş müzeler artık farklı hitap şekilleri ile farklı konseptlerde her kesimden insana ulaşmayı hedef edinmekte ve bu uğurda da şekillenme yoluna gitmişlerdir. Müzeler artık dokunulmaz, gizemli koleksiyonları bulunan, bir kere ziyaret edilip gezilmekle biten yerler değil, geçmişten geleceğe mesaj taşıyan sürekli olarak güncellenebilen ve yenilenebilen farklı oluşumlar haline gelmişlerdir. Bu bağlamda tarihi değeri olan her konu da müzeoloji kapsamında değerlendirilebilir durumdadır.

³ Okan, a.e. , S: 189.

Endüstriyel miras alanlarının atıl duruma düşmekten kurtularak orijinal işlevleri ile müze haline getirilerek topluma kazandırılmaları son derece anlamlıdır. Fakat bu alanlar değerlendirilirken sadece müze olarak dönüştürülmekle sınırlı kalınmamalı, toplumsal alanda fayda sağlayacak bir şekilde kullanıma açılırken bir yandan da tarihini kullanıcıların dikkatine sunabilmelidir. Bu sayede aslında insanın kültürel, zihinsel ve entelektüel birikimine değer katan ve kişide haz uyandıran bir bilim ve sanat dalı olan Müzecilik biliminin esas amacına da hizmet etmiş olacaktır.

Kentin dokusu ile bütünleşmiş endüstriyel miras alanları da yıkılıp unutulmaya yüz tutmaktan ziyade müzeye dönüştürülme potansiyelleri kadar toplumsal bir kullanım alanı haline dönüştürüldükleri takdirde devamlı olarak ziyaretçilerin hizmetine açık olacak, bazen bir kafe ya da bir restoran veya bir otel, eğlence mekanı ve hatta oyun parkı olarak bir yaşam alanı şeklinde birkaç kere değil defalarca kere ziyaret edilebilecek ve bireylerin içerisinde aileleriyle ve sevdikleriyle birlikte uzun soluklu zaman geçirmekten memnuniyet duyacakları topluma mal olmuş, sürekliliği korunan mekanlar haline gelecektir.

Bu tez çalışması, teknoloji gelişim sürecinin önemli bir yansıtıcısı olan ve kentlerin fiziksel sürecinde etkin rol üstlenen endüstriyel alanların korunması ve yeniden işlevlendirme çalışmalarını dünyadan ve Türkiye’den örneklerle karşılıklı olarak incelemek ve müzecilik adına uygun işlev önerilerinde bulunmak üzere hazırlanmıştır.

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde Endüstri Devrimi’nin nasıl ve ne şekilde oluştuğuna yer verilecek, endüstrileşmenin getirileri incelenecektir. İkinci bölümde endüstri mirası kavramının nasıl ortaya çıktığı anlatılacak, endüstri mirasının korunmasına yönelik çalışmalara yer verilecek ve korunma ölçütlerinden bahsedilecektir. Üçüncü bölümde, değişen dünyamızla beraber değişen müzeler ve müzecilik olguları incelenecek, çağdaş müzeciliğin geldiği ve geleceği durumlar irdelenecek, endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin günümüz müzeciliğine yansımaları incelenecektir. Dördüncü ve beşinci bölümlerde endüstriyel miras alanlarının yeniden işlevselleştirilmesine dair sırasıyla dünyadan ve Türkiye’den dikkat çekici ve ilgi uyandırıcı, farklı konseptlerdeki örneklerle yer verilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise değerlendirmeler sunulacak ve sonuç bölümüne yer verilecektir.

Tezin kapsamında, kütüphane, arşiv ve web ortamında literatür taramaları gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra birçok örnek yerinde incelenmeye çalışılmış ve karşılaştırılmanın sağlıklı olabilmesi adına çeşitli kaynaklara başvurulmuştur. Çeşitli uzmanların görüşlerine de başvurulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda, Türkiye için müzecilik adına uygun işlev önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜSTRİ DEVRİMİ

Bu bölümde öncelikle endüstrinin ortaya çıkışı ile Endüstri Devrimi'nin nasıl ve ne şekilde oluştuğuna yer verilecek, endüstrileşmenin dinamikleri, nedenleri, sonuçları ve insanlığa getirdikleri incelenecektir.

1.1 ENDÜSTRİ VE ENDÜSTRİ DEVRİMİ

Endüstri kelimesinin günümüzdeki eş anlamı sanayi kelimesidir. Arapça kökenli bir sözcük olan sanayi kelimesi Türk Dil Kurumu'nda ham maddelerin işlenmesi için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü şeklinde ifade edilmektedir. Fransızca “industrie” kelimesinden dilimize geçen endüstri ise yaratıcı iş, beceri, zeka ve bunların ortaya konulmasını ifade eder.

Ekonomik anlamda değerlendirildiğinde, endüstrileşme, toplumsal yaşamın her alanında üretim sürecindeki verimliliğin artışıdır. Orhan Hançerlioğlu, ekonomi sözlüğünde endüstrileşmeyi “Anamalin teknoloji seviyesinin yükselmesi ve böylelikle verimliliğin artması” olarak tanımlamaktadır.⁴ Bir anlamda ekonomik kalkınma ile endüstrileşme eşdeğer sayılmaktadır. Bugün toplumların gelişmişlik düzeyleri sahip oldukları endüstriyel yapılar ve üretim seviyeleri üzerinden değerlendirilmekte, önemli olan dışarıya ne kadar ürün sattıkları ve üretim kapasiteleri olmaktadır. Endüstrileşme süreci, toplumların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılarında değişimler yaratan bir olgudur.⁵

1.2 ENDÜSTRİLEŞMENİN DİNAMİKLERİ

1.2.1 Buhar Makinesinin İcadı

“Endüstri Devrimi”, genel anlamda, el ve kol gücü ile üretim tarzından, makinelerin gücüne dayalı fabrika düzeninde üretim tarzına geçiş olarak tanımlanabilir. 18. ve 19. yüzyıllarda etkili olan yeni buluşlar üretime etkili olmuş ve buhar gücüyle

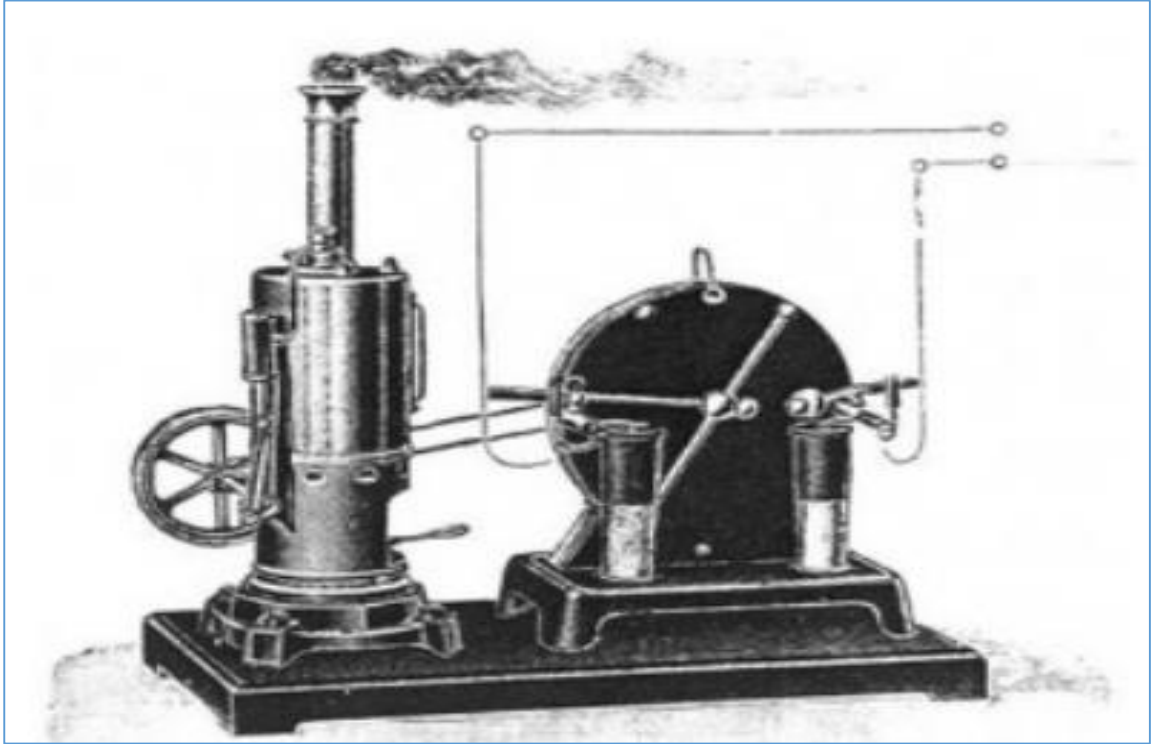
⁴ Orhan Hançerlioğlu, Ekonomi Sözlüğü, İstanbul, 1981, S:262.

⁵ Kırarç, a.e., S: 28.

alışan makinelerin makineleşmiş endüstriyi doğurmuştur. Tüm bu süreç, dünya düzeninde köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu tarz üretim 18. yüzyılda İngiltere’de, özellikle dokuma sektöründe ortaya çıkmış, sonrasında diğer alanlara da yayılmıştır. Makineye dayalı üretime geçişle birlikte retimın şekli ve miktarı da artmıştır.

Endüstri Devrimi’nde İngiltere en nc devletlerden olmuştur. 1760’lı yıllardan itibaren, güce dayalı üretim kaynakları değişmiş, zaman içerisinde buhar gücü kullanılmaya başlanmıştır.⁶ Bu dönemin en etkili ve önemli icadı İskoç kökenli James Watt’ın 1764 senesinde geliştirdiği buhar makinesi olmuştur.

şekil 1: James Watt Buhar Makinesi

Kaynak: <http://webders.net/95/sanayi-devriminin-temeli-buhar-makinesi.html> (evrimii: 12.11.2018)

Endüstri Devrimi öncesinde yel ve su değirmenleri de bir yere kadar kullanılıyor da olsa da, kısıtlı olan kol gücü her zaman için ana gücü kaynağı olmuştur. Buhar makinesinin icadıyla bu kısıtlama ortadan kalkmış, yeni kurulan fabrikalar için gücü kaynağı olarak kullanılmış, zaman içerisinde yapılan buharlı gemiler ve buharlı

⁶ şevket Pamuk, “100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi”, 1997, 1500-1914, İstanbul, S: 151-2.

lokomotifler ile taşımacılık sistemi de değişmiş ve dünya yepyeni bir düzene doğru yol almıştır.⁷

1.2.2 Endüstri Devriminin Nedenleri

Endüstri Devrimi'nde İngiltere başı çekmiştir. Buna genel anlamda şu nedenleri sıralayabiliriz:⁸

- Büyük donanma gücü ve geniş sömürgeler sayesinde kaynak ve pazar sorununun olmaması,
- Feodal toplumun sona ermiş olup ticari topluma başarılı bir geçiş gerçekleştirmiş olması,
- Keşifler, ticaret, korsanlık ve savaşlar sayesinde birikmiş sermaye,
- Patent sisteminin var olması sayesinde icatların teşvikinin sağlanmış olması,
- Tarımda ortaklaşa sistemin kaldırılmış olması ve bireyselleşmenin gelişip özel mülkiyetin artması,

İngiltere'de imalat sektörü oldukça gelişmiş durumdaydı, ticari ilişkiler oldukça ilerlemişti. Ulaşım açısından ise, İngiltere'de nehirlerle ulaşım oldukça kolaydı, demiryolu ağı oldukça yaygındı. Ulaşım kolay ve ucuzdu. Buhar makineleri ile başlayan süreç zaman içerisinde farklı endüstri kollarına da yayılmıştır. Sonrasında ise diğer ülkelere de yayılmaya başlamıştır.

1.3 ENDÜSTRİLEŞMENİN GETİRDİKLERİ

Endüstri Devrimi hayat tarzında köklü değişimlere yol açmış, üretimin çapındaki büyüme ve değişim beraberinde ekonomik büyümeyi getirmiştir. Daha fazla mekanik güç, daha fazla hammadde, daha fazla üretilmiş mal, daha fazla ulaştırma, endüstri ve ticaret süreçlerini doğurmuş, bunları takiben üretilen malları satın alacak daha fazla tüketici,

⁷ Michael H. Hart, **Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100 İsim**, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2008, S: 117-119.

⁸ Bu özelliklerin derlendiği kaynaklar: Rana Aybay, Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen, İstanbul: 1970, s. 23-25; Ekonomi Ansiklopedisi, Paymaş Yayınları, C:1, İstanbul 1983, s.390; R. E. Lerner, Western Civilization, 11th Ed., Norton and Company, London: 1988, s. 728-730, W.W. Rostow, "Sanayi Devrimi Nasıl Başladı", İ.Ü. İkt. Fak. Dergisi, Y: 1970-1971, C:30, S: 1-4, s. 262.

satacak daha çok satıcı ve büyük sermayesi olan, daha çok insan çalıştıran daha büyük firmaları ortaya çıkarmıştır.

Makineler ile birlikte büyük fabrikalar kurulmuş, toplu üretim başlamış, bir ürün üretimi yerine toplu üretimler gerçekleşmeye başlamıştır. Devasa atölyeler, fabrikalar, maden işletmeleri kurulmaya başlamış, endüstri şehirleri oluşmuştur.

Yaşam kalitesi de artmış, üretim çoğalınca, artık her kesim her ürüne ulaşabilir olmuştur. Ürünlere talep giderek daha fazla artmıştır. Dokuma ve buhar makineleri de bu sayede geliştirilmiştir.

Şekil 2: Fabrikalarda Çalışan İşçilerden Bir Görünüm

Kaynak: <https://www.dunyabulteni.net/bir-zamanlar/sanayilestik-perisan-olduk-h332337.html> (Çevrimiçi: 29.01.2019)

Taşıma ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler doğrultusunda sömürgelerden gelen hammaddeler de işlenmeye başlamıştır. Finansal birikim de bankacılık ve sigorta sektörünü geliştirmiştir. Sınıf farkları da ortaya çıkmaya başlamış, sermaye belli kişilerde birikirken, aynı kişiler hep hizmet eden tarafında yer almaya başlamış ve bir üst sınıfa geçmek, daha iyi şartlara sahip olmak için mücadele vermeye başlamıştır.

Nüfus açısından bakılacak olduğunda ise oluşan bu endüstri şehirlerinde çalıştıracak çok fazla insana ihtiyaçları bulunmaktaydı. Ucuz işgücü yoksul kesimlerden sağlanmaya başlamıştır. Böylece fakir bir işçi sınıfı yeni bir toplumsal sınıf olarak ortaya çıkmış olmuştur. Bunun yanı sıra tarımda yaşanan teknolojik gelişmeler tarım istihdamında azalmaya yol açmıştır. Böylece, kırsaldaki tarım işçileri zamanla büyük şehirlere göçmeye başlamıştır.

Şekil 3: İşçi Göçlerinin Sonucu Kentler

Kaynak: <https://www.dunyabulteni.net/bir-zamanlar/sanayilestik-perisan-olduk-h332337.html>
(Çevrimiçi: 29.01.2019)

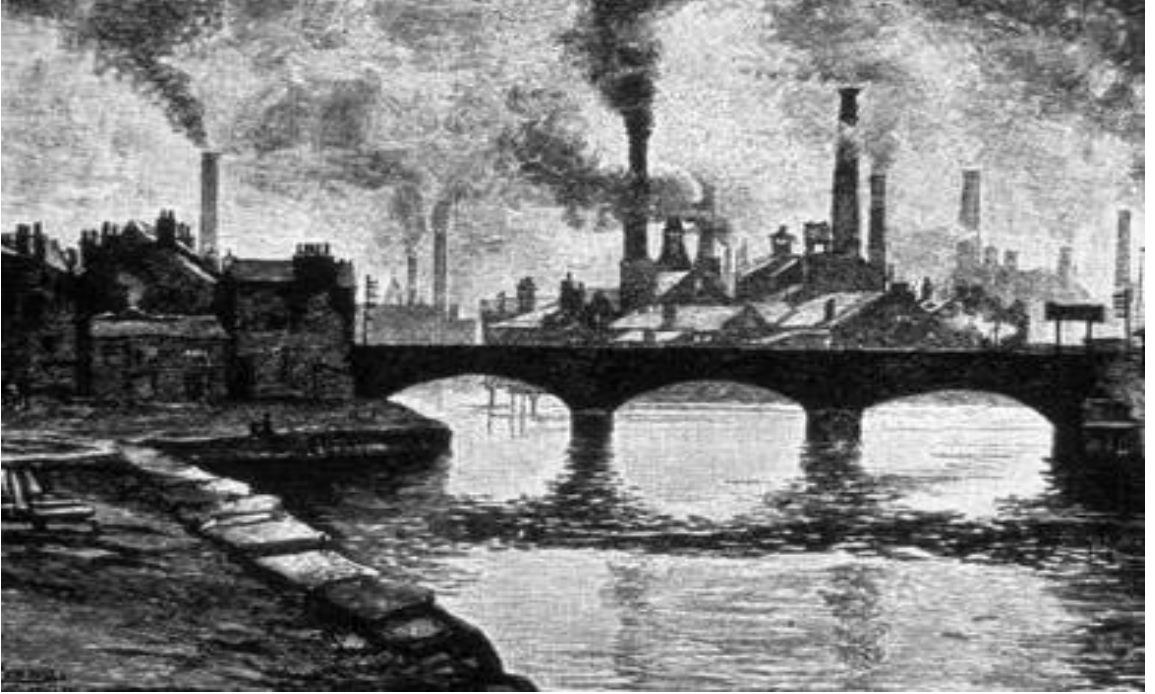
Zaman içerisinde artan çalışan nüfusun fabrikaların etrafında birikmesine yol açmıştır. Endüstrileşme ve göç sonucu oluşan endüstri kentleri, nüfusun kümелendiği yeni yerleşimler olmaya başlamıştır. 18. yüzyıl boyunca, yeni gelişen endüstrilerin ve artan dış ticaret sayesinde nüfus giderek kentlerde ve özellikle liman kentlerinde yığılmaya başlamış ve yeni kentler ortaya çıkmıştır. Londra'nın nüfusu 18. yüzyılın başında neredeyse 1 milyona ulaşmıştır. Nüfus artışını ve göçü beraberinde getiren Endüstri Devrimi kentlerde plansız ve orantısız büyümeyi de beraberinde getirmiştir. Şehre gelen çoğu endüstri işçisi nüfusla birlikte son derece bakımsız, sağlıksız işçi mahalleleri oluşmuş, salgın hastalıklar yaşanır olmuştur. Endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan

kirlilik endüstri şehirleri için önemli bir sorun oluşturmuştur. Şehirlerin havası kirlenmiş, göl ve akarsu kenarları endüstri tesislerinin atıklarına bırakılır hale gelmiştir.⁹

Endüstri Devrimi ile birlikte uluslar arasındaki rekabet de artmış, piyasa önem kazanmış, ekonomi vurgusu da ön plana çıkmıştır. Özgür, serbest, denetimsiz piyasa ile birlikte laissez faire adı verilen serbest piyasa ekonomisi ortaya çıkmış ve etkin hale gelmiştir.

Nihayetinde geline nokta fabrikalar yeni kent organizmasının çekirdeğini oluşturmuştur. Kentler fabrikaların etrafında kurulmuş, endüstrisi ne ise onunla anılır hale gelmiştir. Ancak, bu durum çevre ve hava kirliliğine yol açmış, hammadde taşımacılığı ve ticaret için ulaşım sağlayan demiryollarının fabrikalar ile kentlerin merkezinde yer alması kirlilik ve kötü yapılaşmayı, çarpık kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir.

Şekil 4: Hava Kirliliği Yaşanan İlk Şehirlerden Biri, Charleroi Belçika

Kaynak: <http://myfreeschooltanzania.blogspot.com/2014/09/the-industrial-revolution.html>
(Çevrimiçi: 08.02.2019)

⁹ Erol Tümerterkin, Nazmiye Özgüç, **Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekan**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997. S: 386-387.

Şekil 5: Kentlerden Düzensiz ve Sağlıksız Yaşama Bir Örnek

Kaynak: <http://www.teacherlink.org/content/social/instructional/industrialrevolution/home.html>
(Çevrimiçi: 12.11.2018)

İşçi sınıfı sömürüye maruz kalmış, çocuk işçiler ortaya çıkmış, işçi sınıfı düşük ücretler karşılığında uzun saatler çalıştırılmış, işçiler temel sosyal, ekonomik ve siyasal haklardan mahrum bırakılmışlardır.

Şekil 6: Kentlerde Ortaya Çıkan Çocuk İşçiler

Kaynak: <http://www.monroemainstreet.com/endustri-devrimi-nedir> (Çevrimiçi: 07.02.2019)

Endüstri Devrimi ile birlikte ulaşım önem kazanmış, üretilen ürünlerin satılmak üzere yerlerine ulaştırılması ve insanların yaşadıkları yerlerden çalıştıkları yerlere ulaşmalarını kolaylaştırmak amacıyla ulaşım araçlarının gelişimi hız kazanmış, zaman içerisinde de işçileri fabrikalara taşımak üzere başlatılan toplu taşımacılık kavramı ortaya çıkmıştır.

Şekil 7: Toplu Taşımanın Başlangıcı

Kaynak: <http://www.mybrihthomeandhove.org.uk> (Çevrimiçi: 05.02.2019)

Endüstrinin ortaya çıkması ile birlikte birçok kentin kaderi de değişmiş, kentler endüstrinin de etkisiyle çok kısa süre içerisinde büyümüş, genişlemiş ve özellikle tarım işçi nüfusu için birer cazibe merkezleri haline gelmişlerdir. Kentlerdeki bu dönüşüm dünya genelinde bir dönüşümü de beraberinde getirmiş, birçok farklı alanda değişimler yaşanmış, dünyanın kaderi değişmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDÜSTRİ MİRASI VE KORUNMASI

Bu bölümde endüstri mirası kavramı ve nasıl ortaya çıktığı anlatılacak, endüstri mirasının korunmasına yönelik çalışmalara yer verilecek ve endüstri mirasının korunma ölçütleri ile son zamanlarda yürütülen çalışmalardan bahsedilecektir.

2.1 ENDÜSTRİ MİRASI KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Endüstri Devrimi sonrası kentlerde birçok endüstri tesisleri inşa edilmiş, bunlar zaman içerisinde ekonomik ve sosyal yaşam etkilemiştir. Ancak, üretim şekillerindeki yenilikler, üretime dönük ekonomik politikalar ve kentsel yapıların değişmesi ile bu endüstriyel yapı ve tesislerin birçoğu işlevini yitirmiş veya terk edilmiştir.

Endüstri mirası ile kast edilen aslında tarihsel, teknolojik, sosyolojik, mimari ve bilimsel değere sahip tüm endüstriyel unsurlardır. Bunlar arasında imalathane, fabrika, makine, atölye, depo, liman, demiryolu ve maden gibi kalıntılar yer almaktadır. Endüstri mirası kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda ise Türkiye gibi endüstrileşmenin daha sınırlı ve daha geç yaşanmış olduğu ülkelerde de gündeme gelmeye ve ön plana çıkmaya başlamıştır.¹⁰

Eski endüstri yapılarının korunmasına yönelik ilk tepkiler İngiltere’de kanalların korunması ve bakımı ve demiryollarının korunması amaçlı ortaya çıkmıştır.¹¹ Bu koruma isteği bu unsurların tehdit altında görülmelerinden ileri gelmiştir. Zaman içerisinde bu konu daha da önem kazanmış, eski endüstri yapılarını araştırma, ortaya çıkarma ve kayıt altına alma işlemleri ‘endüstri arkeolojisi’ olarak adlandırılmış, ortaya çıkan yapılar ise ‘endüstri anıtları’ olarak nitelendirilmiştir. ‘Endüstri mirası’ kavramı ise eski endüstri yapılarının korunması yaklaşımının uluslararası boyut kazanmasıyla ön plana çıkmış, endüstri anıtları ve sitlerinin uluslararası alanda önemli oldukları ve insanlığa mal oldukları görüşü kabul edilmiştir. Günümüzde “endüstri mirası”, bir zamanlar önemli değere sahip olan endüstri yapıları ile ilişkili her çeşit unsuru konu almaktadır. Bir

¹⁰ Gül Köksal, “Endüstri Mirasını Koruma ve Yeniden Kullanım Yaklaşımı”, Güney Mimarlık, Adana Mimarlar Odası Dergisi, 2012, Sayı: 8, S: 18.

¹¹ Trinder, B., “Industrial Archaeology in Britain”, Archaeology, vol.34, no.1, 1981, S: 10.

anlamda, çeşitli nedenlerle işleyemez duruma gelen endüstri binaları, donanım ve üretim biçimleri, işçilerin yaşadığı konutlar ve sosyal tesisler, endüstri devrimi öncesinde elle üretim yapılan işletmeler gibi çeşitli hususları bünyesinde toplamaktadır. “Endüstri arkeolojisi” ise endüstriyel mirasın geçmişini konu almakta ve tüm bu kalıntıları bulma, inceleme ve belgeleme çalışmalarını ve bu çalışmalarda izlenen yöntemi ifade etmek için kullanılmaktadır.¹² 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen endüstri devriminden bugüne kadarki dönem, endüstriyel arkeolojinin ilgi konusu olan dönemdir. Toplu üretime ait makine ve düzenekler ile günümüzde üretimde olan endüstri alanları endüstri mirası hatta dünya kültür mirası kabul edilmektedir. Nihayetinde endüstriyel arkeolojinin amacı; endüstriyel mirasın ekonomik değerini ve işlevsel anlamda kullanım değerini arttırmaya yönelik koruma yöntemlerini ortaya koymak, endüstri binalarının kentlerin dönüşümündeki etkisini göz ardı etmemek, endüstri mirası bünyesindeki yapıları yeni bir fonksiyonla kente yeniden kazandırmak, tarihin kaybolmamasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Son zamanlarda ortaya çıkan terk edilmiş endüstri binalarının kent bünyesine ne şekilde dahil edilecekleri sorunu bağlamında, son zamanlarda yapılan birçok çalışma bu eski binaların dönüştürülmesinin (adaptive re-use) ekonomik ve tarihi anlamda faydalı olduğu sonucuna varmıştır. Bu noktada tarihi endüstriyel alanların yeniden canlandırılmasında en etkin stratejinin onların dönüştürülmesinden geldiği öne sürülmektedir.¹³

Endüstri mirası ve endüstri arkeolojisi kavramları; 28 Kasım 2011 tarihinde Paris’te düzenlenen ICOMOS’un 17. Genel Kurulunda, TICCIH ile birlikte belirlenen “Endüstriyel Miras Alanları, Yapıları ve Peyzajını Koruma İlkeleri” (Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes) kapsamında yeniden tanımlanmıştır. Dublin İlkeleri (The Dublin Principles) olarak anılan bu ilkeler doğrultusunda; “endüstriyel yapılar, kompleksleri, alanları ve endüstriyel peyzajın yanı sıra devam eden ya da geçmişteki üretim biçim ve sürecinin, hammadde çıkarımı ve ürüne

¹² Mehmet Saner, “Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye’deki Yaklaşımlar”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Ocak 2012, S: 53.

¹³ Austin, Richard L, W.C. Woodcock, Steward, R.A. Forrester, “Adaptive Reuse: Issues and Case Studies in Building Preservation”, New York: Van Nostrand Reinhold, 1988. Print.

dönüştürülmesinin ve ilgili enerji ve ulaşım altyapılarının kanıtları olan makine, obje ve yapıları kapsar”.¹⁴ “Endüstri tarihi, teknolojisi, mimarisi ve sosyal yaşamı hakkında kültürel ve bilimsel değer taşıyan (fabrikalar, imalathaneler, makineler, maden ocakları, rafineriler, depolar, dükkânlar, enerjinin üretildiği, dağıtıldığı ve kullanıldığı alanlar gibi) alanlar, yapılar, kalıntılar ve izler maddi öğeleridir. Endüstriye bağlı sosyal yaşam biçimi ve aktiviteleriyle birlikte yerin ruhu (spirit of place) maddi olmayan öğelerdir.”¹⁵

2.2 ENDÜSTRİ MİRASINI KORUMA ÇABALARI

2.2.1 Avrupa’da Yürütülen Çalışmalar

Avrupa ülkelerinin birçoğunda, endüstri anıtları kanunen koruma altındadır. Endüstri mirasının korunması henüz oldukça yeni bir olgu olmakla birlikte konuya duyulan ilgi giderek artmaktadır. Bu konuda çalışmaları olan Höhmann’a göre endüstri binaları ya mümkün oldukça az müdahale ile ya uygunsa eğer müze işlevi verilerek ya da yeniden işlevlendirilerek korunmalı, amaç ise ömrünü uzatmak olmalıdır.”¹⁶

Dünya geneline ve Avrupa’ya bakacak olursak, bugünün kabul edilmiş olan kültür mirası ve koruma kavramları, 19.yüzyılda Avrupa’daki endüstrileşme sonrasındaki gelişmeler ve eski eserlerin onarımının bilimsel bir hale gelmesi ile doğmuştur. Tarihi binaların restorasyonu amacıyla, uluslararası koruma alanında yapılan ilk çalışma “I. Uluslararası Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenler Konferansı”dır. 1931 yılında “Uluslararası Müzeler Örgütü” tarafından Atina’da yapılmıştır. Konferansta, dünya kültürel ve doğal mirasın tespiti ve korunması fikri ortaya konmuştur. Bu doğrultuda alınan kararlar 1932 yılında “Carta del Restauro” (Restorasyon Tüzüğü) olarak yasallaşmıştır.

¹⁴ ICOMOS (2011). XVIIème Assemble Générale, Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes. Paris. 1 Mart 2019 tarihinde http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf adresinden erişildi.

¹⁵ Nizhny Tagil Charter, 2003. 1 Mart 2019 tarihinde <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> adresinden erişildi.

¹⁶ Höhmann, R., “Denkmale der Industrie - Museen der Industrie?,” Museum und Denkmalpflege, Bericht über ein Internationales Symposium”, Bodensee, 30.5-1.6.1991, ICOM ve ICOMOS Almanya, Avusturya ve İsveç, yayınlayan: ICOM Alman Ulusal Komitesi, Münih, S: 56-61.

2.2.2 Venedik Tüzüğü

Eski yapıların korunmasına dair en önemli belgelerinden biri 1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü'dür.¹⁷ 1964 yılında Venedik'te gerçekleştirilen ICOMOS Kongresi'nin sonuç bildirgesi olan bu tüzükte eski yapılara dair uluslararası standartlar belirlenmiştir.

Toplamda 16 maddeden oluşan bu tüzükte bu tezin ilgi alanını oluşturan ve cevap bulmaya çalıştığı sorulara yol gösterici nitelikte sayılabilecek maddeler özetlenecek olursa eğer, tarihi anıtlar aslında bir dönemin tanıklığını yansıtmakta olan unsurları kapsar. Anıtların korunmasının asıl amacı onları bir tarihi belge olarak da korumakta yatar. Korumanın kalıcı olması, sürekli olması gerekir. Bu nedenle de yararlı bir toplumsal amaç misyonu tanımlanmalı, toplum faydasına hizmet eder hale getirilmelidir. Bu bağlamda çevresel nitelik de anlam kazanmaktadır.¹⁸

Venedik Tüzüğü'nün burada bahsedilen maddelerini ele aldığımızda artık korunması beklenen yapılarda sadece görünüşteki görkemin değil geçen zaman içerisinde kültürel, sosyolojik açıdan önem kazanmış olmanın da arandığı dile getirilmiştir. Özellikle tarihi anıtların değerlendirilmesinde ve sınıflandırılmasında ağırlık kazanmış olan sanat yönüne önem veren, güzellik, estetik, yeganelik gibi nitelikleri önde tutan davranışlara karşı bir çıkış olarak değerlendirilmektedir. Anıtların tarihi özelliklerinin de en az bu nitelikler kadar değerli olduğu vurgulanmaktadır. Koruma için yapıların devamlılığının sağlanması da son derece önemlidir. Bu nedenle yapıların devamlı kullanılmasını sağlayacak işlevler kazandırmak, toplumsal işlev getirmek esas olmalıdır.¹⁹

Venedik Tüzüğü toplantısının ardından mimari mirasın korunması konusunda çalışmalar hız kazanmış, bu alanda çeşitli kuruluşlar kurulmaya başlamıştır. Uluslararası

¹⁷ Mehmet Tuncer, "Avrupa'da Tarihsel ve Kültürel Çevre Korunması" (Çevrimiçi: <http://mehmeturbanplanning.blogspot.com.tr/2012/02/avrupada-tarihsel-ve-kulturel-cevre.html>, Erişim tarihi: 15 Mart 2019).

¹⁸ Prof. Dr. Cevat Erder çevirisi, ICOMOS Venedik Tüzüğü, (Çevrimiçi: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0612886001496825607.pdf, Erişim: 15 Ocak 2019)

¹⁹ Cevat Erder, "Venedik Tüzüğü Bir Tarihi Anıt Gibi Korunmalıdır", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 3. Sayı 2, Güz 1977, S: 167-190.

düzeyde düzenlenen ve ortak kararlar alınmasına vesile olan bu toplantılar genel anlamda 1970’lerde başlamıştır.

2.2.3 Yakın Zamanda Yürütülen Çalışmalar ve İlgili Kuruluşlar

1964 Venedik Sözleşmesi’ne bağlı olarak 1965 yılında kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesine ilişkin çeşitli teoriler, yöntemler ve teknikler doğrultusunda yol gösterici olmak amacıyla kurulan ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), UNESCO’ya Dünya Mirası Sit Alanları konusunda danışmanlık yapmaktadır. Endüstri mirasının tanıtılması, korunması ve değerlendirilmesi konusunda uluslararası çalışmalar yürüten başlıca diğer kuruluşlar arasında Avrupa Endüstri Mirası Rotası (The European Route of Industrial Heritage - ERIH) yer alır. 1999 yılında kurulan ERIH, çeşitli Avrupa ülkelerini kapsayan bir “endüstri mirası güzergâhı” ve çeşitli “durak noktaları” belirlemiştir. “Madencilik, demir ve çelik, tekstil, imalat ve el üretimi, ulaşım ve iletişim, su” temel rotalar olarak belirlenmiştir. Endüstri tarihinde önemli yeri, yüksek tarihi değeri ve gelişim potansiyeli olan yerleri kapsamına almaktadır. Bunların yanı sıra yetişkin ve çocuklara tarihi bilgi sağlayabilmeli, bir ailenin tümüne hitap edebilmeli ve çevresinde turistik altyapı bulunmalıdır.

Mimari miras ile ilgilenen bir diğer kurum ise DOCOMOMO olup modern endüstri yapıları üzerine çalışmalar sürdürmektedir. Endüstri mirası ile ilgilenen kuruluşlar arasında ICOHTEC, SHOT, NEKTAR, E-FAITH sayılabilir.

Görüldüğü üzere endüstri mirası ile ilgili kapsamlı çalışmalar yapmaya çalışan, bu uğurda uluslararası alanda mücadeleler veren birçok kuruluş vardır. Bu kuruluşların etkinlikleri gün geçtikçe daha da artmakta ve toplum belleğini korumak amaçlı adımlar atılmaya devam etmektedir.

2.3 ENDÜSTRİ MİRASININ KORUNMA ÖLÇÜTLERİ VE ÖNEMİ

Endüstri mirasına dair tutarlı kriterler olmasa da, ICOMOS tarafından korumaya yönelik belli ölçütler belirlemiştir. Özgünlük, bütünlük, tarihsel değer, belgesel değer, estetik ve sanatsal değer, teknik ve teknolojik değer gibi etkenlere sahip olmaları gerekir (ICOMOS, 2013).

Endüstri mirasının korunması sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlar açısından kamu yararı için önemlidir. Endüstri yapıları kent dokusunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Endüstri mirasının görsel ve estetik değeri de bireylerin duygu ve düşünce yapısının gelişmesini sağlamaktadır.

Teknolojik gelişmeler sonucu atıl vaziyete düşen endüstri yapılarının değerlendirilmesi ekonomik açıdan önemlidir. Endüstri mirasının yok olmaması korumaya yönelik kararların alınması ile sağlanacaktır.

Bugün hala baktığımızda Avrupa'nın birçok yerinde sınıflandırılmaya ve kayıt altına alınmaya çalışılmakla birlikte, halen daha Türkiye gibi ülkelerde bu alanda çok fazla kayıt altına alınma durumu bulunmamaktadır. Bu anıtların belgelenmesi yasal bir zemine oturtulmalıdır. Bu yapıların gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için yeni bir fonksiyonla kente geri kazandırmak ve mevcut kimliklerini korumak gerekmektedir. Bu nedenle, endüstri arkeolojisi konusunda eğitimler verilmelidir. Üniversitelerin müfredatı bu doğrultuda düzenlenmeli, bu alanda uzmanlar yetiştirilmelidir. Tüm bilgiler ve kaynaklar tek bir merkezde toplanmalıdır. Uygulamalar uzmanlar tarafından yapılmalı ve kontrol edilmelidir. İşlevini yitirmiş önemli endüstri yapıları yeniden işlevlendirilmeli, halkın ilgisini uyandıracak çalışmalara yer verilmelidir.²⁰

Dünyada endüstriyel mirasın önemine değinecek olursak, geçmişte birçok ağır endüstriyel faaliyete konu olmuş yapılar, teknolojik gelişmelere bağlı olarak kullanım dışı kaldıklarında farklı işlevler kazandırılarak toplumun sosyal ve kültürel yaşantısına katkı sağlayacak şekilde dönüştürülerek kullanılabilmektedir. Bu tesisler, yapısal bütünlükleri ve özgün donanımları korunmak suretiyle kültür merkezleri, çağdaş sanat müzeleri, performans alanları, spor alanları gibi farklı işlevler üstlenmektedir. Günümüzde baktığımızda endüstri binalarının Avrupa ülkelerinde çok farklı kullanım ve sergileme alanları bulunmaktadır. Bazen bir konser salonu olarak konumlandırılmakta ve izleyicilere ilginç bir ortamda eşsiz bir konser deneyimi sunmaktadırlar. Gaz depoları dalış

²⁰ Köksal, 2005, a.e. S: 113-114.

okuluna ya da çocuk parkına dönüştürülmekte, eski tren garı istasyonlarından restoranlar oluşturulmakta ve kişilere farklı deneyimleri geçmiş ile harmanlayarak sunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN MÜZECİLİK ANLAYIŞINDA ENDÜSTRİYEL MİRASIN YERİ

Bu bölümde, değişen dünyamızla beraber alışlagelen müze kavramındaki değişim ile değişen müzeler ve müzecilik olguları incelenecek, çağdaş müzeciliğin geldiği ve gelme potansiyeli yüksek durumlar irdelenecek, endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin günümüz müzeciliğine yansımaları incelenecektir. En son olarak da endüstriyel mirasın işlevsel dönüşümünün günümüz müzeciliğine etkisi değerlendirilecektir.

3.1 MÜZECİLİK VE MÜZE KAVRAMI

Müzeler, geçmişî günümüze taşıyarak toplumu bilinçlendiren ve kültür seviyesini yükselten kurumlardır. Müzeler, birikimleri, eserleri ve mekânsal konumlarıyla birlikte toplumsal belleğin topluma aktarım alanlarıdır.²¹ Nadir eşyalara, arkeolojik buluntulara ve tarihe duyulan ilgi sonucu toplanan eşyaların sergilenme ve başkalarıyla paylaşılma arzusu müze kavramının gelişmesine yol açmıştır.

Eskiden beri en bilinen anlamı ile müzeler sanat eserlerinin ve önemli buluşların saklandığı, halka ve kitlelere gösterilmek amaçlı sergilendiği alanlar olarak tanımlanmaktadır. Zaman içerisinde görülen ekonomik, teknolojik, sosyolojik vb. gelişmelerle birlikte bilinen müzecilik anlayışı ve tanımı da değişmiştir. Uluslararası düzeyde her türden müzenin kurulmasını, gelişmesini ve profesyonelce yönetilmesini teşvik etmek ve desteklemek için 1946 yılında kurulan Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)'ne göre 1974 yılından bu yana müze kavramı "İnsanoğlunun ve çevresinin kesin kanıtlarını, eğitim, çalışma ve insanlığın estetik hazzı için toplayan, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen, halka açık, toplumun ve toplumun gelişiminin hizmetinde olan kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur." şeklinde tanımlanmaktadır.²²

²¹ Gökalp, D. Z., **Müzecilik. M. Çakır (Ed.), Kültürel Miras Yönetimi.** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, S: 183.

²² ICOM Türkiye Milli Komitesi, "ICOM'a Göre Müzenin Tanımı", (Çevrimiçi Erişim: <http://icomturkey.org/tr>, 07 Ekim 2018)

Sürekli gelişen dünyamızda müzecilik anlayışı ve müzecilik tanımları da sürekli olarak değişime uğramıştır. Müzecilik tanımları da bu bağlamda sürekli değişmektedir. Önceden koleksiyon içerikleri önemli iken giderek bu yaklaşım değişmiş, müzeler kullanıcıları ile interaktif etkileşim yolunu arar olmuş ve bu uğurda değişimler sergilemeye başlamıştır. Müzeler, koleksiyonlarındaki eserleri eğitsel ve duygusal anlamlar yükleyerek, topluma aktarma görevini yüklenen kurumlardır. Müzeler; insanlık tarihine hizmet eden kurumlar olarak son yıllarda halkla bütünleşen, kapılarını halka açan mekânlar olarak; iletişim yönleriyle güç kazanmaya başlamıştır. İletişim çağının tam anlamıyla yaşanmakta olduğu günümüz dünyasında müzelerin tanım alanları da genişlemiş, Bilişim Çağı ile müzelerin kesin sınırları çizilemez, tanımlanamaz olmuştur. Son yıllarda gelişen teknoloji ile bilginin sayısal ortamda her yerden ve hızlıca erişilebilir hale gelmesi müzelere ulaşımı kolaylaştırmıştır. Sanal, dijital müzeler de kendilerine yeni tanımlar yaratmak zorunda kalmışlardır. Günümüzde duvarsız ve mekânız olarak müze tanımlamalarının yapılması, ICOM'un müze tanımlarını da değiştirecektir.²³

ICOM'un 2004 yılındaki tanımında müzeleri; "Toplumun ve gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye dair tanıklık eden malzemeleri toplayan, onlar üzerinde araştırma yapan, topladığı kültürel mirası koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve zevk alma doğrultusunda sergileyen, kar düşüncesinden bağımsız, gelecek kuşaklar için sürekliliği sağlayan bir kurum." olarak tanımlamaktadır.

3.2 DEĞİŞEN MÜZELER VE DEĞİŞEN MÜZECİLİK

Toplumsal değişimlerin etkisiyle müzeler geleneksel müzelerden post modern müzelere doğru değişim geçirmektedir. 1980 yılından sonra müze kavramı, yaşayan müze ve interaktif müze kavramlarıyla topluma daha kolay ulaşabilir hale dönüşmüştür. Çağdaş müzecilik çalışmaları, günümüzde teknoloji odaklı bir şekilde değişmektedir.

İnsanlık uluslararası evrenselleşme ve kültürlerarası arayışlar içerisinde sürekli olarak bir değişim sürecinden geçmektedir. Müzeler ise bu yeni arayışlar içerisinde

²³ Fethiye Erbay, "Yaratıcı Sektörlerde Teknoloji", Kültürel Miras Ve Yaratıcı Sektörler Konferansı, TMMOB Mimarlar Odası, 2 Mart 2015.

geçmiş ile geleceği buluşturan mekanlar olarak işlev görmektedirler. Bu buluşturmanın süregelmesi ve zamanın gerekliliklerinden kopmaması için müzeler de toplumsal dönüşümlerle birlikte değişimi yakalamak zorunda kalmışlardır.

Zaman içerisinde sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda görülen değişimlerden müzeler de etkilenmiş olup yönetim anlayışından, sergi tekniklerine, sunum yöntemi ve finansal yönetiminden çalışan ve ziyaretçi profiline kadar müzelerde birçok değişiklikler gözlemlenmiştir. Bu değişiklikler üzerinde sosyokültürel anlamda yaşanan değişimlerin yanı sıra bilimsel ve teknolojik alanda görülen değişimlerin de etkisi büyüktür. Değişen dünyada artık her şey çok hızlı akmakta, herkes bilgiye çok kolay ulaşabilmekte ve kullanılabilmektedir.

Eskiden bir konu hakkında bilgi alabilmek için sayfalarca ansiklopediler karıştırmak gerekirken, ilgili kitaba ya da kaynağa ulaşabilmek için uzun yollar kat edip kütüphaneye ulaşp bilgiyi kaynağından –ki kısıtlı bir kaynak- edinebilmek için özel bir zaman yaratmak gerekirken iken günümüzde ise bilişim teknolojileri sayesinde bu oldukça hızlı olmakta, merak edilen konu hakkında dünyadan belki de tüm kaynaklara erişebilmek artık saniyeler içerisinde mümkün olabilmektedir. Bunun başkalarıyla paylaşılması da sosyal medya ve iletişim cihazları sayesinde yine saniyeler içerisinde mümkün olabilmekte, bu da bilgiyi edinebilmeyi artık çok kolay bir hale getirmektedir.

Günümüzde artık, daha önceden olduğu gibi bilginin edinilmesi için fazla zaman harcanması gereği bulunmadığından bilgiye ulaşmanın bir önemi kalmamış, asıl önemli olan bilginin kullanılması, sunulması ve kişiye kattığı değer, fayda olmuştur. Bu bağlamda yavaş yavaş eski eğitim modelleri de değişmeye başlamış, öğrencilere tarihte yaşanan bir olayın nerede, ne zaman olduğunun aktarılmasından ziyade olayın sonuçlarının nelere yol açtığı, nerelerde ne şekilde gözlemlenebileceğinin aktarılıyor olması daha fazla önem kazanır hale gelmiştir. Kısacası bilgiden ziyade bilgiye nasıl ulaşılacağı ve bilginin başkalarına nasıl aktarılacağı önem kazanmış, bunu sağlayanlar da başarılı olarak nitelendirilir olmuştur.

Okullarda artık bilgi vermek üzerine yoğunlaşmak, bilgiye ulaşma şekillerinin nasıl olacağına odaklanmaya yönelik dönüşüm programları oluşturulmaya başlamıştır. Bu

dönüşümler artık toplumun her alanında görülmekte, iş yapış şeklinden yaşam tarzına çeşitli yansımaları olmaktadır.

Günümüzün değişen dünyasında artık iş yapış şekillerimiz de değişmiştir. Sürekli değişen dünyamızda yaratıcı fikirler bulmak, üretken ve sürdürülebilir bir ortam oluşturmak için bu noktada tüm kurum ve kuruluşlara da büyük görevler düşmektedir.²⁴ 2001 ve sonrası doğan Z kuşağı mobil telefonsuz ve sosyal medyasız dünya nedir bilmeyen her an çevrimiçi bir nesil ifade etmektedir.²⁵ Günümüzde ana okulundan lise sona kadar eğitim kurumlarında yer alan öğrencilerin büyük bir bölümü Z kuşağından olup en belirgin özellikleri yeni teknolojiler ile birlikte büyümeleri, okullarının bir sınıf içerisinde değil de çoklu öğrenme imkanı sağlayacak şekilde atölyelerde, kütüphanede, spor salonunda, bahçede zaman geçirmelerini sağlayacak şekilde oluşturulmasına ihtiyaç duymaktadır. Bir sonraki kuşaklar ise sadece mobil telefonlar ile büyümüş, aynı anda birden fazla iş yapmak isteyen, hafızada fazla veri tutmayan, ancak bireysel, özel verileri anında yaymaktan çekinmeyen, yüz yüze iletişimden ziyade makina üzerinden iletişim kurmayı seven, sürekli övgü bekleyen, bir nesil olacaktır.²⁶ Günümüze kadar gelen süreçte teknolojiadaki değişimlerin bireylerin hayatlarında yol açtığı değişimler nedeniyle kullanıcı alışkanlıklarında yaşanan değişimler ve sürece gelecek değişiklikler nedeniyle birçok alanda pek çok değişimler yaşanmış olup bu değişimlerin hızlanarak artacağı öngörülmektedir.

Bu bağlamda değişen dünya anlayışına ve hayat görüşlerine karşılık müzeler de zaman içerisinde değişimler göstermiş olup 1980'li yıllara kadar olan müzecilik anlayışları yavaşça terk edilmeye başlanmıştır. 1980'li yıllardan önce müzelerde kalite fikri sadece koleksiyonun kalitesi anlamına gelmiş, müzeler koleksiyonlarının çeşitliliği, zenginliği ile ön plana çıkmaya çalışmış, personel ve ziyaretçi için oluşturulacak kalite kavramı gereksiz bulunmuştur. Oysa bu durum gelişen dünya ile birlikte değişmiş ve müzeler zaman içerisinde yansıtıcı, eğitici, etkileyici ve araştırmacı gibi yeni özellikler kazanmışlardır. Bugün artık elinden cep telefonunu düşürmeyen, internetsiz dünyayı bilmeyen yeni nesli müzelere çekmek için müzelere yüksek teknoloji kullanımı

²⁴ Mutlu Erbay, "Yeni Nesil Teknolojiler ile Müzelerde Eğitim", Dergipark, Bahar 2017, Sayı 214, S: 258.

²⁵ Umut Kısa, **Kendini İşten Fethet**, Sola Unitas, 2017, İstanbul, S: 152.

²⁶ Erbay, Mutlu, 2017, a.e. S: 258-259.

kaçınılmaz hale gelmiştir.²⁷ Ziyaretçilerin deneyimleme ve öğrenme istekleri tatmin edilmeye çalışılmalıdır. Bu açıdan son zamanlarda müzeler ve müzeciler giderek daha fazla eğitimci ve eğlendirici, zaman geçirici mekanlar olarak sorumluluklar yüklenmeye başlamışlardır.²⁸ Artık müzeler hem akademik anlamda önemli hem de eğlenceli vakitler geçirmeyi sağlayan, atölye denilen workshop imkanlarını sağlayan ve zamanın getirdiği hareketli öğrenme, bireysel öğrenme, her zaman her yerde öğrenme konseptine uygun bir hale gelmeye çalışır olmuşlardır.

Bu yeni imaj halkın daha fazla ilgisini çekmekte, kişiler eskiden ömürlerinde belki birer, ikişer kez ziyaret ettikleri yerlere daha sık gider olmaktadır. Bu yerlerde düzenlenen etkinlikleri takip etmekte, her seferinde giderek farklı deneyimleri yaşamının keyfine varmaktadır. Müzelerin birer iletişim aracı olmalarının yanında, fikir, görsel çeşitlilik, tarihsel amaçlılık ve değişik anlatım dili anlamında da etkili olmaları başarılı bir gelecek yakalamaları ve değişen çevreye ayak uydurabilmeleri açısından son derece önemlidir.

Gelecekte müzeler gelecek nesillerin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillenecektir. Teknolojiyi çok rahatlıkla kullanabilen yeni neslin ihtiyaçları doğrultusunda da şekillenmeleri kaçınılmaz olacaktır. Müzeler yönetim şekillerini, çalışma koşullarını, kendi kurumsal gereksinimlerini ve iş modellerini gelecek dünyaya göre değiştirmek zorunda kalacaktır. Gelineen dünyada ziyaretçiye hızla ulaşabilmek ve dokunabilmek son derece önemli olmaktadır. Yeni müzecilik anlayışında müzeler sürekli yenilenmekte, çağa ayak uydurmak durumunda kalmakta ve alışlagelmiş kalıpların dışına çıkmak zorundadırlar.²⁹

3.3 ENDÜSTRİYEL VE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN MÜZELERE YANSIMASI

Endüstriyel ve teknolojik gelişimi yansıtan bilim ve endüstri müzeleri, bilim ve teknoloji tarihini yansıtanın yanı sıra insanlığın düşünce tarihinin de gelişiminin sergilendiği ve teknolojik anlamda yaşanan problemlerin çözümlerinin de gösterildiği yerler olagelmiştir. Tüm bu müzeler bizlere aslında Endüstri Devrimi'nin birer mirası

²⁷ Erbay, Mutlu, 2017, a.e. S:257.

²⁸ Fethiye Erbay, 2009, a.e. S: 12.

²⁹ Erbay, Mutlu, 2017, a.e. S:267.

niteliği taşımaktadırlar. Bu müzeler, bir zamanlar son derece önemli faaliyetler sergileyen fabrikaların içlerinde kullanılan ve dışarıdan bilinmez ve hayranlık uyandırıcı boyutta kalan teknolojinin, teknik ve üretim metotlarının kolayca anlaşılabilceği, izleyicilerin uygulamalara katılmalarıyla orada yaşanmış geçmişe daha hakim olabilecekleri birer eğlence merkezi haline gelmişlerdir. Bilimin özümşenmesi, teknolojik değişimlerin anlaşılması, depolanması ve anlaşılması adına bu tür müzeler oldukça önem taşımaktadır.

Endüstri müzelerinin temeli sayılan bilim müzelerinin geçmişi Orta Çağ'a kadar dayanmaktadır. Orta Çağ boyunca doğa güzelliklerinin ve sanat eserlerinin toplanmasında ve sergilenmesinde din adamları öncü roller üstlenmiştir. Rönesans'ın başından beridir ise özellikle Almanya'da sanat eserlerinin yanı sıra ilginç nesneler de toplanmaya başlamıştır. Avrupa'da ilk bilim müzelerinin öncüsü hep kişisel koleksiyonlar olmuştur. Örneğin, V. Albert'ın bilimselliğe açık malzemeleri toplamaya olan tutkusu ve koleksiyoncu kişiliği Münih'teki teknolojik gelişmenin birikiminde önemlidir. Alman İmparator II. Maximilien'in (1564-1612) saatlerden, matematik ve astronomi araçlarından oluşan bir koleksiyona sahip olduğu bilinmektedir. Almanya'nın bilim ve teknolojideki üstünlüğü, bu tür girişimlerin toplumlarda ne düzeyde yol gösterici olabileceğinin bir kanıtı olarak düşünülebilir.

Rene Descartes, 1668 yılında teknik bir okula bağlı, teknik bir müzenin kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca, büyük salonlardan oluşan ve her salonda ayrı meslekle ilgili aletlerin sergilendiği bir mekan açılması önerisinde bulunmuştur.³⁰ Burada gelen ziyaretçilerin sergilenen materyallerle ilgili bilgilendirilmesinin önemini de vurgulamıştır. Bu düşünce adeta 1903 senesinde Almanya'nın Münih şehrinde açılan Deutsches Museum'un habercisi niteliği taşımaktadır.

İlk bilim müzelerinin temellerini koleksiyoncular atmış olsa da bunların kuruluşlarında eğitim kurumlarının ve devlet desteklerinin payı büyük olmuştur. Örneğin, ilk Ulusal Teknoloji Müzesi (Musee National Des Techniques) Paris'te Fransız Devrimi'nin bir ürünü olarak kurulmuştur. Fransız İhtilali var olan teknik bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. 1806 yılından itibaren Fransa'da teknik eğitim

³⁰ Fethiye Erbay, 2009, a.e. S: 162-165.

ağırlık kazanmış, giderek daha fazla teknik müze açılmaya başlamıştır. Bu etkileşim Londra, Münih, Viyana ve Washington Teknoloji Müzeleri'nin açılmasını hızlandırmıştır.

Astronomi bilimiyle ilgili Oskar Von Miller, Londra'da yer alan South Kensington Müzesi'nden etkilenmiş ve Münih'te de benzer bir müze kurma çabasına girmiştir. Münih Teknoloji Müzesi ile sergilediği tüm araç ve gereçlerin çalışır hallerini göstererek ziyaretçilerin onlara dokunarak, anlayarak teknolojiyi öğrenmelerini sağlayacak bir müze kurmayı istemiş ve bu uğurda uzun seneler harcamıştır. 1903 yılında doğal bilimleri ve teknolojinin temel parçalarının sergilendiği bu müze Deutsches Museum olarak kurulmuştur. Müzede, mineral kaynakları, güç makineleri, elektrikli makineler, faytonlar, trenler, bisikletler, deniz, kara ve hava taşımacılık araçları ve iletişim araçlarına yer verilmiştir. Bunların yanı sıra, endüstriyel kimya, basım makineleri, teknik oyuncaklar, cam, seramik, fotoğraf, tekstil gibi alanlardaki teknolojik gelişimler sergilenmiştir. Bu müzenin asıl tasarım amacı sergilenen araç ve gereçlerin çalışır halde gösterilerek, ziyaretçilerin onlara dokunarak teknolojiyi anlamalarını sağlamak olmuş ve müzede her yeni buluşa göre yeni bir galeri açılmıştır. 1984 yılında müzeye havacılık ve astronomi galerisi eklenmiştir.³¹

³¹ Fethiye Erbay, 2009, a.e. S: 162-165.

Şekil 8: Deutsches Museum İçerisindeki Uçaklardan Bir Görünüm

Kaynak: https://www.deutsches-museum.de/fileadmin/Content/010_70 (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 9: Deutsches Museum İçerisindeki Otomobil Bölümünden Bir Görünüm

Kaynak: https://www.deutsches-museum.de/fileadmin/Content/010_71 (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Londra Bilim Müzesi, bilim müzelerinin öncülüğünü yapan South Kensington Müzesi bünyesinde 1857 yılında kurulmuş olup zaman içerisinde dünyanın en eski teknolojik ürünlerini bünyesinde toplayarak büyümüştür. 1876 yılında bilimsel çalışmaları içeren araçlardan oluşan uluslararası sergi düzenlenmiş, sonrasında ise müzeye ek bir bina yapılmış ve Patent Müzesi adı verilen bu binada patentli çalışmaları içeren bir koleksiyon oluşturulmuştur. Bu yeni müzede lokomotifler, ilk ekin biçme makinesi, çıkırlıklı makineler, elektrikli telgraf çekmek için kullanılan aletler yer almış, bünyesinde birçok değerli teknik çalışmaya yer vermiştir. 1909 yılında ise bağımsız müze haline gelerek yeni binasına taşınmıştır. Müzenin amacı teknoloji ve tıp alanındaki koleksiyonlarını arttırmak, korumak ve bu bağlamda toplumsal anlayışı yükseltmektir. İngiltere’de yer alan Londra Ulaşım Müzesi ile Bradford Fotoğraf, Film ve TV Müzesi de bu alanda yer alan müzelerdir.

Amerikan Bilim Müzeleri ise 19. yüzyıldan sonra gelişmeye başlamıştır. 1830 yılında Boston Bilim ve Teknoloji Müzesi kurulmuştur. 1845 yılında Washington’da kurulan Smithsonian Enstitüsü ise bu tür müzelerin kurulmasına her tür desteği vermiştir. 1926 yılında Chicago Bilim ve Endüstri Müzesi kurulmuştur. Washington Teknoloji Tarihi Müzesi, Washington Ulusal Havacılık ve Uzay Bilimleri Müzesi, Kaliforniya Uzay Müzesi, Güney Florida Bilim ve Planetarium Müzesi sonradan açılan ve sayıları giderek artan bilim müzelerindendir.

Bilim ve teknolojinin son derece hızlı değişim ve gelişiminden bireylerin yaşamları ve toplum sürekli ve yoğun bir şekilde etkilenmesine rağmen, toplumun büyük kısmı sonuçlarından yararlansa bile bunları anlamaktan giderek uzaklaşabilmekte ve izleyememektedirler. Ancak bu durum, gelişmiş toplumlarda giderek daha katılımcı modellere yönelme ile halkın ilgisini bilim ve teknolojiye çekerek, kavrayışını arttırarak ve aslında bilim ve teknolojinin anlaşılabilir olduğunun gösterilmesi ile informal eğitim araçları sayesinde aşılmaya başlanmıştır. “Yaparak, yaşayarak, eğlenerek öğrenme” amacı ile kurulmaya başlanan interaktif bilim ve teknoloji merkezleri de bu eğitim araçlarının başında gelmektedir.³² Zaman içerisinde baktığımızda bilim ve endüstri müzeleri zaman

³² Halime Atamer, “Bilim ve Teknoloji Merkezleri / Müzeleri”, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu, 1996. S: 5.

içerisinde uygulamalı eğitim merkezi haline gelmiştir. New York cam endüstrisinin kurulduğu Corning Müzesi, Brezilya'daki altın ve kahve müzeleri, Havana'da bulunan tütün müzesi kendi alanları ile ilgili teknik gelişmelerin örneklerini sergilemek için kurulmuşlardır.³³ Genç nüfusun yoğun olduğu ve resmi eğitimin desteklenmesinin gerekliliği şart olan ülkemizde bu şekilde oluşturulacak informal eğitimin önemi son derece büyüktür. Bu nedenle bu tarz girişimler giderek önem kazanır hale gelmişlerdir.

Ülkemizde ise bu alanda ilk açılan kuruluş 1993 tarihinde Ankara'da açılan Feza Gürsey Bilim Merkezi olmuştur. Adını, uluslararası bilim camiasınca tanınan, çeşitli uluslararası ödüller almış ünlü bir bilim insanımız olan Feza Gürsey'den alan ve öğrencilerin eğlenceli bir ortamda bilimi deneyimleyerek öğrenmesi amacıyla kurulmuş bir merkezdir. Bilim ve teknoloji alanında hala gelişmiş ülkeleri yakalayamamış ülkemizin yetiştirdiği evrensel bir fizikçi ve matematikçi olan Prof. Dr. Feza Gürsey'in bilinirliğini ve önemini yansıtmak adına bu kuruluş önem taşımakta, gençlere yönelik eğitim programları sayesinde aileler çocuklarını çok küçük yaşlardan itibaren bilimle tanıştırmakta ve çocuklar bilimsel anlamda kendilerine yön çizebilmekte ve bilimin ana temaları arasında yer alan sorgulama, sürekli öğrenme, uygulama ve aktarma gibi prensiplerle tanışabilmektedir. Grup ziyaretleri, çeşitli atölyelerden bilim gösterilerine, bilim tiyatrolarına, yaz bilim kampları ve güneş gözleminden doğum günü partilerine hoşça zaman geçirmelerine de vesile olan bu merkez Türkiye açısından son derece önemlidir.

Feza Gürsey'in bilimsel çalışmalarını genç kuşaklara tanıtmak adına 2003 yılında Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü'nde başarı ve çalışmalarının sergilendiği bir anı müzesi oluşturulmuştur. Boğaziçi Üniversitesi Fizik Prof. Dr. Meral Serdaroğlu'nun proje yürütücülüğünde Prof. Dr. Feza Gürsey'in ailesi, Deha Gürsey, Prof. Dr. Cihan Saçlıoğlu, Prof. Dr. Fethiye Erbay ve Doç. Dr. Mutlu Erbay'ın çalışmaları ile arşiv malzemeleri tanımlanmış ve 2004-2005 döneminde temalı sergi olarak açılmıştır.³⁴

³³ Fethiye Erbay, 2009, a.e. S: 165-167.

³⁴ Mutlu Erbay, Boğaziçi Üniversitesi'nin 150 Yıllık Kültürel Mirası, Üniversite Müzeleri Mimarlık Vakfı İktisadi İşletme, 8. Bölüm, ss. 49-66.

Şekil 10: Feza Gürsey Bilim Merkezi'nden Bir Görünüm

Kaynak: <http://www.fezagurseybilimmerkezi.com/NelerVar> (Çevrimiçi: 25.02.2019)

Feza Gürsey Bilim Merkezi'nin öncülüğünden sonra bilim ve endüstri adına atılmış en büyük adımlardan biri 1994 senesinde İstanbul'da kurulan Rahmi M. Koç Müzesi olmuştur. Ülkemizde kurulan ilk endüstri müzesi olması adına oldukça önemli olup bu alanda bir dönüşüme öncülük etmiştir. Bunun yanı sıra bu müze İstanbul'un en eski endüstri yerleşkelerinden biri olan Haliç'te Lengerhane Binası ve Tersane binaları dönüştürülmek ve yenilenmek suretiyle konuşlandırılmış olup Türkiye'de sanayi, ulaşım, endüstri ve iletişim tarihine ithaf edilmiş ilk müzedir. Müzede 13. yüzyıl usturlaplarından 20. yüzyıl Harley Davidson motosikletlere kadar birçok teknik antika eser sergilenmektedir. Tarihsel ve sosyolojik anlamda bir devre damgasını vurmuş Hasköy Tersanesi ve Lengerhane Binası'nın dönüştürülmesi ve son derece başarılı sonuçlar alınması sonrasında Türkiye'de atıl durumda duran endüstri mekanlarının dönüştürülmesi ve yeni bir işlev kazanmaları fikri benimsenmeye ve uygulanmaya başlamıştır. Bilinen müze konseptlerini bir veya iki kere ziyaret edip bir daha gitmeye gerek duymayan ziyaretçilerin bu müzeye tekrar tekrar belki de farklı amaçlar için gelmeleri (doğum günü, düğün, restoranda yemek yeme, sadece eski bir nostalji vapur turu yapma, ya da nostaljik tren seferi gerçekleştirme veya çocuklarıyla hoşça zaman geçirme) bu tür müzelerin

aslında toplumun birer parçası olduğu ve bir kere gidilince işi biten bir mekan değil de sürekli gidilip de kendisinde her defa farklı bir şey keşfedilen bir mekan olarak konumlandırıldığı fikrine Türkiye'nin de tanışmasını sağlamış olmuştur.

3.4 ENDÜSTRİYEL YAPILARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİNİN MÜZECİLİĞE ETKİSİ

Endüstriyel yapılar gerek tarihi değerleri, gerekse tanıklık ettikleri sosyokültürel değişim anlamında adeta bir müze koleksiyonu değerindedir. Bu bağlamda yapıların kendileri, içlerindeki teçhizat ve makineler, varsa eğer işçilerin yaşam alanları ve kullandıkları mekanlar ve çevresi ile aslında bireylerin sunumuna hazır koleksiyonun kendisini oluşturmaktadırlar. Bu yapılar kişilerin de ilgisini çekmekte, buralara gidip deneyimlemek, geçmişini hissetmek, kitaplarda okuduklarını, filmlerde izlediklerini canlı kanlı değerlendirmek önem arz etmekte ve kişiler belki de bu hazzı defalarca yaşamak istemektedir. Bu bağlamda endüstriyel mekanların gerek müze amaçlı, gerek eğitim kurumu olarak veyahut da toplumsal kullanım amaçlı dönüştürülmeleri ve atılıktan kurtarılımları toplum ve tarih açısından son derece kıymetli olmaktadır. Kendi geçmiş niteliklerinden ötürü hali hazırda bir koleksiyon niteliğindeki bu yapıların sadece müze olarak dönüştürülmesi şeklinde kısıtlı bakılmaması, toplumsal kullanım amaçlı bir ofis ya da eğitim kurumu olarak da her gün yüzlerce binlerce kişiye koleksiyonunu sunabiliyor olması da müzecilik anlayışı açısından değerli olmaktadır.

ABD'de Boston'daki The Museum of Sciences'da yapılan bir anketin sonuçlarını dikkate alacak olursak bu ankette kişiler müzeye geliş sıklıklarına göre üç gruba ayrılmışlardır. Birinci grup, müzeye çok seyrek gelip orayı daha ziyade yağmurlu bir günde çocukları götürecek bir eğlence merkezi gibi görenler; ikinci grup, hoşça vakit geçirmenin yanı sıra öğrenme amacı ile yılda en az birkaç defa gelenler; üçüncü grup ise müzeden en fazla yararlanma potansiyeli olup sürekli müzeye gelenlerdir. Müzelerin ziyaretçilere yönelik programları da birinci ve ikinci gruptaki ziyaretçilerin hiç olmazsa bir kısmının bir üst gruba geçmelerini sağlamaya yönelik olmaktadır.³⁵

³⁵ Atamer, a.e., S:11.

Müzeye gelen ziyaretçiler bu ziyaretlerini genelde eğlenmeye veya gezmeye ayırdıkları zaman içinde yapmaktadırlar. Bu nedenle bu zaman diliminin onlara hoşça vakit geçirebilecek bir şekilde oluşturulması önemlidir. Kişiler keyif aldıkları, bazen sinemaya girip, alışverişlerini yapabildikleri, hatta yemek yiyebildikleri ve sporlarını yapabildikleri, aktivitelerden aktivitelere koşabildikleri bir müze konseptinde asla sıkılmayacak ve defalarca gelmek isteyeceklerdir. Yapılan araştırmalarda da genelde iyi havalarda müze ziyaretlerinin azaldığı gözlemlenmekte, bu da müzelerin toplumun geniş bir kısmı açısından aslında açık havada yapılacak bir şey olmadığı son çare olarak başvurulmuş mekanlar oldukları görüşünü doğrulamaktadır. Hatta etrafında yeşil alan, piknik alan bulunan müzelerin bu durumdan pek etkilenmediği, bunun nedeninin ise hava düzeldiği anda insanların dışarı çıkabilme ihtimallerini değerlendirebilecek olmaları olduğu saptanmıştır.³⁶

Özellikle Türkiye’de müzeye gitme oranının düşüklüğü göz önünde bulundurulduğunda halkın bilgilendirilmesi, kültürlendirilmesi ve tarihin aktarımının sağlanması adına endüstri binalarının dönüştürülmeleri son derece önemlidir. Bugün Rahmi Koç Müzesi’nde sergilenen eski tip eczacı dükkanı, balıkçı tezgahları ile Cibali Tütün Fabrikası’nın o eski dokusunu gerek iç mimarisi gerekse sergilediği afişler üzerinden öğrencilerine aktarma fırsatı yakalamış Kadir Has Üniversitesi aynı amaca hizmet etmektedir. Abdi İbrahim İlaç Genel Müdürlüğü giriş katında yer alan eczacı dükkanları ve ilaç şişeleri de bu dünyayı yansıtmaya amaçlı olarak önem taşımakta, her gün binlerce çalışanına bu işin tarihi ve nasıl başladığı görsellerle sunulmaktadır. Uzaya ilk giden insan olan Yuri Gagarin’in Kazakistan’da bulunan Baykonur Hava Üssü’nden gerçekleştirdiği bu deneyim artık dünyadan her ziyaretçinin izlemesi için sunulmuş bir fırsat olmakta ve her sene isteyen herkes test fırlatmalarını izlemekte ve aynı zamanda buradaki müzeyi gezme fırsatını da bulmaktadır. Tüm bunlar sürekli yaşanan değişimin getirileri olup günümüzde teknolojik, coğrafi vb. nedenlerle atıl duruma düşmüş endüstriyel binalarının dönüştürülüp değerlendirilerek topluma kazandırılmaları müzecilik açısından son derece değer taşımaktadır.

³⁶ Atamer, a.e., S:34.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİYEL YAPILARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİNE

YÖNELİK DÜNYADAN ÖRNEKLER

Bu bölümde zaman içerisinde atıl duruma düşmüş ve orijinal işlevini yitirmiş endüstriyel yapıların farklı amaçlar uğruna dönüştürülmesine dair dünyadan ilgi uyandırıcı ve farklı işlevsel dönüşümlere yönelik birtakım örneklerle yer verilmiştir. Bu örnekler yeni dönüşüm amaçlarına göre müze amaçlı, eğitim amaçlı, ofis amaçlı ve toplumsal kullanım amaçlı dönüştürülenler olarak incelenmiştir. Örnekler seçilirken geniş anlamda ilgi uyandırıcı ve fonksiyon dönüşümü açısından Türkiye ile karşılaştırılabilir konumda olmalarına dikkat edilmiştir.

4.1 MÜZE AMAÇLI DÖNÜŞTÜRÜLENLER

4.1.1 Londra Tate Modern

İngiltere'deki Tate Galerileri'nin dördünden biri olan Tate Modern başkent Londra'nın en ünlü müzelerinden biridir. Diğerleri ise Tate Britain, Tate Liverpool ve Tate St. Ives'tir. Tate Modern Binası, daha önce güç istasyonu olarak kullanılan Bankside Power Station adlı binada bulunmaktadır. Sir Giles Gilbert Scott tarafından tasarlanmış olan bu binada 1952 senesinden 1981'e kadar elektrik üretimi yapılmıştır.

Şekil 11: Tate Modern Dış Görünüş

Kaynak: <https://brownandmason.com/projects/bankside-power-station-current-tate-modern/>
(Çevrimiçi: 12.02.2019)

Tate Galerisi, ilk olarak 1897 senesinde Sir Henry Tate tarafından Londra Millbank'ta açılmıştır. Resmi adı Ulusal İngiliz Sanat Galerisi olan bu galeri kurucusu Tate'in adı ile anılmıştır. Öncelikle 19. yüzyıl İngiliz resim ve heykelleri ile Ulusal Galerî'den eserler sergilenmiş, sonrasında İngiliz modern sanat eserlerine de yer vermeye başlamıştır³⁷. 1955 yılında Tate Ulusal Galerî'den ayrılmıştır, bugün hükümete bağlı ulusal müzelerden biridir. Toplamda dört galeriden oluşmakta olup, bunlardan Tate Britain ve Tate Modern Londra'da bulunmakta, diğerleri ise Liverpool ve St. Ives'te yer almaktadır.

Tate Modern ise 1990 yılında Millbank'taki Tate Galerisi alanının yetersiz kalması sonucu modern eserlerin sergilenmesi amacıyla yeni bir alana ihtiyaç duyulmasından ortaya çıkmıştır. Londra'da açılacak bu yeni galeri için eski bir binanın dönüştürülmesine

³⁷ Nazlı Budan, “Kültür Endüstrisi Çerçevesinde Santralistanbul Örneği”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Kentsel Koruma ve Yenileme Programı, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2008, S: 140.

karar verilmiştir. Bu bağlamda, 1982 senesinde kapanan güç istasyonu modern sanat müzesine dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm sırasında binanın ana karakteri bütünüyle korunmuştur.

Eski santral binası büyük bir türbin alanı ve kazanlardan oluşmaktadır. Burada heykeller sergilenmektedir. Bina boyunca galeriler bloklarla ayrılmıştır, ayrıca çeşitli sergi odaları yer almaktadır. Giriş katında yer alan cam bölümde ise kafe-restoran kısmı bulunmaktadır³⁸.

Şekil 12: Tate Modern Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 01.03.2019

³⁸ Budan, a.e., S: 142.

Şekil 13: Tate Modern'in Eski Hali

Kaynak: <http://www.visitbankside.com/history/power-station-temple-modern-art> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

Yapının dönüştürülmesinde eklenen her unsur yapının endüstriyel karakterine referans veren bir yaklaşıma sahip şekilde yapılmıştır. Merdiven kovanları, dökme demir menfezler ve kaba duran ahşap döşemeler binanın orijinal karakteriyle bir uyum sağlayacak şekildedir.

Ana kapının girişinden geçiş sağlanan eski santralin türbin salonu, yeni Tate Modern'de adeta bir toplanma alanı konumunda olup eski kazan dairesi de galerileri barındırmaktadır. Ziyaretçiler zemin katından kurulan bir rampayla ilerlemekte, galerilere görsel iletişim imkanı sağlanmıştır. Orijinal olarak yüksek boyutlu jeneratörleri barındıracak bir alan olarak tasarlanan kısım, yüksekliği ve uzunluğuyla Tate Modern'e özgü bir alan yaratır şekilde tutulmuştur. Böylece, ziyaretçilerde büyüleyici bir etki yaratılması sağlanmıştır. İçeride de farklı büyüklüklerde galeriler yer almaktadır. Sade ve yalın bir şekilde kurgulanmış galeriler yapının üstündeki kısımdan içeri giren doğal ışıqla aydınlandırılmıştır. Bu bağlamda Tate Modern'de eski yapıda baştan aşağı ilerleyen pencereler korunmuş ve yapının doğası da korunmuştur.

Şekil 14: Tate Modern'in İç Görünüşü

Kaynak: <https://www.arkitektuel.com/tate-modern/> (Çevrimiçi: 19.04.2019)

2012’de müzeye özgün bir galeri alanı eklenmiştir. Üç büyük yağ deposunun galeri alanlarına dönüştürülmesiyle ortaya çıkmış olan bu ek olan Tate Modern Şalt Binası (Tate Modern Switch House) Tate Modern’in 21. yüzyıl müzelerine ilham vermesini sağlamıştır.

Bu alan aslında halen Londra’nın güneyi için bir elektrik santrali olarak işlev görmekte olsa da, modern ekipmanları nedeniyle artık çok daha küçük bir alanı kapladığından birçok unsur için rahatlıkla kullanılır hale getirilmiştir. Yapının oluşumuna yön veren silindirik tanklar, yapının ek kısmına konsept olarak başlangıç tanımlayan bir öge olurken aynı zamanda müzeye yenilikçi bir mekan katmaktadır.

Şekil 15: Tate Modern Dış Görünüşü

Kaynak: <https://www.arkitektuel.com/tate-modern/> (Çevrimiçi: 19.04.2019)

Eski santralin tuğla kaplı cephe karakterinin uğradığı bu dönüşüm, delikli şekilde örülmüş tuğla cephe oldukça etkileyici bir atmosferi sunmaktadır. Gerek görsel gerekse tarihi anlamda Londra için son derece önemli bu binanın müze olarak değerlendirilmiş olması sayesinde her yıl milyonlarca ziyaretçi tarafından ziyaret edilmekte ve atılıktan kurtulmakta, tarihini de geniş bir izleyici kitlesine sunmaktadır.

4.1.2 Zaanse Schans Açık Hava Müzesi

Endüstri Devrimi, ilk etkilerini değirmencilik ve su taşımacılığı gibi sektörlerde göstermiştir. Bu sebeple Avrupa’da endüstri arkeolojisi kapsamında incelenen sektörlerden biri de değirmen yapıları olmuştur. Toprakları büyük ölçüde deniz seviyesinin altında bulunan ve her an suların altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Hollanda’da değirmenler hem su seviyesinin altındaki yerlerden suyun dışarı pompalanmasında kullanılması hem de göletlerin kurutulup verimli tarlalara çevrilmesinde son derece büyük hayati rol üstlenmiştir.

Yel değirmenleri açısından en ünlü yerlerden biri de Hollanda'nın başkenti Amsterdam yakınlarında yer alan Zaanse Schans olmuştur. Hollanda'da yer alan ve dünyanın en eski endüstriyel bölgelerinden olan Zaan Bölgesi, 17. ve 18. yüzyıllarda altın çağlarını yaşamakta iken yüzlerce yel değirmenini bünyesinde barındırmıştır. Günümüzde ise Zaanse Schans'ın ahşap evleri, ahırları ve müzeleri arasında yer alan yel değirmenlerinden çok azı aktif olarak çalışır vaziyettedir.³⁹ Bugün artık koruma altında bulunan ve bir açık hava müzesi statüsünde olan ve Zaan Nehri'nin doğu kıyısında yer alan bu bölge bu civarın geçmişini bugüne taşıması ve ziyaretçilerine yaşatması açısından oldukça önemlidir.

Şekil 16: Zaanse Schans Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 02.03.2019

Amsterdam'ın hemen kuzeyinde yer alan Zaandam kasabasında Zandijk yakınında yer alan Zaanse Schans'ın adı Zaan Nehrinden gelmektedir. Almanca "toprak siper" anlamına gelen "schans" ise Hollanda'nın İspanya hakimiyetine karşılık bağımsızlık savaşı sırasında kullanılan toprak siperlerden gelmektedir. Hollanda'da İspanya İmparatorluğu'na karşı başlayan ayaklanma sonrasında alevlenen Seksen Yıl Savaşı

³⁹ (Çevrimiçi: <https://edition.cnn.com/travel/article/zaanse-schans-windmills-netherlands/index.html>, Erişim tarihi: 02.03.2019).

sırasında (1568-1648) birçok siper açılmıştır, çoğu da Zaan bölgesindedir. 1574 senesinde Zaanse Schans'ın hemen yanına yolun tam karşısına inşa edilen Kalver-Schans (Kalver siperi) bu bölgedeki en büyük siper olup Zaanse Schans İspanyollar tarafından asla ele geçirilememiştir. Tarihsel açıdan son derece önemi bulunan bu siperlerden hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.⁴⁰

Uzun yıllar süren savaşların sona ermesinden sonra ise Zaan bölgesi, 18. ve 19. yüzyıllarda keten tohumu yağı, boya, enfiye, hardal ve kağıt gibi birçok ürünü üreten yüzlerce yel değirmeninin yer aldığı önemli bir endüstri bölgesi durumuna gelmiştir. Bu bölgeye zamanında değirmenleri, su seviyesinin altında bulunan yerlerde suyun dışarı pompalanmasında, kullanılabilir tarım arazileri elde etmek için ise göletlerdeki suyun çekilmesinde görev almıştır. Günümüze kadar gelen yel değirmenlerinin kimisi boya üretiminde, kimisi bıçkı tezgahı, kimi ise yağ fabrikası olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Günümüzde hala çalışan yel değirmenlerinden en ünlüsü ise 1782 yılında yapılmış ve De Kat (The Cat) adı verilmiş olan boyaları renklendirmede kullanılan yel değirmeni olup günümüzde halen boya yapımında kullanılan tek yel değirmeni olma özelliğindedir. Rüzgar istenilen seviyede olduğu zaman tonlar ağırlığındaki granit kayayı ezebilecek ve renklendirici ile bir araya rahatlıkla getirebilecek güçte bir değirmen olduğundan önemi oldukça büyüktür. Bu değirmen ziyaretçiler tarafından rahatlıkla gezilmekte, kusursuz işleyişi izlenip, terasından manzaranın keyfine varılabilmektedir.

⁴⁰ (Çevrimiçi: <https://www.dezaanseschans.nl/en/history/spanish-sconce/>, Erişim tarihi: 04.03.2019)

Şekil 17: De Kat Değirmeni Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 04.03.2019

Şekil 18: De Kat Değirmeni

Kaynak: https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g188600-d7986239-Reviews-Molen_De_KatZaandam_North_Holland_Province.html#photos;aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=130193567 (Çevrimiçi: 04.03.2019)

Değirmencilikğin insanoğlunun vazgeçilmez endüstri sektörü olmasının sebebi temel besin maddesinin un olmasıdır. Değirmen yapılarında sadece un üretimi yapılmamıştır. Değirmen düzenekleri ile benzer şekilde tasarlanmış çark sistemleri ile un üretimi, zeytin yağı üretimi, kumaş üretimi, kağıt üretimi, kömür madeninin işlenmesi, porselen imalatı, ekinlerin sulanması ve demir üretiminde vb. alanlarda da kullanılmıştır.

Zaanse Schans'ta bulunan rüzgar değirmenlerinin bir kısmı hala çalışır vaziyettedir. Zaanse Schans'ın tarihini yansıtan mimarisini yakından görmek ve bu tarihi atmosferi deneyimlemek ziyaretçiler açısından oldukça keyifli ve bir o kadar da öğreticidir. Mekan adeta Robin Hood masallarından fırlamış gibidir. Bu keyifli mekanın ünlü ziyaretçileri arasında ünlü Fransız ressam Claude Monet de yer almaktadır. Monet 1871 senesinde aylarca burada yaşamış, ilham almış ve 25 eserini burada ortaya çıkarmıştır. Ünlü eseri "The Blue House of Zaandam"'ı buradaki bir evden aldığı ilhamla resmetmiştir. İlham aldığı bu ev 1910 senesinde bir şahsa satıldığından günümüzde sadece tek bir duvarı maviye boyalı durumdadır. Mavi Ev (The Blue House) 29 Mayıs 1969 senesinde anıt statüsü kazanmış olup bugün isteyenler tarafından ziyaret edilmektedir.⁴¹

⁴¹ (Çevrimiçi: <https://ibecomingdutch.wordpress.com/2016/06/03/monets-blue-house/>, Erişim tarihi: 05.03.2019)

Şekil 19: The Blue House of Zaandam, Claude Monet

Kaynak: <https://ibecomingdutch.wordpress.com/monets-blue-house/> (Çevrimiçi: 05.03.2019)

Şekil 20: Claude Monet Tarafından Resmedilen Bu Evin Günümüzdeki Görünümü

Kaynak: <https://ibecomingdutch.wordpress.com/2016/06/03/monets-blue-house/> (Çevrimiçi: 05.03.2019)

Burada aynı zamanda Hollanda'nın meşhur tahta ayakkabılarının (clog) yapıldığı bir ayakkabı atölyesi de yer almaktadır. Tahta Ayakkabı Atölyesi'nin kuruluş dönemi 18. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Burada yer alan bir müzede de clogların gelişimine yer verilmiştir. Cloglar tarihi değer açısından oldukça önemli olduğundan onların nasıl yapıldığı, ne tür aşamalardan bugünlere geldiği, hangi amaçlar için kullanıldığını da gösterir nitelikte olan bu atölyenin hala korunuyor olması bugün oldukça değerlidir.

Şekil 21: Zaanse Schans Atölyelerinden Birinde Yer Alan Bir Fotoğraf, Elle Tahta Ayakkabı Yapan İşçiler

Kaynak: <http://www.woodenshoes.nl/en/museum> (Çevrimiçi: 05.03.2019)

Şekil 22: Clogların Zaman İçerisinde Gelişimini Gösterir Nitelikte Örnekler

Kaynak: <http://www.woodenshoes.nl/en/museum> (Çevrimiçi: 05.03.2019)

Tarihsel önemi büyük bu bölgeyi düzenlemek ve turizme kazandırmak açısından 1961 yılında binaların birçoğu yol ve nehrin kenarına taşınmıştır. Amsterdam'a yakın konumu ile ahşap evleri, yerel mimari özellikleri, yel değirmeleri, müzeleri, atölyeleri, doğası ve kültürü ile bu tarihi kasaba Hollanda'nın endüstri geçmişine adeta ışık tutmaktadır. Bugün açık hava müzesi niteliğindeki bu kasaba dünyadaki birçok ünlü müze ile eşdeğer sayıda bir ziyaretçi profiline sahipse bu büyük ölçüde tarihi geçmişi her yönüyle ve tam olarak ortaya koymasından ileri gelmektedir.

4.2 TOPLUMSAL KULLANIM AMAÇLI DÖNÜŞTÜRÜLENLER

4.2.1 Essen Zeche Zollverein

Endüstri tarihi açısından öncü olan Almanya'da endüstriyel açıdan çok miktarda koruma ve yeniden kullanım örneği mevcuttur. En önemlilerinden biri ise ülkenin batısında yer alan Ruhr Bölgesi'nin dönüşümü olmuştur. 1970'lere dek ağır endüstrinin

merkezi olan Ruhr Bölgesi bu zamandan sonra çeşitli nedenlerle işlevini yitirmiştir. Bu bölgenin değerlendirilmesi konusunda büyük çalışmalar yapılmış ve alanın tamamının dönüştürülmesine yönelik çeşitli projeler ortaya konulmuştur.

Ruhr Bölgesi, Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya (NRW) Eyaleti'nde bulunan, en büyük metropoliten yerleşim merkezidir. Yakın bir zamana kadar başlıca gelir kaynağı kömür ve çelik üretiminden sağlanmakta iken günümüzde Almanya'nın bilişim teknolojisi, lojistik ve alternatif enerji merkezi olma yolunda ilerlemektedir.⁴²

19. yüzyılda endüstrileşmenin geliştiği en önemli merkezlerden biri olan Ruhr Bölgesi'nde taş kömürü en önemli hammadde konumunda olmuş, Almanya'nın tarihsel, ekonomik ve sosyolojik yaşamında önemli bir konuma ulaşmıştır. Burada kurulan maden ocakları ve çelikhaneler tüm dünyadan işçileri bünyesine toplamıştır. Günümüzde, neredeyse 200 farklı ülkeden yaklaşık 600.000 yabancı uyruklu kişi Ruhr Metropolü'nde yaşamaktadır⁴³.

İkinci Dünya Savaşı sonrası maden ve çelik endüstrisinde yaşanan birtakım sorunlar, artan işçi ve üretim maliyetleri, üretim sistemlerinde görülen değişiklikler, azalan doğal kaynaklar, ithal ürünlerin cazip hale gelmesi ve çevresel sorunların artması gibi nedenlerle buralardaki oluşumlar işlevlerini yitirmeye ve kapatılmaya başlanmıştır⁴⁴. Zaman içerisinde ise tüm ocakların kapatılması yönünde karar alınmıştır.

Zollverein Kömür Madeni, Almanya'nın 4.485 m²'lik bir alanı kapsayan Ruhr Havzası'nda yer alan Essen kentinde bulunmaktadır. Burası, 1830lu yılların başında Almanya'nın en önemli maden potansiyeline sahip yeri olmuştur. 1834 yılında İşadamı Franz Haniel çelik üretmek amacıyla kömüre ihtiyaç duyunca Zollverein'in kurulmasında ilk adımı atmış ve 10 maden kuyusu açılmıştır. Sonrasında 1927 yılında mimar Martin Kremmer ve Fritz Schupp'un mimari tasarımları ile 12. kuyu da işletmeye alınmıştır. 5000 maden işçisi bölgeye istihdam edilmiş olup Zeche Zollverein ise bölgenin kalkınmasında büyük rol üstlenmiştir. Yatırımlar arttırılmış ve çalışan işçiler için Hegemannshof olarak anılan yerleşkeler oluşturulmuştur.

⁴² Lewis, a.e., S: 31.

⁴³ Lewis, a.e. S: 32.

⁴⁴ Lewis, a.e., S: 35.

12. Merkez kuyunun açılması ile diğer kuyuların işletmesi sona erdirilmiş, tam merkezde yer alan bu kuyu ile etraftaki ocaklardan kömür çıkarılması sağlanmıştır. Shaft 12 adı verilen bu merkez kuyu zamanla mimari özelliğiyle Almanya endüstrisinin sembolü haline gelmiş ve en büyük kömür madeni olmuştur.⁴⁵ Yaklaşık 100 yıl süren işletim sürecinden sonra 1958 yılından itibaren Shaft'ların yenilenmesine başlanmış, bu süreç en nihayetinde 11 Shaft'ın kapatılmasına kadar devam etmiştir. Sadece günümüzde Zollverein'in sembolü haline gelmiş Shaft 12 açık bırakılmıştır.

1996'da maden ocakları kapatılmıştır. Bir süre işletmedeki makine parkurunun satılarak değerlendirilmesi gündeme gelmiş, fakat daha sonra eyalet yönetiminin madeni satın alarak maden ocağının kültürel amaçlar için kullanılması ve yapısal değişimi simgelemesi için bir simgesel anıt olarak koruması fikirleri ortaya atılmıştır. "Coalhouse Door" olarak da adlandırılan Zollverein maden ocağı binalarının Dünya Kültür Mirası listesine alınmasına karar verilmiştir.

Şekil 23: Zollverein Girişi

Kaynak: <http://www.ruhr-guide.de/freizeit/industriekultur/zeche-zollverein-essen/1147,0,0.html> (Çevrimiçi: 11.11.2018)

⁴⁵ Lewis, a.e., S: 72.

2001 senesinde UNESCO Dünya Mirası listesine girmiş olan Zollverein Kömür Madeni, madencilik mimarisinin en gözde örneklerinden biridir. Bu alan içerisinde kömür madenciliğine ve kok fabrikasına dair yer üstü ve yer altı oluşumların ziyaretlerinin sağlanmasının yanı sıra, golf ve futbol turnuvaları, bisiklet kiralama, havuz, buz pateni pisti gibi imkanlar, müze ve sergiler ile yeme içme ve boş zaman aktiviteleri, alışveriş ve hediyelik eşyalar için çeşitli mekanlar yer almaktadır. Seramik atölyeleri, mücevherler, sulu boya atölyeleri, kafe ve restoranlar ile burası adeta yaşam alanı haline gelmiştir.

Şekil 24: Zollverein Restoran Bölümü

Kaynak: <https://www.zollverein.de/app/uploads/2018/02/3D-Map-Zollverein.pdf> (Çevrimiçi: 11.02.2019)

Buranın planı genel olarak tarihi alanın çevresinde konuşlanmıştır. Önemli binalar ve fabrikalar, kompleksin çevresini dolaşan tek bir yaya yolu ile çevrelenmiştir. Buraya gelen ziyaretçiler isterlerse yürüyüşe, koşuya çıkabilmekte isterlerse paten yapabilmektedir. İsterlerse havuza da girebilmekte, aileleriyle hoşça zaman geçirebilmektedir. Daha önceki tren raylarının korunarak ana binalarla bağlantı kurması

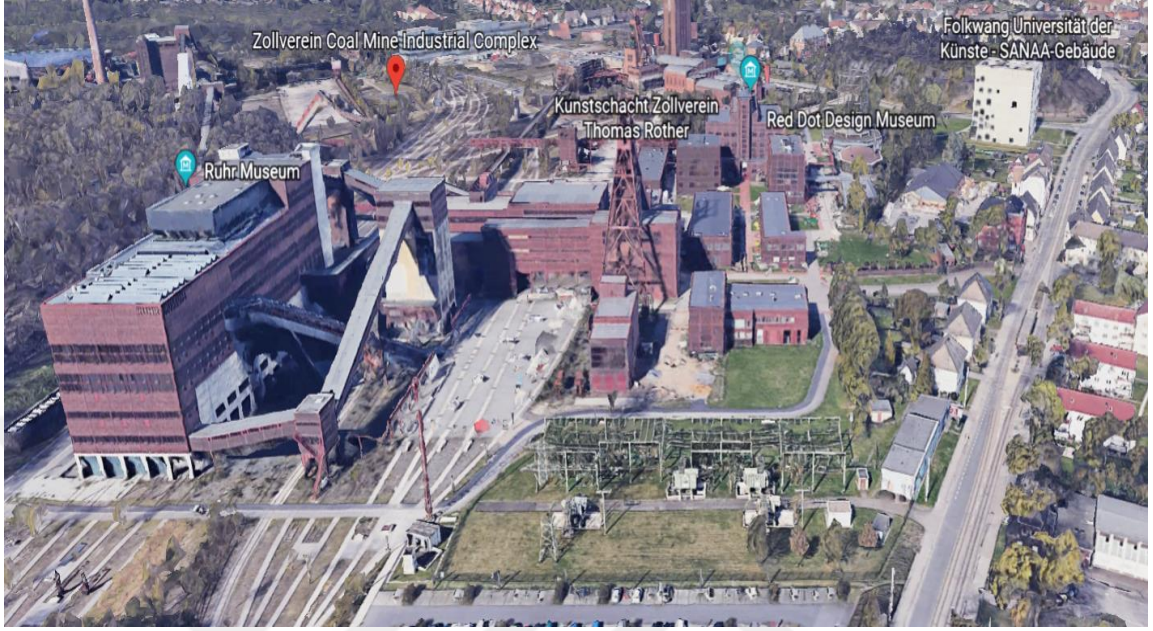
sağlanmıştır. Kömürü, alanın bir ucundan diğer ucuna taşıyan hava köprüleri ile eski kömür tünelleri de yenilenmiştir ve ziyarete açık konumdadırlar. Bu sayede ziyaretçiler üzerindeki güçlü etkisini ve görkemini devam ettirmesine olanak sağlamakta ve tarihini tüm haşmetiyle gözler önüne sunmaktadır. Bunların yanı sıra maden ocağına iner gibi yansıtılmış platformların yanında kömür yıkama fabrikasına ait devasa eski makineler sergi alanının içerisindeki sergi salonlarında sergilenmektedirler.

Şekil 25: Zollverein Genel Görünüm

Kaynak: <http://haticemertyunak.blogspot.com/2009/11/ruhr-havzasinda-bir-dunya-kultur-mirasi.html> (Çevrimiçi: 12.03.2019)

Şekil 26: Zollverein Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 16.01.2019

4.2.2 New York Domino Şeker Fabrikası

Endüstri Devrimi'nin en önemli unsurlarından biri de üretiminin adeta bir dönüşüme yol açtığı şeker ürünü olmuştur.

ABD'nin New York şehrinde yer alan Domino Şeker ilk olarak 1807 yılında "şeker baronları" olarak anılan Frederick ve William Havemeyer tarafından kuruldu. Fabrika, bugün bulunduğu Williamsburg'taki yere ise 1850 yılında taşındı. 1856 senesinde işletilmeye başlanmış olan New York şehrinde Brooklyn semtinin Williamsburg bölgesinde yer alan Domino Şeker Fabrikası Brooklyn'deki en uzun binadır. Dünyada kurulmuş ilk şeker rafinerileri arasında yer alan bu kuruluşun New York şehrinin 19. yüzyılda büyük bir endüstri merkezi olmasına büyük katkıları bulunmuştur.

Şekil 27: Domino Şeker Fabrikası Eski Görünüşü

Kaynak: <http://creativetime.org/projects/karawalker/domino-sugar-factory/> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

1882 senesinde geçirdiği yangın sonrasında günümüzde hala varlığını devam ettiren iki büyük tuğla bina ve uzun bir baca şeklinde yeniden tasarlanmıştır. Amerikan Sivil Savaşı sona erdiğinde bu fabrika 4.000’den fazla çalışanı ve günde 4 milyon pound şeker işlemeyle artık dünyadaki en büyük şeker rafinerisi haline gelmiş durumdaydı. Amerika Birleşik Devletleri’nin tükettiği şekerin %98’i tek başına bu tesis tarafından üretilmekte olduğundan buraya “tacın incisi”, “taçtaki mücevher” anlamına gelen “jewel in the crown” denilmiştir (Domino Park resmi websitesi).

Bu tesis aynı zamanda Williamsburg Bölgesi’nin gelişiminde de merkezi rol üstlenmiş, Brooklyn sahil bölgesinin endüstrileşmesine ve New York şehrinin küresel bir ekonomik güç haline gelmesine katkıda bulunmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda şeker üretimindeki artış ile birlikte şeker üretiminin bütünüleyici unsurları olarak Brooklyn’de fiçii üreticilerinden, şekerleme şirketlerine, çuval bezi çanta üreticilerinden tren yolu

şirketlerine kadar diğer endüstri kolları da hizmet vermeye başlamış, bu bölgenin gelişimi daha da hızlanmıştır.

Şeker rafinerisinin getirdiği bu başarı, dünyanın dört bir yanından işçilerin Williamsburg'a akın etmesine yol açmıştır. İnsanlar Brooklyn'e mühendis veya bekçi, stenograf veya tesisatçı olabilmek için gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, 20. yüzyılın ilk yarısı Rafineri'de önemli bir verimlilik ve zenginlik dönemini yansıtmaktadır. 1920lerden itibaren yayınladığı "The American Sugar Family" adlı aylık yayında şirketin global faaliyetlerini tarihlemiş ve çalışanlarının şahsi ve mesleki anlamdaki dönüm noktalarını ifade etmiş, bu sayede firmada birlikte yaşama hissi ve aidiyet duyguları pekiştirilmiştir.

Şekil 28: Dönemin Domino Şeker Reklamlarından

Kaynak: <https://www.dominopark.com/history> (Çevrimiçi:11.12.2018)

Şekil 29: Domino Şeker'in Günlük Üretiminden Görünüm

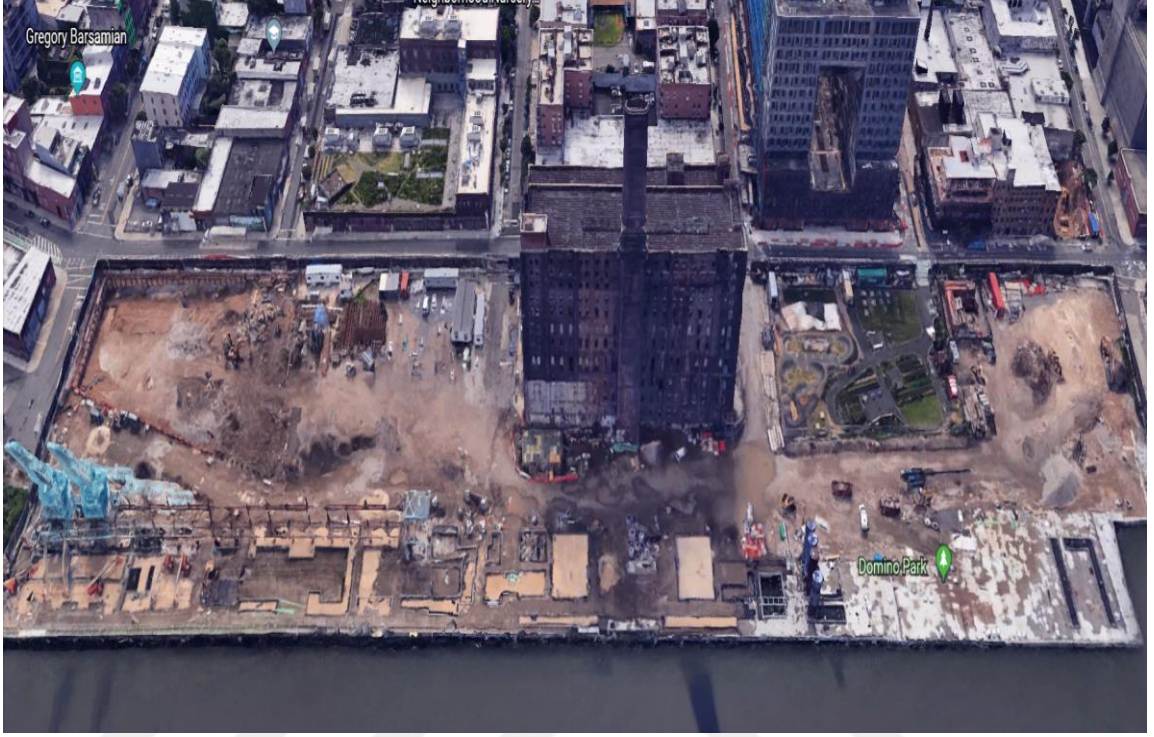

Kaynak: <https://www.dominopark.com/history> (Çevrimiçi: 12.12.2018)

Oldukça dikkat çekici “Domino Sugar” tabelası ise binanın tepesine 1950lerde eklenmiş ve 90.000 m²’lik bu büyük kompleksi bütünüyle bir New York kent simgesi haline dönüştürmüştür. Ancak, yaşanan ekonomik, siyasi ve küresel değişiklikler nedeniyle Brooklyn’deki endüstriyel faaliyet 1950li yılların başında çarpıcı bir biçimde azalmaya başlamıştır.

Domino Şeker Fabrikası ise 2004 senesinde faaliyetlerine son vermiştir. Buradaki üretimin yer değiştirmesi, yapının değişimi ve kapatılış süreci sahil şeridinin dönüşümüne neden olmuş ve etraftaki yerleşim bölgesinde de önemli değişimlere yol açmıştır. Bölgesel açıdan son derece önemli tarihsel değişimlere yol açmış bu işletmenin faaliyetleri sona erdikten sonra binanın bulunduğu alan değerli konumu nedeniyle konut veya otel olarak değerlendirilmek istenmiş ancak birçok çevreci örgütün sürdürdüğü mücadele sonucu 1884 yılında inşa edilmiş olan bu binalar tarihi eser olarak kabul edilmiştir.

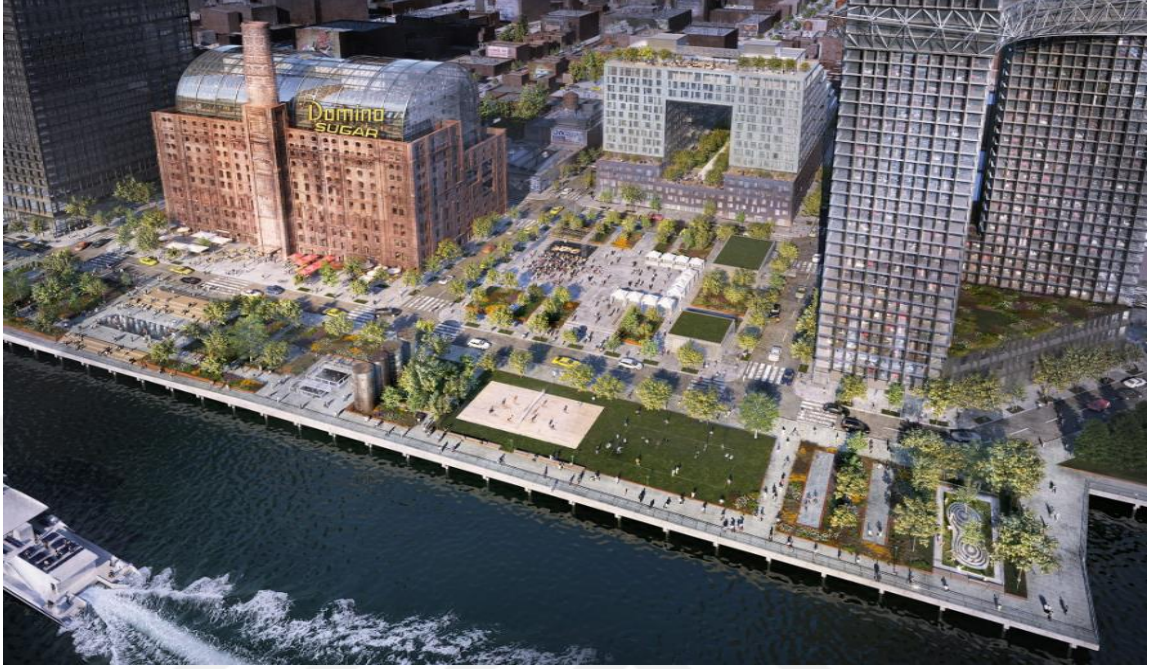
Şekil 30: Domino Park Alanı Google Earth Eski Görüntüsü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 14.01.2019

Bu alanı değerlendirmek için çeşitli projeler öne sürülmüş, hem yapının tarihini korumak hem de mevcut yapının sürdürülebilirliğini sağlamak adına Domino Park fikri ortaya atılmıştır. Resmi sitesinde de belirtildiği üzere, Domino Park, uzun yıllar alanında ses getirmiş bu işletmenin tarihçesinin bir zaferi olmuş ve uzun yıllar boyunca burada çalışmış dünyanın her tarafından gelen Domino işçileri ve aileleri ile yaşadıkları çevreye ithaf edilmiştir.

Şekil 31: Domino Şeker Fabrikası'nın Bugünkü Hali

Kaynak: <https://www.6sqft.com/revealed-new-renderings-of-domino-sugar-factorys-waterfront-park-and-esplanade/> (Çevrimiçi: 11.12.2018)

Şekil 32: Domino Park Google Earth Sokak Görüntüsü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 14.01 2019

Sanatçı Mark Reigelman tarafından tasarlanan Domino Park Oyun Alanı, 2004 senesinde hizmet vermeyi durduran Domino Şeker Fabrikası'nın tarihini günümüze taşımayı amaçlamıştır. Bir zamanlar dünyanın en büyük şeker fabrikası olan Domino, 20. yüzyılda Williamsburg'un gelişiminde artık önemli bir görev görmektedir.

Domino Park bugün üç ayrı bölümden oluşmaktadır: Yüksek Yürüme Yolu, Domino Park Oyun Alanı ve Tacocina restoranı. Domino fabrikasının orijinal Ham Şeker Deposu'nda korunmuş olan 21 sütunla desteklenen Yürüme Yolu ziyaretçilerin nehri, gökyüzünü ve parkı yukarıdan seyredebilmelerine imkan sağlamaktadır. Buraya erişim Gantry Cranes denilen ayaklı vinçler üzerinden sağlanmaktadır.

Domino Park Oyun Alanı, High Line'ın önde gelen tasarımcıları olan peyzaj mimarlık firması James Corner Field Operations ile ortaklaşa tasarlanmıştır. Çocuklara şeker üretim sürecini eğlencelerle dolu bir temsili oyun alanı aracılığıyla aktarmak üzere kurgulanmıştır. Bu sayede mekanın tarihine de saygı gösterilmesi amaçlanmıştır. Çocuklar burada Şeker Kamışı Kabini'nden Tatlı Su Ambarı'na ve oradan da Şeker Küpü'ne geçerek her biri bir zamanlar faaliyet göstermekte olan fabrikanın bir bölümünü yansıtan bu alanlarda oynamaktadır. Şekerin kesilip endüstriyel kabinden atılmasını, tatlı su şuruplarında filtrelenmesini ve mükemmel şekilde rafine edilmiş ham şeker olarak sistemden çıkarılmasını tasvir eden bu bölümlerin çocukların oynaması amacıyla tasarlanması da binanın geçmişinin geleceğe hizmet edebilecek hale gelecek şekilde uyarlanması açısından anlamlı olmuştur.

Şekil 33: Domino Park Günümüzden Bir Kare

Kaynak: <https://www.dominopark.com/> (Çevrimiçi: 20.04.2019)

Şekil 34: Domino Park Günümüzden Bir Kare

Kaynak: <https://www.dominopark.com/> (Çevrimiçi: 20.04.2019)

Korunan endüstriyel eserler ile bağlantı kurabilmek ve fabrikanın orijinal renklerini yansıtabilmek amacıyla oyun alanında canlı sarı, turkuaz, yeşil ve fırçalanmış metal renkler kullanılmıştır. Üç ana yapı, yükseltilmiş bir kabin, yükselen bir silo ve paslanmaz çelik kızaklar ile birlikte bir endüstriyel konteyner, orijinal fabrikanın karmaşık mimarisini ve altyapısını anımsatmaya hizmet etmiştir.

Çeyrek mil uzunluğundaki bu Domino Park, New York'un endüstriyel sahil alanlarından birinin tarihini yansıtan Williamsburg Köprüsü'nün hemen kuzeyinde bulunan, halka açık bir park haline gelmiştir. Parkın en yüksek noktası, Manhattan silüeti, Williamsburg ve Manhattan Köprüleri ile Domino Park'ın geri kalanının eşsiz manzaralarını sunmaktadır.

Şekil 35: Domino Park Günümüzden Bir Kare

Kaynak: <https://www.dominopark.com/> (Çevrimiçi: 20.04.2019)

Şekil 36: Domino Park Günümüzden Bir Kare

Kaynak: <https://www.dominopark.com/> (Çevrimiçi: 20.04.2019)

Bunların yanı sıra ziyaretçilerin haftanın yedi günü zaman geçirebilecekleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin favori restoranlarından biri olan Tacocina açılmıştır. Bu da bu tür mekanlarda aile ve dostlarla birlikte zaman geçirme isteğini pekiştiren bir unsur oluşturması açısından önemlidir.

Şekil 37: Domino Park Günümüzden Bir Kare

Kaynak: <https://www.dominopark.com/> (Çevrimiçi: 20.04.2019)

4.2.3 Montreal Royal Bankası

Kanada'nın Montreal şehrinin en eski bankalarından olan Royal Bank'ın (The Royal Bank of Canada) genel merkezi eski Montreal'in merkezinde 1928 senesinde kurulmuştur. İlk yapıldığında uzunca bir dönem İngiltere Krallığı'ndaki en uzun bina olan ve adresi 360, Rue Saint-Jacques ile adlandırılan bina zaman içerisinde atıl duruma düşmüş ve 2010 senesinde tamamen boşaltılmıştır.

Şekil 38: Binanın Eski Görünüşü

Kaynak: <https://www.pinterest.com/pin/3166662213782556/> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

Şekil 39: 4 Mart 1927 Tarihli Granby Leader-Times Gazetesi

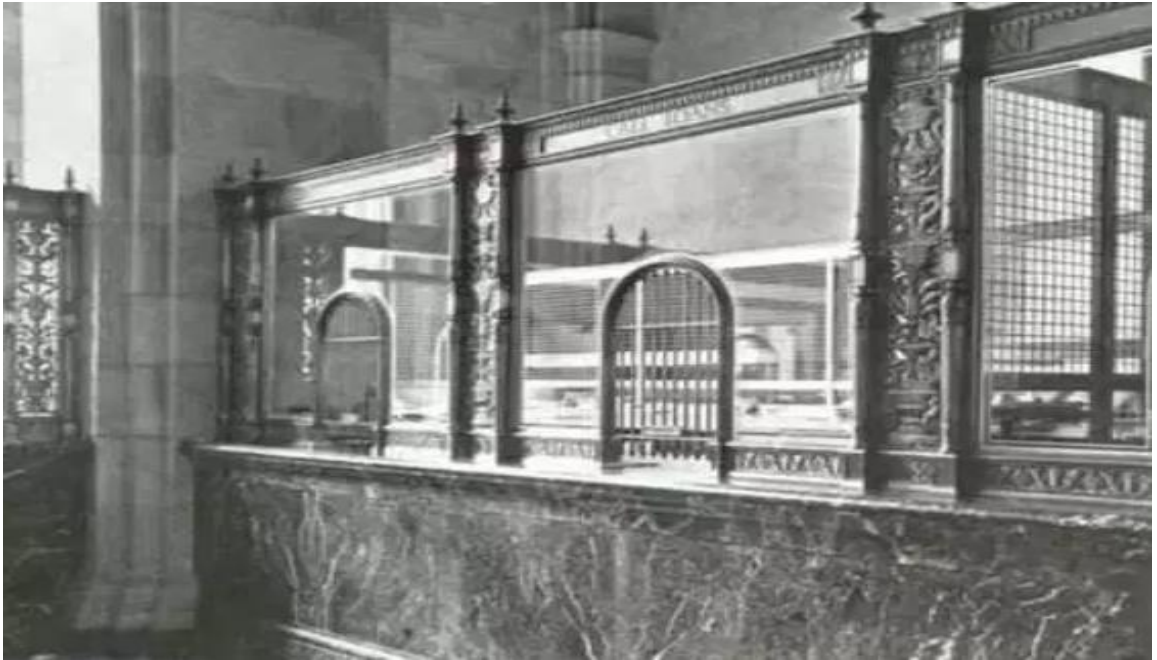
Kaynak: <https://montrealgazette.com/news/local-news/royal-bank-abandons-historic-360-st-jacques-building> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

Şekil 40: Ana Giriş Salonu

Kaynak: <https://montrealgazette.com/news/local-news/royal-bank-abandons-historic-360-st-jacques-building> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

Şekil 41: Vezneler

Kaynak: <https://montrealgazette.com/news/local-news/royal-bank-abandons-historic-360-st-jacques-building> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

Şekil 42: Çalışanlar

Kaynak: <https://montrealgazette.com/news/local-news/royal-bank-abandons-historic-360-st-jacques-building> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

Neo-klasik bir yapı olan bu banka, günümüzde Montreal’ın yeni ortak çalışma alanı Crew Collective’e gösterişli bir mekan sunar hale getirilmiştir. Terkedilmiş bir yapı olan Royal Bank’ın zemin katının; ortak kullanılan ofislerin, kafenin ve şirket yönetim biriminin olduğu bir mekana dönüştürülmesi görevi mimar Henri Cleinge’e verilmiştir. Cleinge, mermerden yapılmış döşeme zemini ve tonozlu tavanı büyük ölçüde koruyarak; orijinal pirinç aksesuarları ve ışıklandırma elemanlarıyla beraber tamir etmiştir.

Şekil 43: Binanın Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 14.01.2019)

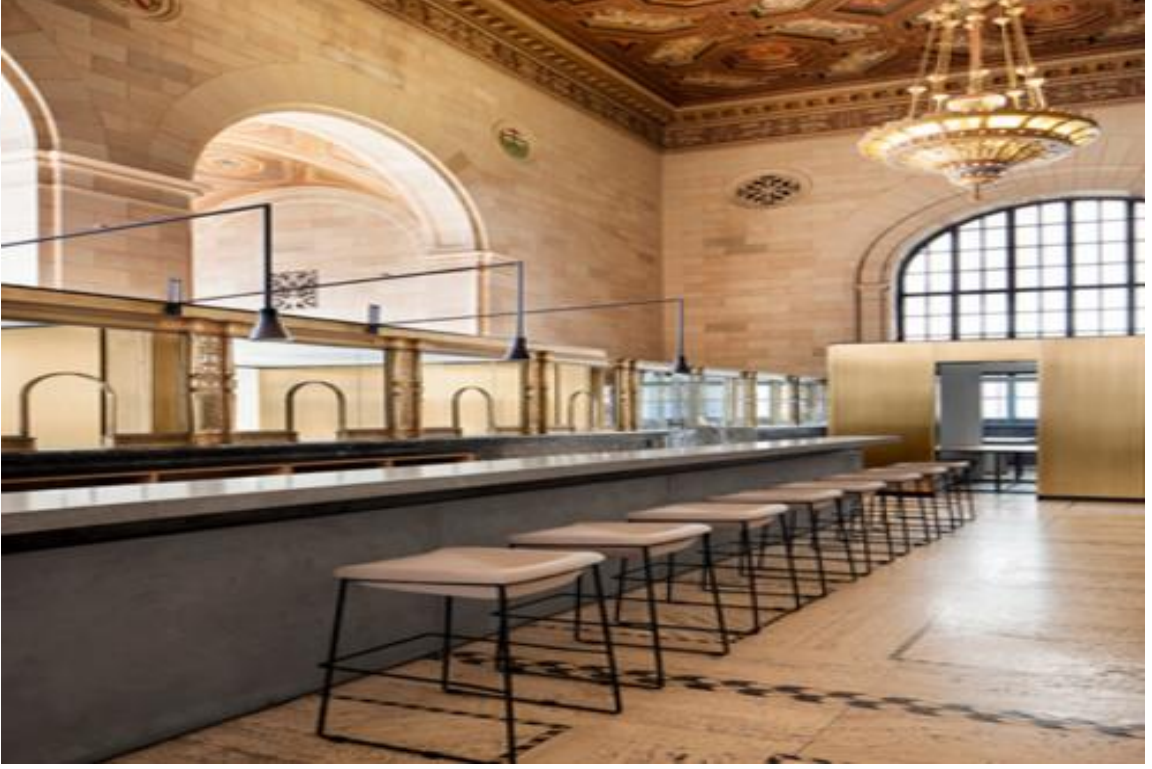
Şekil 44: Günümüzden Bir Görüntü

Kaynak: [http://www.arkitera.com/haber/27686/eski-banka-binasinda-yeni-nesil-ortak-calisma-](http://www.arkitera.com/haber/27686/eski-banka-binasinda-yeni-nesil-ortak-calisma-alani)
alani (Çevrimiçi: 14.01.2019)

Cleinge bu müdahalelerini şu şekilde ifade etmiş ve endüstriyel mirasın korunması hakkında en can alıcı noktayı da vurgulamıştır: “Bu yaptığımız var olan kabuğu fazla zorlamadan yapılan ihtiyatlı bir müdahale.” şeklinde yaptıklarını açıklamış ve “Yeni ve eski arasında ince bir denge kurmak çok önemliydi. Eskinin temel unsur olarak kalması gerekiyordu; fakat yeniden de taviz verilemezdi.” diye eklemiştir.

Şekil 45: Günümüzde Kahve Siparişlerinin Alındığı Vezneler

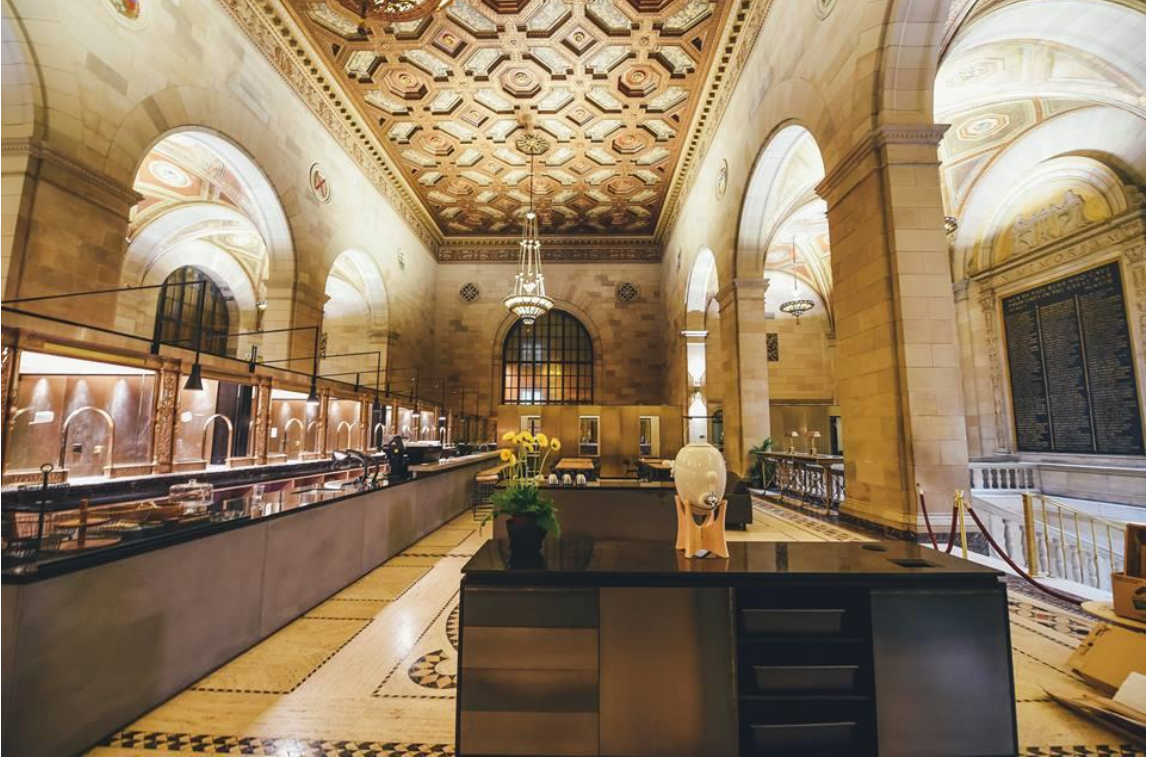
Kaynak: <http://www.arkitera.com/haber/27686/eski-banka-binasinda-yeni-nesil-ortak-calisma-alani> (Çevrimiçi: 14.01.2019)

Günümüzde Crew Collective & Café adı altında hizmet vermeye devam etmekte olan bu mekan eski hayatından da bazı unsurları açığa vuracak şekilde tasarlanmıştır. Eskiden bordro fişi yazmak için kullanılan banklarda şimdi kahve içilmekte, vezne bankoları, kamuya açık kafe ile ofis mekanını ayırmak için kullanılmakta, pirinç kaplı çelik bölmeler ve cam duvarlar, ilave toplantı odalarını şekillendirmektedir.

Crew CEO’su ve kurucularından Mikael Cho, bu binanın kafeye ve topluluk merkezine dönüştürülmesi sürecini “Bu binayı olduğu haliyle alıyor ve yeni bir çalışma çağına doğru taşıyoruz.” şeklinde ifade etmiştir. Burası bir sonraki projenizi oluşturmak

üzere en ünlü freelance tasarımcıları, gelişimcileri ya da ofisleri bulacağınız yalnızca davet edilenlerden oluşan bir topluluk olacak deyimiyle yola çıkan Crew giriş katını bir kafe, paylaşımlı bir çalışma ortamı ve şirketlerin ana merkezleri olarak konumlandırmıştır.

Şekil 46: Mekandan Genel Bir Görüntü

Kaynak: <https://tastet.ca/en/2018/01/25/crew-collective-cafe-montreal/> (Çevrimiçi: 14.01.2019)

Burada sadece kahve içmek için uğrayan ziyaretçilerin yanı sıra haftalık ya da aylık masa kiralayan kısa süreli kiracı opsiyonlarına kadar her tür esneklik mevcut tutulmuştur. Şirket toplantıları, çeşitli etkinlikler için içeriden bölmelerle ayrılmış bir dizi konferans odası da yer almaktadır. Burayı ofis olarak kullanan kişiler açısından sessiz ve konforlu bir alan oluşturmak adına kafe ve çalışma bölümleri ince bir camekanla birbirinden ayrılmıştır.

4.3 EĞİTİM AMAÇLI DÖNÜŞTÜRÜLENLER

4.3.1 Sevilla Üniversitesi

İspanya'nın Seville şehrinde yer alan eski bir tütün fabrikasından dönüştürülen University of Seville (Sevilla Üniversitesi) endüstriyel mirasın eğitim amaçlı olarak dönüşümü açısından özgün bir örnek teşkil etmektedir.

Şekil 47: University of Seville, Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 08.03.2019)

İspanya'nın Endülüs (Andalucia) Özerk Bölgesi'nin başkenti ve aynı zamanda en büyük şehri olan Sevilla, tüm İspanya'da etkisi görülen Endülüs tarzı yaşamın en yoğun yaşandığı kent olup aynı zamanda bir sanat, kültür ve ekonomi merkezidir.

Günümüzde Seville Üniversitesi olarak kullanılan bina ise zamanında Royal Tobacco Factory⁴⁶ (Kraliyet Tütün Fabrikası)'nın binası olarak hizmet vermiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üniversite binası olarak hizmet vermeye başlayan eski

⁴⁶ İspanyolca adı Real Factory de Tabacos diye geçmektedir.

fabrika binasının şehrin toplumsal ve tarihsel geçmişi açısından önem taşımaktadır. Müziğin ve sanatın kalbi olan ve Don Giovanni, Figaro'nun Düğünü, Seville Berberi ve Fidelio gibi sayısız ünlü operaya ev sahipliği yapmış Seville şehri aynı zamanda bu tütün fabrikasında çalışan Carmen ile bir muhafız çavuşu olan Don Jose arasındaki aşk hikayesini anlatan Bizet'in ünlü Carmen operasının da doğduğu yer olmuştur.

18. yüzyılın başında İspanya kralı Fernando VI, Seville şehrinde bir tütün fabrikası inşa edilmesini emretmiştir. İspanyollar, Avrupa kıtasını tütünle 16. yüzyılda tanıştırmış ve bu ürüne olan talep oldukça hızlı artmıştır. 1728 ve 1771 yılları arasında inşa edilen bu büyük fabrika binası o zaman için ülkenin Madrid'de bulunan El Escorial'dan⁴⁷ sonraki ikinci büyük binasını oluşturmuştur. İspanya ise Avrupa'da tütün üreten tek ülke olup tüm Avrupa kıtasında satılan tütün ve tütün mamullerinin yaklaşık %75'i bu fabrikada üretilmekteydi.⁴⁸

Yaklaşık 3.000 tütün işçisini çalıştıran bu fabrika uzun yıllar şehrin en önemli endüstriyel unsuru olmuştur. 250 metreye 180 metre ölçülerindeki bu büyük dikdörtgen bina endüstriyel amaçlarla yapılmış olsa da sarayları andıran bir girişe ve heybetli bir görünüme sahiptir. Binanın asil görünümlü dış cephesini barok tarzı bir giriş tamamlamakta olup üzerindeki kabartmalar Amerika'nın Keşfi'ne ve tütüne dair gönderimlerde bulunmaktadır.⁴⁹

⁴⁷ El Escorial, Madrid Özerk Bölgesi içinde, Sierra de Guadarrama dağının eteklerinde manastır, saray, kütüphane ve diğer bölümlerden oluşan, İspanya Kralı II. Felipe'nin ikâmetgâhı olarak kullanılmış dinî-kültürel yapı. 1984 yılından itibaren UNESCO Dünya Mirasları listesindedir. Kaynak: Vikipedi. Erişim: 08.03.2019.

⁴⁸ (Çevrimiçi: <http://www.aviewoncities.com/seville/fabricadetabacos.php>, Erişim tarihi: 08.03.2019)

⁴⁹ Çevrimiçi: <http://www.vuelasevilla.org/en/content/university-seville-old-tobacco-factory>, Erişim tarihi: 08.03.2019)

Şekil 48: Seville Üniversitesi

Kaynak: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187443-d589318-Reviews-Real_Fabrica_De_Tabacos-Seville_Province_of_Seville_Andalucia.html#photos;aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=370270944 (Çevrimiçi: 08.03.2019)

Bu fabrika 1950li yıllara kadar faaliyetini sürdürmüş, Seville ve bölgesinin ekonomik ve sosyolojik anlamda dönüşümünde öncülük etmiştir. 1950li yıllarda fabrika nehrin karşı kıyısındaki daha modern bir yerleşkeye taşınmış ve sonrasında ise bu bina okula dönüştürülmüştür. Günümüzde ise Seville Üniversitesi bünyesinde eğitime hizmet etmeye devam etmektedir.

Bina adeta korunaklı, kale duvarları ile çevrili bir saray şeklinde inşa edilmiştir. Bir hendek ile çevrilmiş olup binaya ulaşım sadece bir açılabilir köprü ile sağlanmıştır. Binanın etrafında konuşlandırılan askerler giriş ve çıkışları kontrol altında tutarak işçilerin tütün hırsızlığı yapmalarına engel olurdu. Bu bağlamda fabrika hırsızların kapatıldığı kendi hapishanesine sahip tek fabrika olma özelliği de taşımakta idi. Binanın üzerinde yer alan Kristof Kolomb figürleri ise tütün bitkisinin Yeni Dünya’da keşfine atıfta bulunması açısından oldukça anlamlıdır.

Günümüzde Seville Üniversitesi'nin birçok fakültesi ile rektörlük bu binada yer almaktadır. Tarihsel anlamı büyük olan, bölgenin ve kıtanın dönüşümünde öncülük etmiş bir zamanların ünlü fabrika binasının bugün bir eğitim binası olarak faaliyetini sürdürebiliyor olması oldukça önemlidir. Bina her yaştan ziyaretçiye açık olup giriş ücretsizdir, fotoğraf çekmek ve içerisinde bahçelerinde gezinmek serbesttir. Seville'e uğrayan birçok insanın ilgisini çeken ve sayısız ziyaretçisi olan bu bina endüstriyel mirasın dönüşümüne dair en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir.

Şekil 49: Seville Üniversitesi'nden bir Görünüm

Kaynak: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187443-d589318-Reviews-Real_Fabrica_De_Tabacos-Seville_Province_of_Seville_Andalucia.html#photos;aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=370270941 (Çevrimiçi: 08.03.2019)

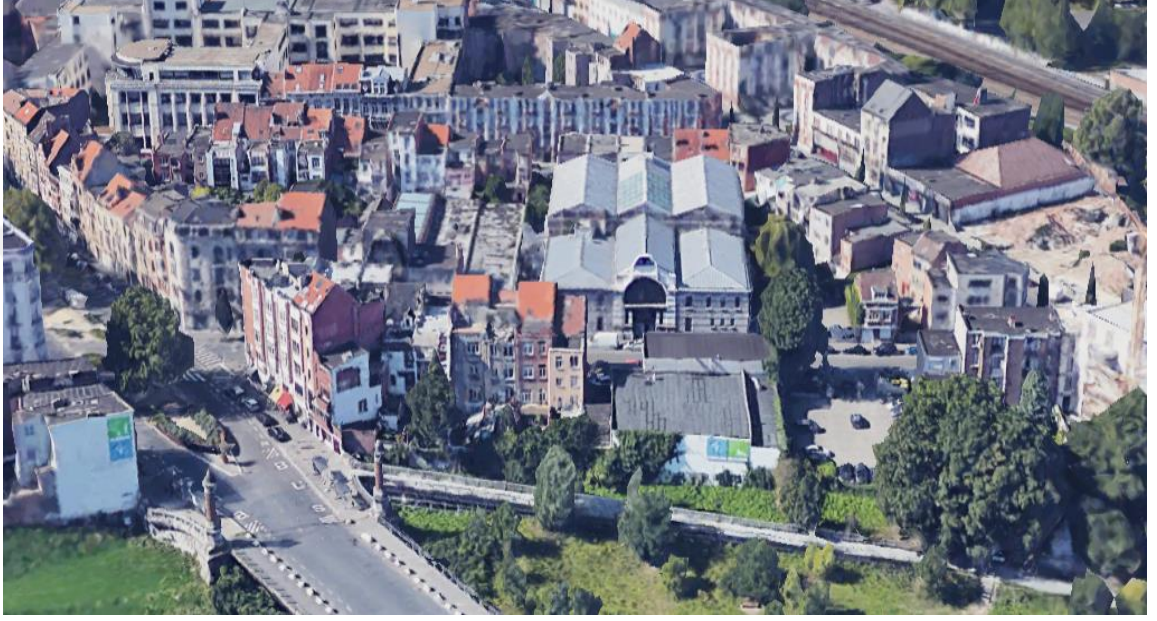
4.4 OFİS AMAÇLI DÖNÜŞTÜRÜLENLER

4.4.1 Sint-Jans-Molenbeek Eski Şarap Ambarı

Belçika'nın Brüksel bölgesinde yer alan Sint-Jans-Molenbeek şehrinde 1908 yılında şarap deposu olarak inşa edilmiş ve şarap ticaretinde kullanılmış eski şarap ambarı

zaman içerisinde işlevini yitirmiş ve atıl duruma düşmüştür. 1999 senesinde ise bir çalışma ortamı haline dönüştürülmüştür ve BBDO reklam ajansının ofisi olacak şekilde renove edilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 50: Eski Şarap Ambarı Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 19.03.2019

Şekil 51: Google Maps Sokak Görünümü

Kaynak: Google Maps Uygulaması, Erişim tarihi: 19.03.2019)

Şekil 52: BBDO Ofisi İç Görünüm

Kaynak: <https://www.dezeen.com/2019/03/06/zampone-bbdo-officeadvertising-agency-brussels/> (Çevrimiçi: 19.03.2019)

ZAmpone Mimarcılık tarihi doku anlamında esas olarak şarap depolama ve ticareti için kullanılmış olan şarap ambarını bir dönüşümden geçirerek BBDO reklam ajansının 200 çalışanı için bir bina tasarımı gerçekleştirmiştir. Kapalı ve açık toplantı odalarının yanı sıra açık ofis düzenlemeleri ve şahsi odalara da yer verilmiştir.

Giriş salonuna doğru bakan çalışma alanları ışığın bina içine doğru süzülmesine ve ajansın merkezine doğru odaklama sağlanmasına yol açmaktadır. Tekstilde kullanılan kenarlıklarla üçgen formasyonlar oluşturulmuş, şirketin tasarımcı, yenilikçi dünyasına avantaj sağlayacak şekilde bir atmosfer ortaya çıkarılmıştır.⁵⁰

⁵⁰ (Çevrimiçi: <https://www.dezeen.com/2019/03/06/zampone-bbdo-officeadvertising-agency-brussels/>, Erişim tarihi: 21.03.2019)

Şekil 53: BBDO İç Görünüm

Kaynak: <https://www.dezeen.com/2019/03/06/zampone-bbdo-officeadvertising-agency-brussels/> (Çevrimiçi: 21.03.2019)

Giriş katında resepsiyon bölümü, ortak toplantı odaları, bir kafeterya, ses düzenleme bölümleri ile bir mutfak ve açık tribün oturma düzeni görünümünde büyük bir piramit şeklinde alan (tribün) yer almaktadır. Burası şirket geneli toplantıların ve sunumların gerçekleştirildiği kısımdır.

Şekil 54: Büyük Tribün Genel Görünüm

Kaynak: <https://www.dezeen.com/2019/03/06/zampone-bbdo-officeadvertising-agency-brussels/> (Çevrimiçi: 21.03.2019)

Şekil 55: Ofis Genel Görünüm

Kaynak: <https://www.dezeen.com/2019/03/06/zampone-bbdo-officeadvertising-agency-brussels/> (Çevrimiçi: 21.03.2019)

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEN ENDÜSTRİ MİRASI ÖRNEKLERİNİN

ARAŞTIRILMASI

Bu bölümde zaman içerisinde atıl duruma düşmüş ve orijinal işlevini yitirmiş endüstriyel yapıların farklı amaçlar uğruna dönüştürülmesine dair Türkiye'den örnekler yer verilmiştir. Bu örnekler yeni dönüşüm amaçlarına göre müze amaçlı, eğitim amaçlı, ofis amaçlı ve toplumsal kullanım amaçlı dönüştürülenler olarak incelenmiştir. Örnekler seçilirken tarihi ve kültürel öneme sahip, geniş anlamda toplumsal ilgi uyandırıcı konumda olmalarına dikkat edilmiştir.

5.1 MÜZE AMAÇLI DÖNÜŞTÜRÜLENLER

5.1.1 Rahmi M. Koç Müzesi

Eski İstanbul'un merkezinde ve Haliç Kıyısı'nda, yaklaşık 27.000 metrekarelik bir alan üzerine kurulan müze Türkiye'deki ilk ve tek endüstri müzesidir.⁵¹ 1994 yılında iş adamı Rahmi Koç'un destekleriyle açılmıştır. Türkiye'de sanayi, ulaşım, endüstri ve iletişim tarihine adanmıştır. Lengerhane Binası ve Hasköy Tersanesi şeklinde iki bölümden oluşmaktadır.

⁵¹ (Çevrimiçi: <https://www.koc.com.tr/tr-tr/faaliyet-alanlari/sosyal-kulturel-faaliyetler/rahmi-m-koc-muzesi>, Erişim tarihi: 20.12.2018)

Şekil 56: Rahmi M. Koç Müzesi Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 16.01.2019)

Lengerhane Binası

Lengerhane Binası Sultan III. Ahmet (1703-1730) zamanında kurulmuştur. Lenger, “çıpa ve zincir”, hane ise “ev” anlamına gelmektedir. Osmanlı Dönemi’nde gemiyi sabitlemek için denize atılan zincir ve ucundaki çapaya Lenger denilmekte idi. Lengerhane ise bunların yapıldığı yere denilmiştir. Sultan III. Selim (1789-1807) restore etmiştir. Cumhuriyet’in kurulmasından sonra ise Cibali Tütün Fabrikası’na devredilmiştir. 1984 senesinde çıkan yangında hasar görmüş ve sonrasında atıl duruma düşmüştür.

Şekil 57: Lengerhane ve Hasköy Tersanesi'nin 1998 Yılındaki Görüntüsü

Kaynak: Müzeler Tasarım ve Yayın Grubu⁵²

Şekil 58: Lengerhane Binası Restorasyon Öncesi

Kaynak: Müzeler ve Tasarım Yayın Grubu⁵³

⁵² Çiğdem Paker, “Rahmi M. Koç Müzesi”, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Yüksek Lisans Programı “Koruma ve Restorasyon İlkeleri” Dersi İçin Hazırlanan Rapor, 2008, S: 2.

⁵³ Müzeler, Tasarım ve Yayın Grubu Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Mart 2003.

Lengerhane binası, ahşap çatılı küçük bir bina ve taş duvarlar yer alır. Bunların oluşturduğu iç avlunun ve dış mekanın özüne dokunulmadan gerçekleştirilen müze tasarımı, sergilenecek objelerle birlikte binaların dokusunun ziyaretçilere hissettirilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 59: Lengerhane Binası Restorasyon Sonrası

Kaynak: <http://v3.arkitera.com/g162-fonksiyon-donusumu.html?year=&aID=2876&o=2865>
(Çevrimiçi: 23.02.2019)

Eserlerin çoğu Rahmi M. Koç'un özel koleksiyonundan oluşmakta, çeşitli kurum, kuruluş ve kişiler tarafından yapılan bağışlar ve sürekli olarak verilen eserler de müzeye farklı bir boyut katmaktadır. Zemin katta, buhar makineleri ve raylı ulaşım modelleri, sıcak hava motorları ve içten yanmalı motorlar, zaman ölçüm aletleri, gerçek boyda buharlı gemi makinesi bulunmaktadır. Birinci katta, bilimsel aletler ve iletişim aletleri koleksiyonuna yer verilmiştir. Bodrum katta ise, havacılık ve deniz koleksiyonları, kaliteli mekanik oyuncaklar, kaptan köşkü replikası, film ve baskı koleksiyonları yer almaktadır.

Hasköy Tersanesi

Müzede yer alan denizcilik konulu objelerin sergilendiği Tersane binası, 1861 senesinde Şirket-i Hayriye tarafından inşa edilmiştir. Vakıf tarafından 1996 yılında satın alınmış, aslına uygun bir şekilde yenilenerek 2001 senesinde müzeye dahil edilmiştir.⁵⁴

Şekil 60: Hasköy Tersanesi Restorasyon Öncesi Görünüşü

Kaynak: Müzeler ve Tasarım Yayın Grubu⁵⁵

⁵⁴ (Çevrimiçi: http://www.rmkmuseum.org.tr/rmk_tarihce.htm, Erişim tarihi: 08.12.2018)

⁵⁵ Müzeler, Tasarım ve Yayın Grubu Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Mart 2003

Şekil 61: Hasköy Tersanesi Restorasyon Öncesi Görünüşü

Kaynak: Müzeler ve Tasarım Yayın Grubu⁵⁶

Şekil 62: Hasköy Tersanesi Restorasyon Sonrası Görünüşü

Kaynak: Müzeler ve Tasarım Yayın Grubu⁵⁷

⁵⁶ Müzeler, Tasarım ve Yayın Grubu Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Mart 2003

⁵⁷ Müzeler, Tasarım ve Yayın Grubu Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Mart 2003.

Şekil 63: Hasköy Tersanesi Restorasyon Sonrası Görünüşü

Kaynak: <http://www.mehmetakinci.com.tr/rahmi-m-koc-sanayi-muzesi-4.html> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şirket-i Hayriye 1851 senesinde İstanbul ve Boğaziçi iskeleleri arasında buharlı gemilerle yolcu taşımak için kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk anonim şirket olan Şirket-i Hayriye'nin gemileri uzun yıllar bu tersanede bakım ve onarım görmüş, ayrıca gemi inşası da gerçekleştirilmiştir. 1872 senesinde İngiltere'de inşa edilen Şirket-i Hayriye'nin küçük vapurlarından Meymenet, Nüşet, Refet ve Amed demonte halde getirildikleri bu tersanede monte edilmiştir.

Hasköy Tersanesi'nde inşa edilen ilk gemiler de yine Şirket-i Hayriye'ye aitti. Şirket-i Hayriye'nin 1945 senesinde devletleştirilmesinden sonra İstanbul Şehir Hatları İşletmesi'ne ait vapurların bakım ve onarımları, hatta bazılarının inşası uzun yıllar bu tersanede yapılmıştır. 1996 senesinde başlayan çalışmalarla Koç Vakfı tarafından restorasyon sonrası müzeye dönüştürülmüştür. Hasköy Tersane Kompleksi, bugün geniş bir koleksiyon yelpazesine ev sahipliği yapmaktadır. Koleksiyonunda sualtı yaşamından tarıma, çocuk arabalarından, engelli arabaları, at arabaları, otomobiller, ticari araçlar, buharlı, gazlı ve dizel motorlar, zeytinyağı fabrikası, marangozhane, buharlı gemi makineleri, kızığa ve denizciliğe kadar birçok farklı unsur yer almaktadır.

Şekil 64: Sultan Abdulaziz'in Saltanat Vagonu

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/demiryolu-ulasimi/sultan-abdulazizin-saltanat-vagonu>
(Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 65: Hafta Sonları Müzede Römorkörlerle Haliç Turları

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/aktiviteler-ve-deneyimler/tekne-ile-halic-turlari>
(Çevrimiçi: 23.02.2019)

Müzenin en etkileyici objelerinden bazıları ise açık havada sergilenmektedir. Burada, gemiler, uçaklar ve lokomotifler yer almaktadır. Fenerbahçe gemisi, Turgut Alp Yüzer Maçuna'sı ve İkinci Dünya Savaşı'nda görev alan TCG Uluçalreis Denizaltısı burada yer alan önemli parçalardan bazılarıdır. Bunların yanı sıra bu kısımda 19. yüzyıla ait dükkanların yeniden canlandırıldığı bir nostaljik sokak yer almakta, burada Fenni Aletler Dükkanı, Eczane, Kunduracı, Demirci, Saat Yapımcısı, Gemi Donatım ve Oyuncakçı dükkanları yer almaktadır.

Şekil 66: İlk Uçuşunu 1935'te Yapan DC-3 Dakota

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/koleksiyon/havacilik/douglas-dc-3-dakota> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 67: 1974 Yılında İtalya’da Üretilen Avcı/Bombardıman Uçağı F-104 Starfighter

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/koleksiyon/havacilik/f-104-starfighter> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 68: TCG Uluçalireis Denizaltısı ve Fenerbahçe Vapuru

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/aktiviteler-ve-deneyimler/denizalti-turu> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 69: Rahmi M. Koç Müzesi Nostaljik Sokak Canlandırması

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/koleksiyon/yasayan-gecmis/dukkanklar> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 70: Rahmi M. Koç Müzesi Balıkçı Barınağı Canlandırması

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/koleksiyon/yasayan-gecmis/balikci-barinagi> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 71: Rahmi M. Koç Müzesi Kosta Usta'nın Motor Tamir Atölyesi

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/koleksiyon/yasayan-gecmis/kosta-ustanin-motor-tamir-atolyesi> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 72: Rahmi M. Koç Müzesi Zeytinyağı Fabrikası Canlandırması

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/koleksiyon/yasayan-gecmis/zeytinyagi-fabrikasi> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Müzede ayrıca çocukların sosyal, duygusal, zihinsel, bedensel, dil gelişim ve becerilerine katkıda bulunmaya yönelik çeşitli faaliyetler ve eğitim programları da uygulanmaktadır.

Şekil 73: Rahmi M. Koç Müzesi Bireysel Çocuk Atölyeleri'nden Bir Görüntü

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/muzede-egitim/bireysel-cocuk-atolyeleri> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 74: Rahmi M. Koç Müzesi Matematik Atölyesi'nden Bir Görüntü

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/muzede-egitim/okul-gruplarina-yonelikprojeler/renkli-matematik-dunyasi> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Müzeye gelenlerin hoşça vakit geçirmelerini sağlamak üzere farklı konseptlerde yiyecek içecek imkanları da sağlanmış olup kişilere nostaljik zamanlar geçirmelerini sağlar şekilde bir program gerçekleştirmeleri imkanı tanınmıştır.

Şekil 75: Demlik Kafe'den Bir Görünüş

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/ziyaret-plani/kafe-ve-restoranlar> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 76: Fenerbahçe Büfe

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/ziyaret-plani/kafe-ve-restoranlar> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 77: Suzy's Cafe Du Levant

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/ziyaret-plani/kafe-ve-restoranlar> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 78: Çocuklar İçin Atlı Karınca ve Oyun Alanı İmkânı

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/aktiviteler-ve-deneyimler/atli-karinca-ve-oyun-alani> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Ünlü tarihçimiz Prof. Dr. İlber Ortaylı Rahmi Koç Müzesi'nin önemine vurguda bulunmuştur. Endüstriyel arkeolojiye adanmış bu müzenin en önemli özelliklerinden birinin Avrupa'daki endüstri müzelerinde dahi bulunmayan bazı ara modelleri içermesi olduğundan bahsetmiştir. Endüstriyel alana giren bütün dallar, tarihi yapılarıyla birlikte burada resmedilmeye çalışılmıştır. Endüstriye ve teknolojiye çok fazla ilgi duymayan kişileri bile etkileyecek ilginç koleksiyonlara ve teşhir düzenine sahip olduğunu dile getirmiş, müzenin hediyelik eşya bölümünün ve rehber kapasitesinin oldukça iyi olduğundan bahsetmiştir. Aynı zamanda sosyolojik ve kültürel anlamda Haliç kıyısının da eski değerine yeniden kavuşmasını sağladığını vurgulamıştır.

Bu noktada müzenin birçok olumlu etkisinin yanında Haliç ve çevresine de önemli katkıları olmuştur. 1950'lerde kurulmuş olan ilk endüstri bölgesi olan Haliç, Türk endüstri tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Tersanenin ve yan endüstrinin buradan taşınması ile bu bölgenin düzeleceği öngörülmüştü. Ancak, müzenin açılması ile bu iyileşme ve eski günlere dönüş beklenenden daha süratli olmuştur. Bu müze, Haliç için önemli bir kültür dönüşümünün de başlangıcı olmuştur (Rahmi Koç Müzesi, Endüstriyel Miras'ın Aynası, Rahmi Koç ile söyleşi, 2010). Akabinde Miniatürk açılmıştır. Eski mezbaha binası Söğütözü Kültür Merkezi olmuştur, Bilgi Üniversitesi Silahtarağa Santrali'ni enerji müzesi haline getirmiştir. Sonrasında Kadir Has Üniversitesi ve Rezzan Has Müzesi açılmış, Feshane'de çeşitli etkinlikler düzenlenmeye başlamıştır. Eyüp Sultan Camii ve çevresi düzenlenmiş, Piyerloti Kahvesi'ne çıkan teleferik inşa edilmiştir. Müze bu değişimlerin adeta tetikleyicisi olmuş, Haliç'in değişimine de bir anlamda ışık tutmuştur. Günümüzde, altı asırlık Haliç Tersanesi'nin bir açık hava müzesi olarak açılması için çalışmalar hala devam etmektedir.

Şekil 79: Hasköy-Sütlüce Nostaljik Demiryolu Seferi Canlandırması

Kaynak: <http://www.rmkmuseum.org.tr/aktiviteler-ve-deneyimler/nostaljik-tren-turu>
(Çevrimiçi: 23.02.2019)

5.1.2 Azm-i Milli Un Fabrikası

1920’li yılların savaştan çıkmış Türkiye’inde ülkenin en önemli ihtiyaçlarından biri olan unu üretmek üzere bir un fabrikasının kurulmasına karar verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk Aksaray’da bir un fabrikası kurulmasını ve adının da o dönemdeki milli mücadele ruhunu da simgeler şekilde milletin azmi anlamına gelen “Azm-i Milli” olmasını istemiştir. Uzun yıllar kendi enerjisini de kendisi üreten bu fabrika 1996 senesine kadar üretimini sürdürmüş, sonrasında ise Aksaray Belediyesi’ne devredilmiştir. Günümüzde ise Bilim ve Endüstri Müzesi olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Şekil 80: Azm-i Milli Un Fabrikası, Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 23.02.2019

Tarihçesi:

Osmanlı Devleti'nin son zamanları savaşlar içerisinde geçmiştir. Hem iktisadi hem de siyasi yönden zorda olan devlet endüstri ve zirai konular başta olmak üzere diğer hususlarda gelişme kaydedememiştir. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak büyük ölçüde tarıma dayalı ve dış ticarete, yabancı sermayeye açılmış yapılar devredilmiştir. Bu özellikler ise o zamanlar daha çok az gelişmiş ülkelerde görünen özellikler arasındadır. Osmanlı'da üretim çok büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Endüstri gelişmemiş, buna karşılık özellikle ticaret, ulaştırma ve bankacılık gibi hizmet kesimleri imparatorluğun son zamanlarında önemli sermaye birikimine konu olmuştur. Ancak bu kesimle çok büyük ölçüde azınlıklar ve yabancı sermayenin elinde kalmıştır.⁵⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılında özel sektör önderliğinde, endüstrileşmeye öncelik veren bir politika izlenmiştir. Özel sektör, endüstriye yatırım yapması amacıyla teşvik edilmiş olsa da elinde yeterli sermaye bulunmamakta, girişimci tecrübesi ise yok

⁵⁸ Hakan Rodoplu, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi: Ekonomi Politikaları Ve Uygulamalar", Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 1998. S: 17.

denecek kadar az, endüstrileşme için gerekli alt yapı ise oldukça yetersizdir. Bu nedenlerle mevcut ticari sermayeyi endüstriye aktarmak oldukça zor olmuştur.⁵⁹

Siyasal bağımsızlık savaşından, ekonomik bağımsızlık savaşına giden yolda, Milli Mücadeleyi gerçekleştiren kadro, kurtuluşun ancak iktisadi zaferin kazanılmasıyla mümkün olacağı bilincindeydi. Mustafa Kemal, “Türkiye Devleti, Devlet-i İktisadiye olacaktır” diyerek zaferden sonraki temel amacını öz bir biçimde açıklamıştır. Politik ve askeri zaferlerin ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik zaferlerle tamamlanmadıkları takdirde, devamlı olamayacakları ve bu nedenle ekonomiye birinci derecede önem verilmesi gerektiğini işaret etmekteydi.⁶⁰ Sonrasında bu uğurda birçok çalışmalar gerçekleştirilmiş, tarım alanında vergiler kaldırılmış, makinelere teşvik verilmiş, ulaştırma politikaları ile tarımsal ürünlerin pazarlanma imkanları arttırılmış, endüstri alanında birçok yatırım devlet eliyle teşvik edilmiştir. Bu alandaki en önemli gelişmelerden biri de 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi olmuştur.

1924 senesinde TBMM’de Mustafa Kemal Atatürk bir konuşmasında ordunun savaştan çıktığını, ülkenin una ihtiyacı olduğunu anlatmıştır. Dönemin milletvekili Aksaraylı Vehbi Çorakçı da kurulacak bir un fabrikasının orduya ve millete faydalı olacağından bahsetmiş ve nüfus yönünden kalabalık olan ve özellikle hububat üretimi açısından ülkenin can damarı olan ve yolların kavşak noktasında bulunan Aksaray’ın vilayet olmasını ve burada bir un fabrikası kurulmasını talep etmiştir. Atatürk’ün talimatıyla Vehbi Bey öncülüğünde Aksaray’da 250 bin liralık bir sermaye ile bir şirket kurulmuş ve milletin azmi anlamına gelen “Azm-i Milli” olarak adlandırılmıştır.⁶¹

1924 senesinde kurulan bu şirketin kuruluş amacı un ve mensucat (bez veya kumaş gibi dokumak suretiyle yapılan tezgâh veya fabrika mahsulü mallar) üretimi gerçekleştirmek ve elektrik üretimi sağlamak şeklinde ifade edilmiştir. Azm-i Milli T.A.Ş. elektrik işletmesi AEG Türk Anonim Elektrik Şirketi Umumiyesi ile anlaşarak hayata

⁵⁹ Dilek Acar, “Cumhuriyet Dönemi Devletçilik Politikası”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006. S: 26.

⁶⁰ Serdar Sarısır, “Atatürk Dönemi Milli Hava -Harp Sanayii İçinde Kayseri Tayyare Fabrikasının Yeri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998.S: 25.

⁶¹ (Çevrimiçi: <https://www.aksaray68.com/konu/aksaray-azmi-milli-un-fabrikasi.415/>, Erişim tarihi: 22.02.2019)

geçirilmiştir. Mum ve gaz lambalarına mahkum bir orta Anadolu şehrinin bir anda teknolojinin ürünü olan elektriği kullanması oldukça önemlidir. Kurulan şirketin özellikle elektrik üretimi civarda bulunan birçok il için özendirici olmuştur.

Mamasın Barajı'na kurulan hidroelektrik santraliyle un fabrikasının enerjisi de sağlanmıştır. Fazla enerji de Aksaray'ın aydınlatılmasında kullanılmıştır. Un fabrikası ise 17 Aralık 1926 tarihinde faaliyete başlamış olup yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk un fabrikası olmuştur. Kendi elektriğini kendisi üreten bir fabrika olmasından ötürü de oldukça önem taşımakta olup Cumhuriyet tarihimiz açısından Orta Anadolu'nun da gelişimine katkıda bulunması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Şekil 81: Azm-i Milli T.A.Ş. 17 Aralık 1926 Tarihinde Hizmete Açılırken⁶²

⁶² Mustafa Fırat Gül, “Aksaray Azm-i Milli Türk Anonim Şirketi”, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012, S: 120.

Şekil 82: Azm-i Milli T.A.Ş. 17 Aralık 1926 Tarihinde Hizmete Açılırken⁶³

Aksaray, Her ne kadar düşman işgaline uğramamış olsa da, Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde Azm-i Milli Cemiyeti adı altında Kuva-i Milliye örgütlerine destek olmuştur. Milletin azmi, manasına gelen Azm-i Milli, o günlerde Kurtuluş Savaşı'na destek veren Kuva-i Milliye gönüllülerine, destekçilerine verilen genel bir isimdir. Azm-i Milli'den kastedilen düşmanın işgali karşısında sessiz kalmayan, düşmanları topraklarımızdan atma azminde olan milletin heyecanına, fedakarlığına, vatanseverliğine uygun düşen bir sıfattır. Bu bağlamda ekonomik bağımsızlığına kavuşmaya çalışan yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti için her şeyin temelinde yatan un üretimi için kurulacak fabrikaya bu ismin verilmesi çok önemli bir sembolik anlamı bünyesinde barındırır olmuştur.

Burada üretilen unlar başta askeri birlikler olmak üzere Kızılay gibi köklü kurumlara ve çeşitli vilayetlere gönderilmiştir. Zaman içerisinde halkın gıdasının bozulmaması için sıcaktan bozulacak maddeleri saklamak ve buz yapmak üzere 1937 yılında soğuk hava deposu yaptırılarak faaliyete geçirilmiştir. Üretilen buzlar yaklaşık bir metre uzunluğundadır ve şekil

⁶³ Gül, a.e., S: 120.

olarak külçe altına benzemektedir. 1980’li yıllardan sonra buzdolabı yaygınlaştınca bu soğuk hava depoları sembolik hale gelmiştir.

Aksaray Azm-i Milli Şirketi gerek elektrik üretimi ve özellikle de un üretimi sayesinde kurulduğu coğrafyaya birçok katkıda bulunmuştur. Birçok insana iş imkânı sağlayan şirketin en büyük katkılarından birisi de, hububat merkezi olan bir şehrin ürünlerini istikrarlı bir alıcıya kavuşturması olmuş, değirmencilik alanında kurulan birçok firmaya öncülük etmiştir. Sosyal anlamda da etkin olan bu şirket, çeşitli sivil toplum örgütlerine, sportif faaliyet gösterenlere yardım etmiştir. Fabrikanın avlusunda sinema gösterimlerine ev sahipliği yapmıştır. 1995 yılına kadar tüm resmi bayramlarda tak kurma görevi ile 10 Kasım günlerindeki Atatürk’ü anma programlarında siren çalma görevi valilik tarafından Azm-i Milli T.A.Ş.’ye verilmiştir.⁶⁴

1996 senesine kadar faaliyetlerini sürdüren bu binanın tarihi önemini yaşatmak ve anıtsal değerini muhafaza etmek adına Aksaray Belediyesi tarafından müzeye dönüştürülmüştür. Eskişehir, Bursa, İstanbul’da müze haline dönüştürülen birçok fabrika olmasına karşılık “Azm-i Milli Bilim ve Sanayi Müzesi”nin en büyük özelliği makinelerinin hala çalışır vaziyette olmasıdır.

Şekil 83: Azm-i Milli Müzesi Dış Görünüş

Kaynak: <https://www.aksaray68.com/konu/aksaray-azmi-milli-un-fabrikasi.415/> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

⁶⁴ Gül, a.e., S: 61-87

Şekil 84: Azm-i Milli Müzesi Dış Görünüş

Kaynak: <https://tr.foursquare.com/v/azmi-milli-sanayi-ve-bilim-m%C3%BCzesi/52396731498e1368f64acd11/photos> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

Şekil 85: Azm-i Milli Müzesi Makineler

Kaynak: <https://tr.foursquare.com/v/azmi-milli-sanayi-ve-bilim-m%C3%BCzesi/52396731498e1368f64acd11/photos> (Çevrimiçi: 23.02.2019)

5.2 EĞİTİM AMAÇLI DÖNÜŞTÜRÜLENLER

5.2.1 Bilgi Üniversitesi Kampüsü

Bir dönem İstanbul'un elektrik ihtiyacını tek başına karşılamış olan, ancak zaman içerisinde türbin ve kazanlarının eskimesi ve Haliç'in iyice kirlenmeye başlaması ile birlikte artık ömrünü tamamladığına dair alınan bir kararla Silahtarağa Elektrik Fabrikası kapatılmış, ancak eğitim ve kültürel amaçlı olarak yeniden işlevlendirilmiştir. 2004 senesinde İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne devrolmuş, 2007'de ise bir eğitim, kültür ve sanat merkezi olan Santralİstanbul açılmıştır.

Tarihçesi:

Avrupa kentleri 1878 yılında elektrikle tanışmışken, Osmanlı'da elektrik kullanım kararı 1908'de II. Meşrutiyet ile alınmıştır. İstanbul'da elektrik kullanımı ise 1913 senesinde Silahtarağa elektrik santralinin yapılması ile başlamıştır.⁶⁵ Bu tesis, Türkiye ve İstanbul'un ilk termik santrali olma özelliğini taşımaktadır.

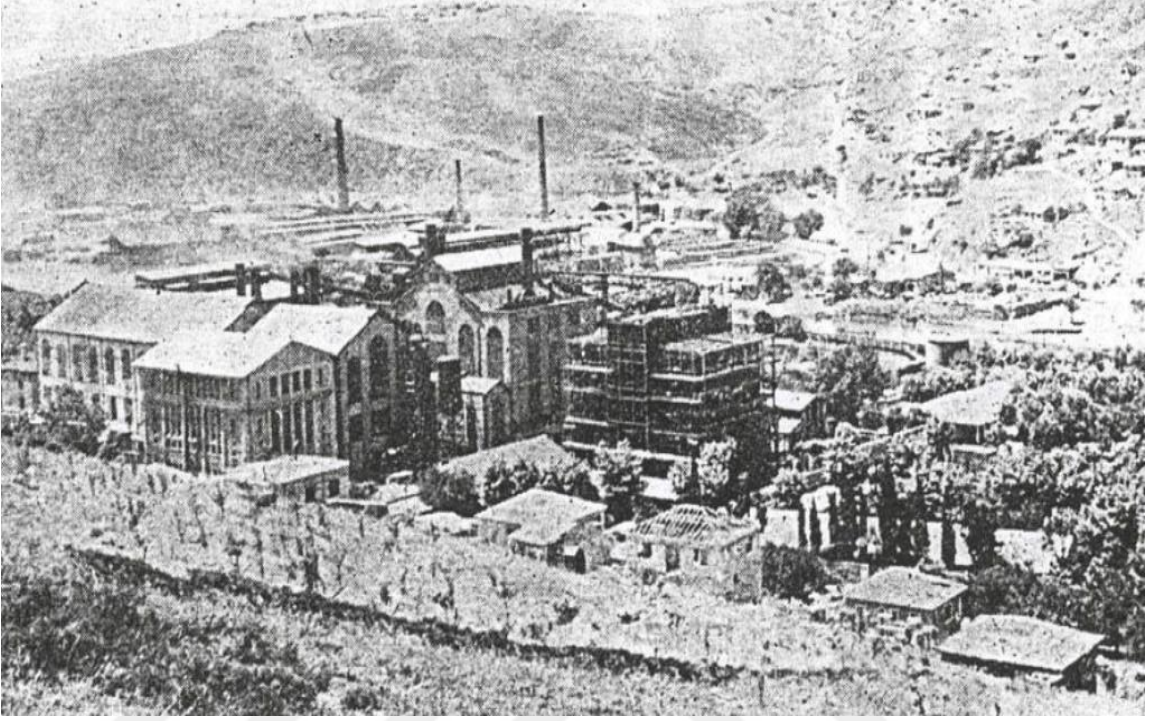
İşletme, 1937'e dek genişleyerek faaliyetine devam etmiştir. Zaman içerisinde arttırılan kapasitesi ile 1938-1952 yılları arasında İstanbul'un elektrik ihtiyacını tek başına sağlayan tesis, 1952'den sonra kurulan diğer tesislerle birlikte kente hizmet etmiştir.⁶⁶ Fabrikada idare binaları, bakım üniteleri ve atölyeler yer almaktadır. Lojmanlar, mutfak, yemekhane, dinlenme alanları, otopark da yer almakta olup, çalışanlar için bir yaşam merkezi oluşturulmuştur.⁶⁷

⁶⁵ Toprak, Z., "Aydınlatma, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", 1993, cilt: 1, İstanbul, S: 478.

⁶⁶ Toprak, a.e., S: 478.

⁶⁷ Köksal, 2005, a.e., S: 45.

Şekil 86: Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın Görünüşü, 1957⁶⁸

1970 senesinde Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilen işletme, sonrasında kısmen durdurulmuş, 1983 tarihinde ise tesislerin eskimesi sonucu kapatılmıştır. Bu tesis, İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından 20 yıllığına kiralanmış ve tesis restore edilerek üniversite yerleşkesi, müze ve sanat galerisi olarak hizmet vermeye başlamıştır. 2007'de yenilenmiş biçimde açılan tesis, günümüzde "Santralistanbul" adıyla anılmaktadır.

⁶⁸ Kiper, H., "İstanbul'a Işık Veren Silahtar Fabrikası", İETT (İstanbul Elektrik Tramvay Tünel Otobüs ve Havagazı İşletmeleri Umum Müdürlüğü) Dergisi, 1957, sayı:5, İstanbul, S: 28.

Şekil 87: Silahtarağa Elektrik Fabrikası, Gül Köksal Arşivi, 1999⁶⁹

Şekil 88: Silahtarağa Elektrik Fabrikası

Kaynak:https://www.academia.edu/37620423/BOMONT%C4%B0ADA_FONKS%C4%B0YON_D%C3%96N%C3%9C%C5%9E%C3%9CM%C3%9C_PROJES%C4%B0 (Çevrimiçi: 21.02.2019)

⁶⁹ Köksal, 2005, a.e., S: 240.

Santralde 2004-2007 yılları arasında yenileme çalışmaları yapılmıştır. Haliç'in gözde mekanında kurulan ve yok olma sürecinde ilerlemekte olan santral Türkiye'de kültür-sanat alanında önemli bir dönüşüm projesine dönüşmüş ve santralistanbul, 8 Eylül 2007'de açılmıştır.

şekil 89: Santralistanbul'un Günümüzden Bir Görünümü

Kaynak: <http://www.santralistanbul.org/pages/index/about/tr/> (evrimii: 12.02.2019)

Şekil 90: Santralistanbul İç Mekan

Kaynak: <http://www.santralistanbul.org/pages/index/about/tr/> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

Santralistanbul, açılışından bu yana birçok sergiye ev sahipliği yapmış, çeşitli festivallere, konferanslara ve açık hava aktivitelerine de ev sahipliği yaparak uluslararası pek çok önemli sanatçı ve düşünürü de bünyesinde ağırlamıştır.

Santralistanbul bünyesinde, eski makine dairelerinin korunarak dönüştürülmesiyle oluşturulan, Türkiye'nin ilk endüstriyel arkeoloji müzesi olan ve 2012'de Avrupa Müze Akademisi tarafından "DASA⁷⁰ ödülü"ne layık görülen Enerji Müzesi; çağdaş sanat sergilerin ve kültürel etkinliklerin gerçekleştirildiği "International Architecture Awards 2010" ödüllü Ana Galeri binası; eski santralin tamirhane ve depo binalarının dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan tasarım ödüllü yeme-içme mekanları ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin eğitim binaları yer almaktadır.

⁷⁰ DASA: Dortmund ArbeitsWelt Ausstellung - Working World Exhibition

Günümüzde Bilgi Üniversitesi tarafından “Santral İstanbul Enerji Müzesi”, Çağdaş Sanatlar Merkezi, üniversitenin bazı eğitim birimleri vb. işlevlerle yeniden kullanılan yerleşke, her gün çok sayıda kişi tarafından kamusal amaçlı kullanılmaktadır.

Şekil 91: Santralistanbul Geçici Sergiler’den Bir Görünüm

Kaynak: <http://www.santralistanbul.org/pages/index/about/tr/> (Çevrimiçi: 12.02.2019)

Şekil 92: Bilgi Üniversitesi Silahtarağa Kampüsü Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 14.02.2019

5.2.2 Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü

Abdullah Gül Üniversitesi, 2010 senesinde kurulmuştur. Üniversite, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve en büyük endüstri yerleşkelerinden birinde kurulmuştur. Burası aslında Kayseri kentinin ve toplumunun modernleşmesi ve laikleşmesinde oldukça etkili olan Sümerbank Bez Fabrikası'nın eğitim kampüsüne dönüştürülmesi ile oluşmuştur.

Sümerbank Tarihçesi

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takiben devlet özel girişimi teşvik etmiştir. 1929 dünya ekonomik krizinden sonra Türkiye, planlı bir ekonomiye geçmiş ve ülkenin her yanında, çoğunlukla da orta büyüklükteki Anadolu kentlerinde devlet güdümlü endüstrileşme programları başlatılmıştır.

Sovyetler Birliği ile ilişkiler Türkiye'nin endüstrileşmesinde önemli kredi desteği ve teknik altyapıyı sağlamıştır. Temelde beş sektörden oluşan kalkınma planı, tekstil, madencilik, selüloz, seramik ve kimya endüstrilerini kapsamakta ve toplam on sekiz fabrikayı içermektedir. Bu planı Sümerbank yürütmüştür.

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, 1934-1935 yıllarında inşa edilmiştir. Fabrika ve binaların tasarımı Moskova'da yapılmıştır. Betonarme ve yığma karma teknikle üretilmiştir. Kuruluş yıllarında fabrikada 2.100 işçi ve 155 memurun çalışmaktaydı.⁷¹ Üretimde çalışan ustaların bir bölümü SSCB'de eğitim görmüştür.⁷² Fabrikadaki üretimin yanı sıra, eğitim, sosyal ve dinlence-eğlence etkinlikleri ile burada çalışmak üzere başka illerden gelen işçi, memur ve mühendislerin etkisiyle kompleks Kayseri'de çağdaş hayatın merkezi haline gelmiş; fabrikanın lojmanları ve daha sonra fabrika çevresinde gelişen yeni mahalleler, Kayseri merkezindeki geleneksel hayattan farklı çağdaş bir yaşam biçiminin öncüsü olmuştur.⁷³

⁷¹ Sümerbank, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973**, 1973. Tiça Matbaası, Ankara.

⁷² S.Tuna, **Dünya Ekonomik Krizine Bir Cevap mı? Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)**, Derlem Yayınları, 2009, İstanbul, S: 267.

⁷³ Burak Asiliskender, "Modernleşme ve Konut; Cumhuriyetin Sanayi Yatırımları ile Kayseri'de Mekansal ve Toplumsal Değişim", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, 2008, İstanbul, S: 152-154.

Memur ve işçi lojmanları, revir, kreş, işçi ve memur lokali, market ve fırın gibi temel ihtiyaçları karşılayacak birimler ile sosyal amaçlı, sinema, futbol sahası, tenis kortu gibi spor birimleri, etrafında müzikli eğlenceler düzenlenen yarı-olimpik bir yüzme havuzu bulunmaktaydı. İşletme binası, 1960'ların sonuna kadar Balkanların en büyük fabrika yapısı olarak bilinmektedir. Yerleşke içindeki yapılar sadece boyutları değil mimari nitelikleri açısından da dikkat çekicidir; örneğin yerleşke içinde yer alan Elektrik Santrali Rus konstrüktivizminin kayda değer örnekleri arasındadır.⁷⁴

Şekil 93: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası⁷⁵

Gelişen makina endüstrisiyle beraber fabrikada üretilen ucuz Amerikan bezine olan talep azalmış, zaman içinde Sümerbank'ın yapısı da değişerek konfeksiyon gibi yan kollara yönelmiş ve fabrikanın üretim biçimi de değişmiştir. 1980 sonrası ülkenin devletçi politikalarında meydana gelen değişiklik sonucu Sümerbank, özelleştirilme kararı verilen ilk KİT'lerden biri olmuş ve 1987 yılında özelleştirme programına dahil edilmiştir.⁷⁶

⁷⁴ Burak Asiliskender, "Cumhuriyetin ilk yıllarında Mimaride Modern Kimlik arayışı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği", İTÜ FBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, S: 28.

⁷⁵ Othmar Pferschy, **Fotoğrafla Türkiye**, Matbuat Umum Müdürlüğü yayını, 1936, S: 23.

⁷⁶ M. E. Ruhi, **1982 Anayasası Çerçevesinde Sosyal Devlet ve Özelleştirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, S: 150.

Kayseri Bez Fabrikası'nın tüzel kişiliği kaldırılarak işletme 01.01.1989 tarihinden itibaren işletme haline dönüştürülmüştür.⁷⁷ Bir türlü özelleştirilemeyen bu fabrika, Erciyes Üniversitesi'ne tahsis edilmek üzere Maliye Bakanlığı'na devredilmiş, bu kararı izleyerek işletme 21.12.1999 günü kapatılmıştır. Yerleşkenin üniversiteye tahsis işlemleri 2001 yılında tamamlanmıştır.

2001 yılında Erciyes Üniversitesi'ne tahsis edilmesi, zarar görmesini kısmen engellenmiş olsa da binalar oldukça bakımsız kalmıştır. Yerleşke 2012 yılında Abdullah Gül Üniversitesi'ne devredilmiş, onarım çalışmalarına başlanmıştır.⁷⁸

Şekil 94: Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü

Kaynak: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=410&RecID=4222> (Çevrimiçi: 11.01.2019)

⁷⁷ B. Kesgin, “Erken Cumhuriyet Dönemi Kalkınma Arayışları ve Sovyet Deneyimi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası”, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, İstanbul, S: 473

⁷⁸ Bahar Elagöz Timur, “Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Bakım ve Onarım Atölyesi Restorasyon Projesi”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2015, S: 8-13.

Kayseri’de 1935 yılında üretime başlayan ve Cumhuriyetin ilk endüstri tesisi olan Sümerbank Bez Fabrikası, 1999 yılına kadar modernleşmenin, endüstrileşmenin ve kalkınmanın önemli lokomotiflerinden biri olmuştur. Fabrika, ekonomik, sosyal ve kültürel rolü kadar fiziksel ve mimari yapısıyla da dikkate değerdir. Rus-Konstrüktivizmi ve Bauhaus gibi uluslararası modern mimari akımların öncüsüdür, endüstri mirası kapsamında önemlidir. Bunun yanı sıra endüstri tesislerinde yer alan yapıların düzenleme ve mimarisi de simetri ve anıtsallığın baskın olduğu klasik bir ifade kazanmıştır. Yerleşke ve yapıların tasarımı kadar, sundukları yaşam biçimi de Kayseri gibi henüz geleneksel hayatına devam eden bir toplum için devrimci nitelikte olmuştur. Özellikle lojmanların tanımladığı yaşam ve aile düzeni ile yerleşkenin, sosyal, kültürel ve dinlence-eğlence tesislerinde sunulan hizmetler, kent mekanının modernleşmesinde olduğu kadar kent hayatının çağdaşlaşmasında da önemli rol oynamıştır.⁷⁹

Şekil 95: Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü

Kaynak:

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=410&RecID=4222>
(Çevrimiçi: 11.01.2019)

⁷⁹ Burak Asiliskender, “Modernleşme ve Konut; Cumhuriyetin Sanayi Yatırımları ile Kayseri’de Mekansal ve Toplumsal Değişim, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, 2008, İstanbul, S: 47-48.

Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kayseri kent belleğindeki yeri önemsenmiş, son derece modern konseptli farklı işlevli yapılar içeren kampüsünde çağdaş ve yenilikçi bir anlayışla tasarlanmış öğrenme mekanları, kültürel ve sosyal programlar ile zenginleştirilerek kent insanının da kullanımına açılmıştır. Sümer Kampüsü'nde yer alan Ana Fabrika Binası, Dökümhane ve Onarım Atölyeleri ile Lokal Binası'nın da özgün mimari nitelikleri sürdürülerek sadece üniversite mensuplarına yönelik değil tüm kent kullanıcıları ile iş ve endüstri dünyası mensupları için de ayrıcalıklı bir buluşma alanı olarak dönüştürülmüştür.

Şekil 96: Fabrika Yapısının Yeni Yapı İçinden Görünen İzleri

Kaynak:

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=410&RecID=4222>
(Çevrimiçi: 11.01.2019)

Sümerbank Kayseri Fabrikası, ekonomik ve sosyal anlamda kenti dönüştürmüş, gerçek bir modernite projesi olmuştur. Bu kompleksin bir kampüse dönüşerek korunmasının yanı sıra içerisinde hala kullanılmaz durumda olan diğer yerler ve alanlar için de çeşitli öneriler getirilmekte ve buranın endüstriyel miras anlamında daha da geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin, Sümerbank Bez Fabrikası kompleksi içinde yer alan Bakım ve Onarım Atölyesi, fabrikanın kapatılmasıyla birlikte terk edilmiş ve bir daha hiç kullanılmamış yapılardan biridir.

Şekil 97: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Yerleşkesi

Kaynak: Google Earth Görünümü, Google Earth, Erişim tarihi: 11.01.2019

Döneminin Sovyet mimari tasarım anlayışını yansıtan yapı, Anadolu'daki ilk modernist yapılardandır. İçerisinde makine atölyesi, tenekehane, kaynakhane, marangozhane, modelhane, model ambarı, takım bileme yeri, takımhane, dökümhane, maça izhar yeri, fırın, ocak, kupa ocağı, kum izhar yeri, demirhane, işçiler için soyunma yeri, banyo, tuvalet ve mescit ile resimhane yer almaktadır. Ayrıca içerisindeki iş makinaları da döneminin endüstri ve üretim yöntemleriyle ilgili önemli veriler sunmaktadır.

Şekil 98: Bakım ve Onarım Atölyesi Kuzey Cephesi⁸⁰

Şekil 99: Kaynakhane⁸¹

⁸⁰ Timur, a.e., S: 196.

⁸¹ Timur, a.e., S: 124.

Şekil 100: Marangozhane⁸²

Yapı işlevi dışında kullanılmadığı için herhangi müdahale ya da değişikliğe uğramamıştır ve parçası olduğu kompleksin en özgün yapılarından biridir. Özgün işlevi, fabrikada ihtiyaç duyulan makina parçalarını tamir etmek ve üretmek olan Bakım ve Onarım Atölyesi için mimarlık projeleri kapsamında çeşitli önerilerde bulunulmuştur. İçerisinde bulunduğu yerleşke ile birlikte dönemin Sovyet mimari anlayışını yansıtmaması ve Anadolu'daki ilk modernist yapılardan olması bakımından önemli olan bu yapı için yapının kendisini sergileyeceği bir Sümerbank Müzesi, yapının daha iyi belgelenip gelecek nesillere aktarılabilmesini sağlayacak bir Sümerbank Arşivi, atölye, çok amaçlı salon, ofisler bulunması önerilmiştir ve bu önemli endüstri mirası yapının, içerisinde bulunduğu kampüsle birlikte, özgün kimliğini koruyarak varlığını sürdürmesi amaçlanmıştır.⁸³

5.2.3 Kadir Has Üniversitesi Kampüsü

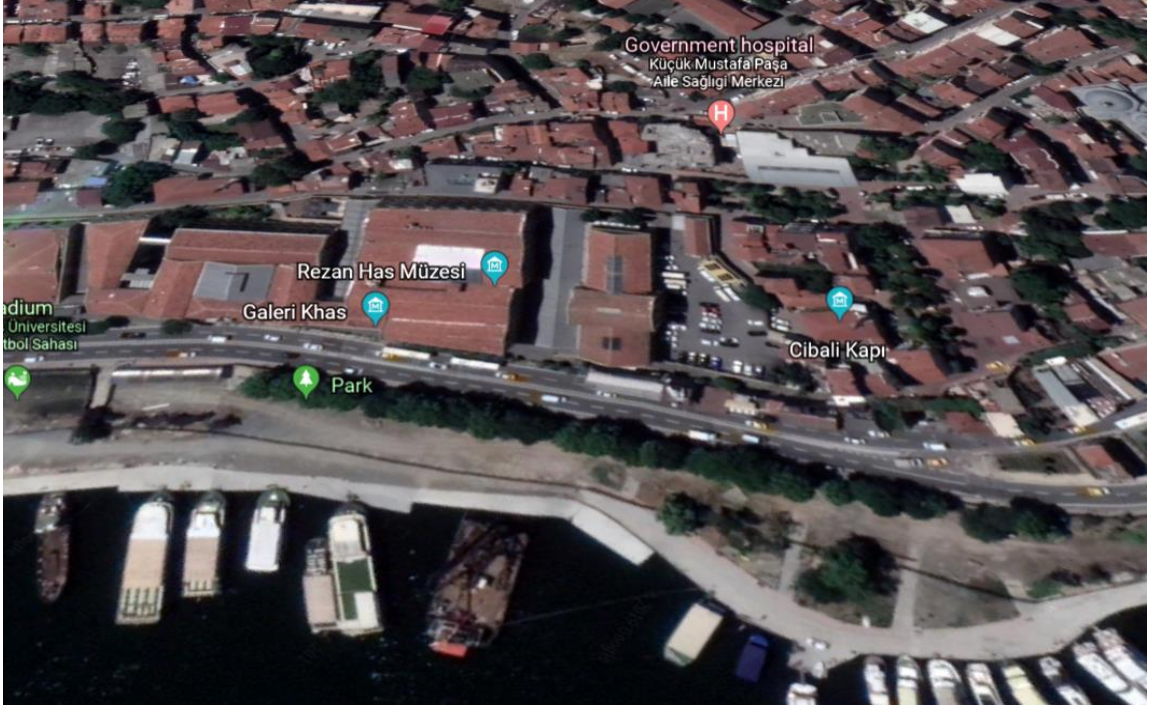
Kadir Has Üniversitesi Cibali Kampüsü 2007 yılı sonunda açılmıştır. Bu kampüs, uzun yıllar Tekel Sigara Fabrikası olarak faaliyet göstermiş, bir dönemin en önemli

⁸² Timur, a.e., S: 127.

⁸³ Timur, a.e., S: 8-13.

endüstriyel ürünlerinden sayılan tütün üretiminin Türkiye’de başını çekmiş bir alandır. Bu fabrika Türkiye’nin ilk sendika hareketlerinin çıkış noktasıdır. Türkiye işçi sınıfının önemli önderlerinden olan birçok kişi bu fabrikanın işçileri arasından çıkmıştır. Bina Ermeni asıllı Türk vatandaşı mimar Hovsep Aznavur tarafından inşa edilmiştir. Gerek yapılışı gerek kullanım sürecinde şahitlik ettiği ekonomik, sosyolojik, kentsel ve teknolojik dönüşümler anlamından önemli olup 1987 senesinde geçirdiği yangından dolayı oldukça tahribata uğramıştır. Sonrasında 1990’ların başına kadar kısmen faaliyetlerini sürdürmüş olsa da 2000li yıllarla birlikte Kadir Has Üniversitesi’ne devredilmiştir. Bina bu tarihten sonra üniversite olarak yaşamını devam ettirmeye başlamış olup geçmişi bugüne ve geleceğe taşıyan bir köprü görevi sürmektedir.

Şekil 101: Kadir Has Üniversitesi, Google Earth Görünümü

Kaynak: Google Earth, Erişim tarihi: 14.02.2019

Cibali Tütün Fabrikası:

İstanbul Suriçi bölgesinde 1884 tarihinde Osmanlı Reji şirketi tarafından sigara fabrikası olarak inşa edilmiştir. Binanın yapım yılları Osmanlı hazinesinin dış borçlanma

çıkamazında olduğu dönemlere denk gelmektedir.⁸⁴ Kırım Savaşı'ndan epey bir borçla çıkan Osmanlı Devleti giderek daha fazla Avrupa sermayesine bağımlı hale gelmiştir. Devlet borçlarına karşılık olarak tütün tekel imtiyazı, 1876 yılında Galata bankerlerine, 1880 yılında ise 'Duyunu Umumiye İdaresi'ne bırakılmıştır. Bu düzenlemeler geliri arttırmayınca, Osmanlı sınırları içinde tütün alım ve rüsumlarını toplama, tütün fabrikası açma imtiyazı 30 yıl süre ile yıllık 750,000 altına Osmanlı Bankası, Viyana'da Credit Anstalt ile Berlin'de banker Blaynrod şirketlerinden kurulu 'Müşterek-ül Menfa İnhisar-ı Duhan-ı Aliye-i Osmaniye' veya bir diğer adıyla 'Reji Şirketi'ne verilmiştir.⁸⁵

1946'da ilk yerli puro, 1959'da Samsun adıyla ilk filtreli sigara üretimi gibi pek çok ilke mekan olan Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası 1995 yılına kadar sigara üretimine devam etmiştir. Tasarımı Alexandre Vallauray'e ait olan birbirine geçit ve avlularla bağlanan yapı grubunun inşası sırasında Husep Aznavur devreye girmiş, 20. yüzyıl başlarında ise Eugene Bottazzi binaya ekler yapmıştır. 1900 sonrası fotoğraflardan anlaşıldığı üzere, taşıyıcı döküm kolonlar, çelik putreller ve tuğla, demir ve cam malzemeden inşa edilmiş olan fabrikanın bodrum katı haricindeki döşemeleri ahşap parke, tavanları da ahşap çatı olarak tasarlanmıştır.⁸⁶

Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası 1995 yılında boşaltılmış ve tekrar renove edilmemek üzere kapatılmıştır. Binanın konumu, boyutları ve mimarisi nedeniyle, pek çok kurum ve firma binaya talip olmuştur. Binanın eğitim hizmeti verebilecek şekilde yeniden kullanıma karar verilmesi nedeniyle, yapı Kadir Has Üniversitesi'ne tahsis edilmiştir.

Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, bir anlamda dönemin yapı ve yapım tekniklerinin yansımalarını taşımaktadır. Yapının mekan ve kütle boyutları, neoklasik mimari üslubu, klasik dönem yapı sanatından ayrılarak dönemin bir örneğini oluşturmaktadır. Yapıda Endüstri Dönemi sonrasında batılı devletlerde kullanılan tuğla, demir, döküm taşıyıcı kolonlar ve cam gibi yapı malzemeleri kullanılmış olup çatı örtüsündeki özgün Marsilya

⁸⁴ Refia Anıl Ağırlı, "İstanbul'da Renove Edilmiş Tarihi Endüstri Yapılarının Mekan Değerlendirmesi", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık Ana sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015, İstanbul, S: 127.

⁸⁵ (Çevrimiçi: <http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/cibali-sigara-fabrikasi/>, Erişim tarihi: 16.02.2019)

⁸⁶ Füsün Alioğlu – Alper B. "Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası – Sanayi Yapısından Üniversiteye", İstanbul Dergisi. Sayı: 27, 1998, S: 43.

kiremitleri, pik döküm kolonları ve döşemelerde kullanılan çelik putreller Fransa'dan getirilmiştir. Yapının yenilenme ve re-adaptasyon sürecinde kırık olan kiremitler ayrılmış ancak sağlam olanlar ise tek tek uzun uğraşlar ile temizleterek ön cephede kullanılmıştır.

Şekil 102: Restorasyondan Önce Cibali Tütün Fabrikası

Kaynak: <http://www.envanter.gov.tr/> (Çevrimiçi: 19.02.2019)

Şekil 103: Restorasyondan Sonra Kadir Has Üniversitesi

Kaynak: <http://www.envanter.gov.tr/> (Çevrimiçi: 16.02.2019)

Şekil 104: Cibali Tütün Fabrikası Eski-Yeni Genel Görünümleri

Kaynak: <http://v3.arkitera.com/g162-fonksiyondonusumu.html?year=&aID=2879&o=2865>, (Çevrimiçi: 19.02.2019)

Günümüzde artık anıt bina statüsü kazanmış olan Cibali Tütün Fabrikası, mimari açıdan öneminin yanı sıra sosyal yönüyle de dikkat çekmektedir. Kendi güvenlik birimi, atölyeleri, sosyal tesisleri ve görevlileri, sağlık birimi, çocuk yuvası, yangın teşkilatı, sendikaları ve yemekhaneleriyle kendi kendine yetebilen, kendi başına küçük bir devlet niteliğindedir. Fabrikada çok sayıda kadın işçi de çalışmış, İstanbul'da işçiliğin kuşaktan kuşağa geçtiği ender işyerlerinden biri olmuştur. Cibali, Fener, Balat ve Fatih civarına bilhassa kadın işgücünün çalışma yaşamına girmesine öncülük eden fabrika, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarındaki işçi hareketlerinde de ön planda olmuştur. 20. yüzyıl başlarında, İstanbul işçi hareketleri içinde de grevler, örgütlenme ve işçi sınıfının bilinç düzeyi bakımından önemli bir yere sahipti. Fabrikanın üretimine son verilmesi ve kapanmasının ardından, bina Kadir Has Vakfı'na devredilmiş ve geçirdiği kapsamlı restorasyon çalışmasından sonra Kadir Has Üniversitesi ve Rezan Has Müzesi olarak hizmet vermeye başlamıştır.⁸⁷

⁸⁷ (Çevrimiçi: <http://panorama.khas.edu.tr/emegin-mekani-cibali-tutun-fabrikasi-516>, Erişim tarihi: 14.02.2019)

Bu bina aynı zamanda çocuk kreşi bulunan ilk fabrikadır.⁸⁸ Fabrikanın işçilerinin büyük çoğunluğu kadınlardan oluştuğu için kadın emeğinin sömürüsüyle ilgili oldukça dramatik örneklere sahne olmuş, hatta bu durum şarkılara⁸⁹, romanlara⁹⁰ konu olmuştur.

Şekil 105: Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası Kadın İşçileri

Kaynak: <http://panorama.khas.edu.tr/cibali-tutun-ve-sigara-fabrikasi-gezi-rehberi-162>
(Çevrimiçi: 14.02.2019)

⁸⁸ (Çevrimiçi: <https://1001istanbul.com/cibali-tutun-fabrikasi/>, Erişim tarihi: 16.02.2019)

⁸⁹ Fabrika Kızı, Besteci Bora Ayanoglu tarafından 1969 senesinde ailesiyle Aksaray'da oturdukları dönemde, Unkapanı'ndan geçerken hep gördüğü Cibali Tütün Fabrikası işçilerinden yola çıkarak yaratılmıştır. Türkçe popun ilk proleterleri olarak değerlendirilen Fabrika Kızı şarkısı bir emekçinin hayatının zorluklarını anlatan bir şarkıydı. 'Bak Bir Varmış Bir Yokmuş: Hafif Türk Pop Tarihi' (İletişim, 2003) adlı kitabın yazarı, müzik eleştirmeni Naim Dilmener, şarkıyı "proleter sınıfı Türkçe popa dahil eden ilk örnek" olarak tanımlamaktadır; zira Ayanoglu, Fabrika Kızı'nı Cem Karaca'nın 'Tamirci Çırağı' (1975) şarkısından daha önce yazmıştır (Kaynak: <http://panorama.khas.edu.tr/kendi-hikayesini-kendi-yazan-sarki-fabrika-kizi-432>, Erişim: 16.02.2019)

⁹⁰ Mahmut Yesari'nin 1927 tarihli "Çulluk" romanı bu fabrikada geçer.

Şekil 106: Fabrikadan Eski Bir Görünüm

Kaynak: <https://www.rhm.org.tr/event/cibali-tutun-fabrikasi/> (Çevrimiçi: 14.02.2019)

Şekil 107: Üniversitenin İçinde Yer Alan Müzeden Bir Kesit

Kaynak: <https://www.rhm.org.tr/event/cibali-tutun-fabrikasi/> (Çevrimiçi: 14.02.2019)

Şekil 108: Üniversitenin İçinde Yer Alan Müzeden Bir Kesit

Kaynak: <https://www.rhm.org.tr/event/cibali-tutun-fabrikasi/> (Çevrimiçi: 14.02.2019)

Bunların yanı sıra öğle yemeği verilmesi, sağlık sorunlarına çözüm bulunması, acil parasal ihtiyaçlara cevap vermek üzere bir sosyal sandık kurulması fabrika çalışanlarının sahip oldukları önemli sosyal haklar arasında gelmiştir. Burada kurulan Taavvün Sandığı ileriki zamanların SGK'sına karşılık gelmektedir. Fabrikanın içinde yer alan çocuk kreşi ise Türkiye'de bilinen ilk kreş uygulaması olup bugün hala birçok firmanın çalışanlarına bu hakkı sunmuyor olmasından ötürü zamanının çok ileri gelen bir davranışı olarak nitelendirilmeyi hak etmektedir.⁹¹

Renovasyon sonrası hacimlerin birbiri ile olan bağlantıları ve şeması da yapılan analizler doğrultusunda iyi kurgulanmış ve üniversitenin gereksinimlerine cevap vererek uyumlu ve anlaşılabilir şekilde ilerleyebilmesi sağlanmıştır. Ana yeme-içme mekânları da bu bölümde toplanarak elde edilen büyük ve serbest hacimlerin toplanma ve aktivite alanı olarak kullanılmasına ve değerlendirilmesine ön ayak olmuştur.⁹² Restorasyon çalışmalarından önce, fabrikaya ait makine, teçhizat, ürün ve bilgiler tekrar ait oldukları

⁹¹ (Çevrimiçi: <https://1001istanbul.com/cibali-tutun-fabrikasi/>, Erişim tarihi: 16.02.2019)

⁹² Ağrılı, a.e., 144.

yere getirilmek üzere Maltepe Sigara Fabrikasına taşınmıştır. Ancak restorasyon sonrası geri dönüş olmamıştır. Bu da tarihin yansıtılamaması adına üzücü bir durumdur.⁹³

Üniversite binasının içerisinde yer alan Rezan Has Müzesi'nde Cibali Tütün Fabrikası'nın hikâyesi anlatılmaktadır. İşçi sınıfının ağır çalışma şartlarını, yaşam koşullarını yansıtmaları açısından son derece çarpıcı bir örnek olan Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'na dair birçok çalışma ve panel yapılmaktadır.

Günümüzde binaya girişte duvarlarında tütün üretimi dönemine ait fotoğraflar göze çarpmaktadır. Fabrika döneminden kalan demir yapı unsurları da oldukça dikkat çekicidir. Hala korunan bu demir sütunlar arasında yer alan eski fotoğraflar, tarihsel anlamı büyük ve emeğin simgesi olan tütünü ve iş makinelerini, işçilerin yaşamlarını önümüze dökmekte ve bugün bir eğitim kurumu olarak geleceğe yön vermeye bu düşünceler altında gençleri şekillendirmeye devam etmektedir.

5.3 OFİS AMAÇLI DÖNÜŞTÜRÜLENLER

5.3.1 Türk Telekom Girişimcilik Merkezi

Türkiye'de telefonun tarihçesine baktığımızda 1881 yılında ilk tek telli hattın Posta ve Telgraf Nezareti'nin Soğukçeşme'deki dairesiyle Yenicami'deki ahşap Postane Binası arasına kurulduğu, hattın bir ucunda Postane Müdürü odasının diğer ucunda ise Alay Köşkü'nde bulunan Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi'nin makam odasının olduğu göze çarpmaktadır.⁹⁴ Sonrasında Yenicami'deki postaneden Galata'daki Osmanlı Bankası ile Millet Hanı'ndaki postaneye, Galata'daki Liman İşletmesi'nden Kilyos'taki tahlisiye istasyonuna birer telefon hattı tesis edilmiştir. Ancak 1886 yılında Kilyos-Liman tesisi arasındaki hat hariç tüm telefon hatları iptal edilmiş, telefon kullanımı yasaklanmıştır.

1908 senesinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile haberleşme alanındaki bu yasaklar kaldırılmış, 10 Mayıs 1909 yılında Sirkeci'deki Büyük Postane'ye 50 hatlık santral

⁹³ Ağrılı, a.e., S: 131.

⁹⁴ Doğan Taşdemir, "Beyoğlu Telefon Santrali Restorasyon Projesi", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

kurulmasıyla telefon görüşmeleri tekrar başlamıştır.⁹⁵ Taleplerin artmasına bağlı olarak da yurtdışından santral alımları devam etmiş ve satın alınan bu santraller mevcut postane ve telgrafhanelere yerleştirilmeye devam etmiştir.

Ancak postane ve telgrafhanelerde kurulan bu telefon şebekeleri, sürekli artan talepleri karşılamakta yetersiz kalmış, işletilmelerinde de çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Birçok defa telefon şebekesi kurmak için imtiyaz talebinde bulunan İngiliz, Amerikan ve Fransız sermayedarlarından oluşan bir koalisyonla 6 Mayıs 1911 tarihinde 30 yıllık bir mukavele imzalanmıştır. Sözleşmede Eminönü, Kadıköy ve Beyoğlu semtlerinde üç büyük merkez kurulması talep edilmiştir.⁹⁶ Bu koalisyon Dersaadet Telefon Anonim Şirketi'ni kurmuştur. Sözleşme gereği olarak Tahtakale'de 9600 hatlı, Beyoğlu'nda 6400 hatlı ve Kadıköy'de ise 2000 hatlı telefon santralleri 1913 Şubat ayının son gününde hizmete açılmıştır.⁹⁷

Döneminin iş merkezlerinin tam merkezinde yer alan Tahtakale santrali konumu itibariyle sur içi bölgesine hakimdir ve telefon trafiğinin en yoğun olduğu lokasyonda yer almaktadır. Ülkemizdeki ilk uluslararası telefon santrali 1985 senesinde Tahtakale santraline kurulmuş 6 farklı ülkeyle bağlantı sağlanabilmiştir.

1913 senesinden başlayarak artan iletişim ihtiyaçları ve talepler doğrultusunda telefon santrallerinin sayısı giderek artmıştır. Ancak zaman içerisinde teknolojiye ilerlemeler, 2000li yıllarla birlikte sabit telefon hatlarının yerlerini İnternet ve cep telefonlarının alması ile Türkiye'nin dört bir köşesinde kurulmuş olan büyük santrallere ihtiyaç duyulmamaya başlanmıştır. Bu santrallerin yerlerini artık daha küçük çaplı santral dolaplarına bırakmaya başladıklarını, birçok santralin kapatılmaya veya yerlerinin başka firmalara kiraya verildikleri görülmektedir. Kapatılan veya kiraya verilen bu santrallerle birlikte ilgili yapının tarihçesi de zarara uğramakta, endüstriyel miras anlamında ülkemiz zarar görmektedir.

⁹⁵ Y. Karakışla, **Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi, Müslüman Osmanlı Kadın Telefon Memureleri**, Türk Telekom Yayınları, 2008, İstanbul, S:17.

⁹⁶ Ergin, O.N., **Mecelle-i Umûr-ı Belediye**, Cilt 5, 1995, İstanbul, S: 2745.

⁹⁷ Hür, A. **Telefon, İstanbul Ansiklopedisi**. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, cilt.7, İstanbul, S: 241-243.

Kadıköy ve Beyoğlu santralleri ile birlikte en eski üç santral merkezinden biri olarak 1913 senesinde o zamanın ihtiyaçları doğrultusunda kurulmuş olan İstanbul Tahtakale semtindeki tarihi santral binasında da zaman içerisinde değişen teknolojiler karşısında mekan gereksinimi azaldığından terkedilmiş ve atıl duruma düşmüş mekanlar ortaya çıkmıştır.

Türk Telekom atıl duruma düşmüş bu binanın kısmen de olsa özgün işlevini koruması ve kültürel hafızasını da devam ettirmesi açısından bir teşebbüste bulunmuş ve 2018 senesinde, Tahtakale’de bulunan bu 105 yıllık santral binasını, girişimcilerin ücretsiz yararlanacağı bir topluluk merkezi halinde yeniden tasarlamıştır.

Şekil 109: Yenilenmiş Santral Binası

Kaynak: İrem Ergenç Arşivi

Şekil 110: Yenilenmiş Santral Binası

Kaynak: İrem Ergenç Arşivi

Bu projeye birlikte, santral asli görevini sembolik de olsa sürdürmeye devam ederken, merkeze gelen girişimcilerin buradaki ofisleri ve imkanları kullanarak projeler geliştirmesi, şirketin uzman rehber ekiplerinin desteğinden yararlanarak diğer girişimcilerle birlikte çok daha büyük ve yenilikçi projeler geliştirebilmeleri amaçlanmaktadır.⁹⁸

Genel olarak baktığımızda tarihi önemi olan bir yapının bu şekilde kısmen de olsa değerlendirilip geleceğe taşınıyor olması son derece değerlidir, ancak uzun süreli kullanımları içerisinde yapılan ilaveler koruma amaçlı olmadığından, bugün baktığımızda yapının özgün durumu tam olarak anlaşılamamaktadır.⁹⁹ Ofis kullanım alanları dışında giriş katının altında bulunan santral alanının da depo gibi kullanılmakta olduğu ve bakımsızlıklar olduğu göze çarpmaktadır.

⁹⁸ (Çevrimiçi: <http://www.gazetevatan.com/115-yillik-santrali-girisimcilere-acti-1187048-ekonomi/>, Erişim tarihi: 12.01.2019)

⁹⁹ Taşdemir, a.e., S: 26.

Bu tür santrallerin kültürel değerini ortaya çıkaracak bu tür projelerin hayata geçirilmesi oldukça anlamlıdır. Ancak, betonarmenin yapının taşıyıcı çerçevesi, temellerinde kullanıldığı, dış cephe sıvaları ve süslemelerinde geleneksel kagir yöntemler dışında çimento esaslı tekniklerin tercih edildiği Tahtakale santralının hak ettiği değere kavuşması ve temsil ettiği nitelikleri koruması gerekmektedir. Bu bağlamda bu yapılara tercih edilecek restorasyon müdahaleleri projesinde belirtilen sınırların dışına çıkılmadan ele alınmalıdır. Yapının her bir elemanı, süslemesi ve iç-dış mekan kaplamalarının önemi anlaşılmalı ve koruma odaklı yaklaşımlarda bulunulmalıdır.¹⁰⁰

Şekil 111: Eski Santral Dolabı

Kaynak: İrem Ergenç Arşivi

5.3.2 Kasımpaşa Tuz Ambarı

Kasımpaşa Tuz Ambarı, bir zamanlar İstanbul'un endüstriyel bölgesi olarak kullanılan, ancak günümüzde özgün yapısını kaybetmiş Kasımpaşa semtinde inşa edilmiş

¹⁰⁰ Taşdemir, a.e., S: 98.

olup ambar işlevini yerine getirecek halde düzenlenmiştir. Tuz Ambarı 19. yüzyılda inşa edilen Kasımpaşa Un Değirmeni'nin yanında yapılan unsurlar arasında yer alır. Önceden Tekel'e ait olan Tuz Ambarı uzun zaman sonra 2009 yılında bir reklam ajansı tarafından kiralanmış ve binanın restorasyon ve dönüşüm projeleri hazırlanmıştır.

Tarihçesi

İstanbul'da yer alan Kasımpaşa semti Türkiye endüstri tarihinin ve işçi sınıfının önemli bir parçası olmuştur. Bu bölgede birçok endüstri tesisi kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Bu bağlamda, Tersane-i Amire, İstanbul'un fethinden sonra kurulan en önemli denizcilik merkezidir. Tersane-i Amire'nin bulunduğu Haliç'in kuzey kıyısındaki alanda daha sonra sırasıyla Haliç Tersanesi, Kasımpaşa Vapur İskelesi, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, Askeri Dikimevleri, Camialtı Tersanesi, Taşkızak, Jandarma kuvvetlerinin teknelerinin onarım ve inşa kızakları (Jandarma Bot) ve Hasköy Tersanesi (bugün Rahmi Koç Müzesi sınırları içinde) kurulmuştur. Kasımpaşa Tuz Ambarı ve Kasımpaşa Değirmeni muhtemelen Tersane bölgesine hizmet vermek amacıyla inşa edilmişlerdir.

Kasımpaşa Değirmeni birden fazla binadan oluşan bir endüstri tesisidir. Asıl Değirmen binası, Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) inşa edilmiştir. Binanın vakıf arazisine inşası için 12 Ocak 1852 tarihinde izin belgesi çıkmıştır. Ancak yapının kaç yılında bitirildiği bilinmemektedir. 1913-1915 endüstri sayımında, 1863 yılında, İstanbul'da buhar gücü ile çalışan 6 değirmenden söz edilmektedir. Bu değirmenlerden biri de Kasımpaşa Değirmeni'dir. Önceleri buhar gücü ile çalışan değirmen, 20. yüzyıl başlarından itibaren elektrikli motor ile çalışmaya başlamıştır. 1913-1915 endüstri sayımına göre, Osmanlı değirmenlerinde bulunan, sekiz elektrikli motorun yedisine sahip olan değirmenin, yeni teknolojiye uyum sağlayan ilk değirmenlerden biri olduğu bilinmektedir.

Şişhane'den Kasımpaşa'ya doğru inince sağda Kasımpaşa Havuzbaşı Değirmen Sokak'ta bulunan Kasımpaşa Tuz Ambarı asıl değirmen binasının ambarlarından birisidir. Doğal taş kullanılarak yapılmış olan Tuz Ambarı iki binanın birleşmesinden oluşmaktadır. Tarihi eser olarak tescilli yapı, muhtemelen tersane bölgesine hizmet vermek amacıyla

inşa edilmiştir. Endüstri mirası kapsamındaki Tuz Ambarı 1980’li yıllardan beri atıl durumda olduğundan bozulma sürecini hızlanmıştır.¹⁰¹

Şekil 112: Kasımpaşa Tuz Ambarı Dönüşüm Öncesi İç Mekan¹⁰²

Ambar amacıyla yapılan bu bina yalın bir şekilde inşa edilmiştir. Kalın taş duvarları ile on derece güçlü bir yapı olan ambarda dış cephede pencere ve kapı sayısı oldukça azdır. Buna karşılık iç mekanda bir çok geçit bulunmaktadır. Arka tarafta bulunan dar avlu yapının nefes alan tek mekanıdır.

Tuz Ambarı’nda binanın ortasında bulunan depolar, iki koridorla kenarlardaki iki depo bölümünden ayrılmıştır. Yapı simetrik bir şekilde planlanmıştır. Bu endüstriyel binanın şehrin tarihi açısından önemi son derece büyüktür. Gerek trafiğin yoğunluğu, gerekse Haliç bölgesinin endüstri yapıları için uygun bir çevre olmadığı düşünüldüğünde binanın yeni bir işlev ile değerlendirilmesine karar verilmiştir. Cepheleri özgün olarak

¹⁰¹ Pınar Ezgeç, Kasımpaşa Un Fabrikası Restorasyon Projesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998, S:29.

¹⁰² Banu Pekol, “İstanbul’da Yeni İşlevlerle Kullanılan Tarihi Yapıların Üslup Sorunsalı”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2010, S: 334.

korunan binanın içinde, yeni işlevin gereği olan bazı değişiklikler ve ekler yapılmasına karar verilmiştir.

Tuz Ambarı'nda, ihtiyaca yönelik olarak asma katlar planlanmış, çalışma hacimleri birbirine bu yolla bağlanmıştır. Ajansın farklı departman ve hizmet alanları, galerilere uygun olarak bölümlere ayrılmıştır. Tüm elektromekanik tesisat, güçlendirilen çatı makasları arasından, açıktan götürülmüştür.¹⁰³

Şekil 113: Yapının Günümüzdeki Girişi¹⁰⁴

¹⁰³ (Çevrimiçi: <http://www.arkiv.com.tr/proje/ddb-tuz-ambari/1455>, Erişim tarihi: 21.02.2019)

¹⁰⁴ Pekol, a.e., S: 335.

Şekil 114: Tuz Ambarı Restorasyon Sonrası İç Mekan Görünüşleri

Kaynak: <http://www.ecarch.com/works/tuzambari-ddb-ofis/> (Çevrimiçi: 21.02.2019)

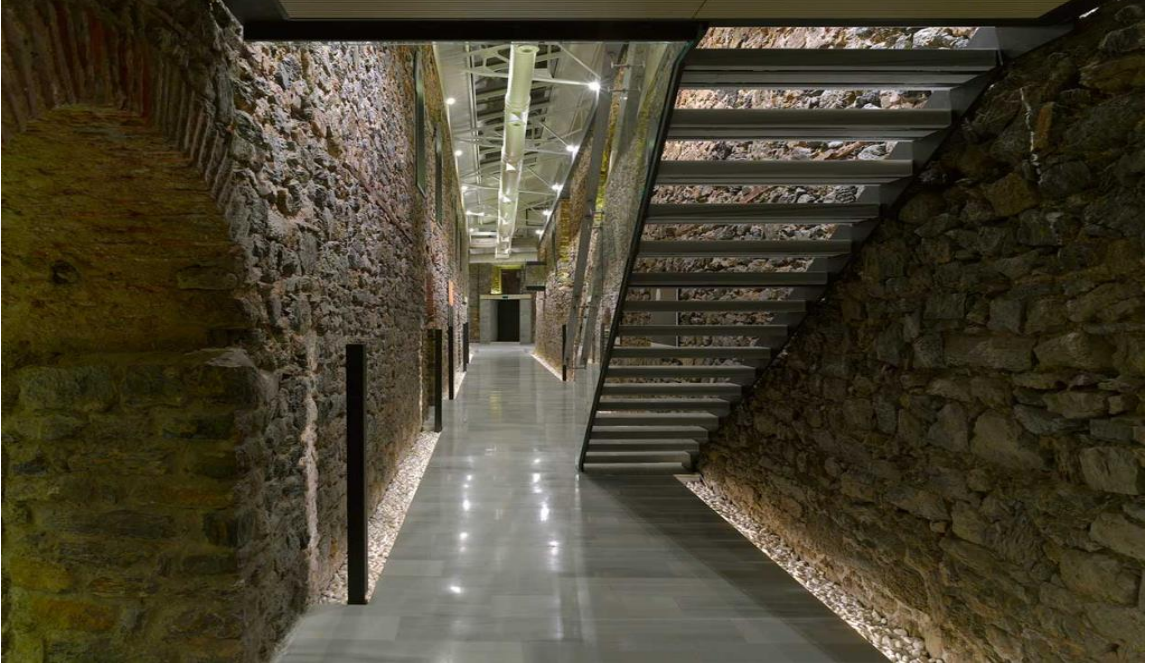
Şekil 115: Tuz Ambarı Restorasyon Sonrası İç Mekan Görünüşleri

Kaynak: <http://www.ecarch.com/works/tuzambari-ddb-ofis/> (Çevrimiçi: 21.02.2019)

Restorasyon sonrasında ajansın ayrı bölüm ve hizmet alanları galerilere uygun olarak yerleştirilmiştir. Mevcut dolu boş ilişkilerine uygun olarak taş duvarlara dokunmadan ikinci bir strüktür oluşturulmuş ve çelik-cam olarak tasarlanmıştır.

Şekil 116: Tuz Ambarı Restorasyon Sonrası İç Mekan Görünüşleri

Kaynak: <http://www.ecarch.com/works/tuzambari-ddb-ofis/> (Çevrimiçi: 21.02.2019)

Yapılan restorasyon çalışmasında, yapıya müdahalenin en az şekilde olmasına, çok iyi bilgi toplanmasına, bulunan belgelerin değerlendirdikten sonra ambarın özgün durumuna saygı duyularak temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme ve yenileme yöntemleri uygulanmasına dikkat edilmiştir.

Ofiste yer alan birimler binanın orijinal fonksiyonunu bozmayacak şekilde konumlandırılmıştır. Binadaki her şey orijinal amacına uygun şekilde restore edilmiştir. Bu bağlamda bina yeniden topluma ve çevreye kazandırılmıştır.

5.4 GÜNLÜK KULLANIM AMAÇLI DÖNÜŞTÜRÜLENLER

5.4.1 Bomonti Bira Fabrikası

1890 yılında İstanbul Feriköy’de kullanılan ve döneminin en büyük yatırımlarından biri olan Bomonti Bira Fabrikası, ilk seri üretim fabrikası olması

nedeniyle oldukça büyük öneme sahiptir. Fabrikanın zaman içerisinde artan ünü sayesinde bulunduğu semt de aynı isimle anılmaya başlamıştır. 1930'lu yıllarda üretimine büyüyerek devam eden Bomonti Bira Fabrikası, 1940 yılında Tekel tarafından devralınmıştır. Uzun bir süre aktif olarak çalışan tarihi fabrikanın, 1991 yılında faaliyeti durdurulmuştur. Bir semte ismini veren, ülkede yepyeni bir kültürün doğuşunu sağlayan bu kompleks günümüzde Bomonti Kültür A.Ş. tarafından kiralanarak Anıtlar Kurulunun onayıyla ve orijinal yapısı korunarak yeniden hayata geçirilmiştir.

Tarihçesi:

Bira üretimi çok eski zamanlardan beri vardır. Türkiye'de bira tüketimi ise toplumsal kökenlerimizden ötürü yurt dışından ithal edilerek süregelmiştir.¹⁰⁵ Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında Batı ile büyüyen ticaret, batılı davranış kalıplarının benimsenmesine yol açmıştır. 19. yüzyıl başlarında bira Viyana, Belgrad ve Münih gibi Avrupa şehirlerinden getirilmekte ve İstanbul Galata, Beyoğlu'nda, İzmir'de Frenk Mahallesi'ndeki birahanelerde tüketilmekteydi.¹⁰⁶ Ancak İzmir'de Madam Procop'un ilkel metotlarla bira üretilen bir imalathanesinin olduğundan bahsedilmektedir. Nitekim Punta Birahanesi'ne ait bulunan 1846 tarihli bira şişesi, bunu teyit etmektedir.¹⁰⁷

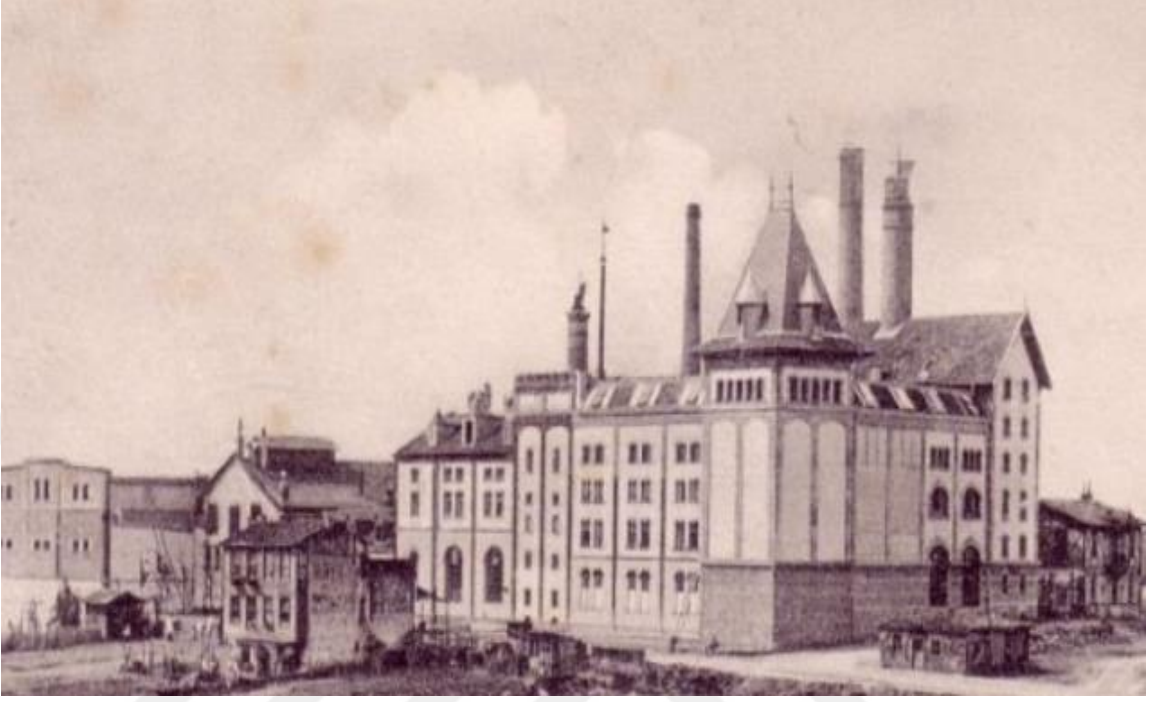
İlk büyük ölçekli bira fabrikası İstanbul'da 1892 yılında Feriköy'de Bomonti kardeşlerin kurduğuur. İsviçre tebaasından ve Almanya mahmillerinden olan iki kardeşin yatırımı bu fabrika kurulduğu semte adını vermiştir.

¹⁰⁵ (Çevrimiçi: <http://www.gunceltarih.org/2012/02/tarihe-meydan-okuyan-bira-ve.html>, Erişim Tarihi: 21.02.2019)

¹⁰⁶ Aybala Yentürk, "Osmanlı'dan Günümüze Bira", TMMOB Gıda Mühendisliği Dergisi, S. 6, 1999, s. 25. 1888'de İstanbul'da Beyoğlu'nda 15, Galata'da 8 ve muhtelif semtlerde 8 olmak üzere toplam 31 birahanenin bulunduğu belirtilmektedir, (Elvan Arpacık, "Köpüklü Nektar Bira", Paylaşım, Kartonsan Yaşam Kültür Dergisi, 2009/3, s. 10).

¹⁰⁷ Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayi 1913-1915 İstatistikleri, Hil Yayın, İstanbul, 1984, s. 72.; Hans Barth (ö. 1928) isimli gazetecinin Almanca yazdıklarından yapılan bir çeviride, daha önce doğuda hiç bilinmeyen arpa suyunu yasağı kırarak ilk defa bira olarak piyasaya sunan Württemberg'li Procop olduğu; eşek ve katırların sırtında kirli paslı sokak çocukları vasıtasıyla bağrış çağrış İzmir ve Aydın'ın iç kesimlerine kadar bira sattığı belirtilmektedir, (İlhan Pınar, Gezginlerin Gözüyle İzmir, XIX Yüzyıl II, Akdem Kitabevi, İzmir 1996, s. 125).

Şekil 117: Eski Bomonti Bira Fabrikası

Kaynak: <http://www.degisti.com/index.php/archives/2661> (Çevrimiçi: 21.02.2019)

Şişli sınırları içinde bulunan ve İstanbul'un ilk endüstri bölgelerinden biri olan Bomonti, Feriköy Fırın Sokağı ve Sıracevizler Caddesi ile Baruthane deresi yamaçları arasında kalan bir alandır. Bomonti endüstri bölgesinin geçmişi 1892 yılına kadar gitmektedir. Bölgedeki en eski endüstri tesisi ise bira fabrikasıdır.¹⁰⁸ Fabrikanın Feriköy'de kurulmasına ilişkin arazinin ve işçiliğin ucuz olması ve batılı kültüre sahip kitlenin burada oturuyor olması önemli sebeplerdendir.¹⁰⁹ İstanbul ve havarisinde bira üreten tek firma olan Bomonti, bir pazarlama aracı olarak “Bira Bahçeleri” kurarak birayı halka yaymaya çalışır.

Kendisine has şişesi, özgün lezzeti ve az alkolüyle hemen sevilen Bomonti geniş bir pazar yaratmıştır. Bira imalatında kullanılan arpa, İstanbul'da faaliyet gösteren şirketler vasıtasıyla Anadolu'dan tedarik edilmiştir. Fabrikada istihdam edilenlerin çoğunlukla

¹⁰⁸ Erol Tümertekin, “Bomonti”, İstanbul Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul, 1994, S: 295.

¹⁰⁹ Nevzat Sağlam, “Bir Semte Adını Veren Bomonti Bira Fabrikası”, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD) The Journal of International History Researches Aralık 2017, Yıl: 1/ Sayı:1, S: 32.

Gayr-ı Müslimlerden oluşmuştur. Bunlar arasında Almanı, Avusturyalı, Yahudisi yer almakta hemen her milletten insan bu fabrikada çalışmaktaydı.¹¹⁰

Kurulduğu günden itibaren rakipsiz olarak faaliyet gösteren Bomonti Bira Fabrikası'na 1909 yılında ise Büyükdere'de açılan Nektar rakip olmuş, sonrasında ise “Bomonti-Nektar” olarak birleşmişlerdir. Bomonti-Nektar uzun yıllar boyunca ayakta kalır, ancak Cumhuriyet'in kurulmasının ardından içki tekeli sorunu ile karşılaşır.

İçki Tekeli'nin kurulduğu 22 Mart 1926 tarihine kadar bira üretimi, Bomonti-Nektar şirketinin tekelinde kalmışken, İçki Tekeli tarafından imtiyaz verilen Polonyalı şirketin bir süre sonra dağılması üzerine bira üretimi 1938 yılına kadar on yıl süreliğine Tekel tarafından tekrar Bomonti-Nektar şirketine verilmiştir. 1938 yılında çıkarılan bir yasa ile şirket Tekel İdaresi tarafından satın alınmış olup Bomonti Bira Fabrikası, Tekel şemsiyesi altında üretimine devam etmiştir. Tekel şartlarının yumuşatılmasının ardından 1967'de İzmir'de 1969'da İstanbul'da Cumhuriyet döneminin ilk özel bira fabrikaları kurulunca pazar payını yitirmeye başlamıştır. Bomonti adının kullanılmasının kaldırılmasından sonra, uzun yıllar “Tekel Birası” adı altında üretimini sürdüren fabrika 1991 yılında tamamen boşaltılmış, 2010 yılında fabrikanın bulunduğu arazide yeni bir inşaat projesi başlatılmışsa da “Bomonti” markası Türkiye'nin ilk birası raflardaki yerini yeniden almıştır.

¹¹⁰ Sağlam, a.e., S: 36.

Şekil 118: Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikası

Kaynak: <http://www.degisti.com/index.php/archives/2661> (Çevrimiçi: 21.02.2019)

Bomonti Bira Fabrikası binası, senelerce metruk halde kaldıktan sonra 2007 yılında yapılan bir ihaleyle kültür ve eğlence merkezi yapılmak üzere devredilmiştir, inşaat ve restorasyonu tamamlanan kompleksin 2014 yılında açılışı yapılmıştır.

Şişli'de bir semte adını veren ve isimleri adeta bira ile özdeşleşmiş bulunan biracı Bomonti ailesi üyeleri, fabrikaları 1938 tarihinde Tekel İdaresi tarafından satın alındıktan sonra Türkiye'den Mısır'a gitmişler, orada Crown- Bomonti ve Bomonti-Pyramides adıyla 1950'li yıllara kadar biracılıkla meşgul olmuşlardır.¹¹¹

Senelerce atıl bir halde duran Bomonti Bira Fabrikası, hem konumu hem de dokusu itibariyle İstanbul için önemli bir tarihi değer olan ve kendisine yıllarca ev sahipliği yapmış olan Bomonti'yi canlandırarak bir kültür sanat merkezi haline getirilmek istenmiştir. Bu bağlamda çalışmalar başlatılmış, burada İstanbul'un merkezinde adeta bir yaşam alanı oluşturulurken buranın özgün kimliğinden koparılmaması adına da gayretler gösterilmiştir.

¹¹¹ Sağlam, a.e., S: 39.

Bomonti kardeşlerin yarattığı “bir araya gelme” kültüründen yola çıkılarak bir buluşma noktası oluşturulmuş, tarihi bira fabrikasının endüstriyel görüntüsü korunarak dönüştürülüp, her şeyin tek, büyük bir sosyal mekân olarak algılanmasını hedeflenmiştir. Bu projenin mimarları burayı aynı zamanda “yaratıcı kültür kampüsü” olarak adlandırmıştır. Kompleks, yalnızca bir yaşam alanı, kafe ve yeme-içme noktası olarak değil; semtin şu anki yaşayanları ve çalışanlarının katılımıyla şehrin kültür ve yaşam döngüsünü değiştirecek bir program olarak tasarlanmıştır.¹¹²

Bomontiada yalnızca bir kampüs değil, kent yaşamını zenginleştirecek bir program olarak kurgulanmıştır. Ortak çalışma alanı Atölye, çağdaş sanat merkezi Alt burada yer almaktadır.

Şekil 119: Bomontiada’da Yer Alan Atölye’den Bir Görüntü

Kaynak: <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada> (Çevrimiçi: 21.02.2019)

¹¹² (Çevrimiçi: <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada>, Erişim Tarihi: 21.02.2019)

Şekil 120: Bomontiada'da Yer Alan Alt'tan Bir Görüntü

Kaynak: <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada> (Çevrimiçi: 21.02.2019)

Yeme içme mekanı Kilimanjaro mekânın tarihi endüstriyel yapısı, hacmi ve orijinal dokusu gözetilerek, fabrika tipolojisi içinde çağdaş bir sosyal alan olarak yeniden işlevlendirilmiştir. İç içe geçmiş spirallerden oluşan metal aksamı bar tabureler ve çağdaş aydınlatma tasarımları endüstriyel dönemin izlerini yansıtmaktadır.

Şekil 121: Bomontiada'da Yer Alan Kilimanjaro'dan Bir Görüntü

Kaynak: <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada> (Çevrimiçi: 21.02.2019)

Lagranja’da ise bira kültürünün de getirdiği protest kavramı; bira tüketiminin de işin içine girdiği arkadaşça, dokunulabilir ve etkileyici bir estetik içinde yansıtılmıştır.

şekil 122: Bomontiada’da Yer Alan Lagranja’dan Bir Görüntü

Kaynak: <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada> (evrimii: 21.02.2019)

Genel olarak bakıldığında Bomontiada tarihi Bira Fabrikası’nın özelliklerini büyük ölçüde korumak suretiyle yeniden işlevselleştirilmiş, mekanın tarihi amaçlarından biri niteliğinde olan sosyal toplanma amacına hizmet eder bir hale getirilmiştir.

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada yer verilen örnekleri değerlendirecek olduğumuzda dünyadan örneklerle kıyasla Türkiye’de alışlagelmiş müzelerin dışında bir müzecilik anlayışının henüz daha başlangıç aşamasında olduğunu görmekteyiz. Atıl durumdaki binaların da dönüştürülerek kendi tarihçeleri doğrultusunda birtakım farklı amaçlar için kullanılmaya başlanması Türkiye için henüz çok yeni bir olgudur. Bu alandaki ilk örneklerden olan Rahmi M. Koç Müzesi için yazdığı yazıda ünlü tarihçimiz Prof. Dr. İlber Ortaylı şu şekilde ifade etmektedir: “Bizde alışılmış müzelerin dışında, sağlık müzesi, endüstri müzesi, tarım müzesi, ticaret müzesi gibi maddi medeniyeti aydınlatacak müzelerin sayısı fevkalade az, bu gibi müzelere atfedilen dikkat ve harcanan bütçe pek düşüktür.”

Türkiye’de yapılmış Mimarlık çalışmaları içerisinde tespit edilen ve günümüzde hala atıl durumda bulunan, çoğunluğu İstanbul ve çevresinde yer alan 200’den fazla endüstriyel yapı yer almakta ve yeniden bir işlev kazanmayı beklemektedir. Haydarpaşa Tren Garı bu örneklerden birini teşkil etmekte olup, gerek konumu gerekse tarihi önemi ile adeta başlı başına bir tarih kitabı niteliğindeki bu yapının bugün hala gelecek kaderinin ne olacağına bir yön verilememiş durumdadır.

Bunun yanı sıra özellikle İstanbul’da az kullanılan ya da bakımsızlığa mahkum bırakılmış sayısız iskele de endüstriyel mirasın korunması ve dönüştürülmesi kapsamında değerlendirmeye alınacak unsurlardan bir kısmını oluşturmaktadır. Bu uğurda basit bir şekilde iskelelerin nostaljik önemlerini yansıtan birer fotoğraf bölümü eklenerek bile müzecilik amacına hizmet eder hale getirilebilir olacaktır.

Endüstriyel miras dönüşümleri adına son zamanlarda Türkiye’de bu alanda çeşitli girişimlerde bulunmaya başlanılmış, endüstri mirasının en fazla sayıda örneğini barındıran İstanbul ve çevresinin bir “Endüstri Mirası Haritası” çıkarılmıştır.¹¹³ Bu yapılar belirlenerek hem arşiv taraması yaparak hem de yerinde inceleyerek haritalanmış ve bir veri tabanı oluşturulmuştur. Bu veri tabanında mekanın üretim tipi, ismi, kuruluş tarihi, konumu, yapı hakkındaki bilgiler, mimari özellik, bugünkü durumu ve işlevi, mimari

¹¹³ Bu proje İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencileri ile birlikte endüstri mirasına dikkat çekmek ve bunları değerlendirmek amaçlı olarak Dila Gökalp Architects (DGA) ekibi tarafından yürütülmektedir.

dönüşüm ve çeşitli fotoğraflara yer verilmiştir. Uzun vadede bu çalışmanın herkesin kullanımına ve katkısına açık olması planlanmaktadır. Bu tür projelerin sayısı arttıkça ve Avrupa ile bu konuda ortak adımlar atılmaya başlandıkça hem zanaat hem de tarihsel anlamda değeri büyük yapılarımızın önemleri gelecek kuşaklara aktarılmış olacak ve ülke mirasına önemli hizmette bulunulacaktır.

SONUÇ

Batılılaşma devrinde inşa edilen endüstri yapıları, o dönemin teknolojisini ve ekonomik düzenini aktarması, toplumun yaşadığı belirli bir zaman sürecini yansıtmaları açısından büyük bir öneme sahiptir. Endüstri yapıları diğer anıtsal bina türleri kadar önemsenmemiş dolayısıyla korunmamışlardır. Zamanla fonksiyonunu yitiren bu yapılar boş ve bakımsız kalarak hızla tahrip olmuşlardır. Bugün harap ve bakımsız olan ve hatta çok az bir kısmı ayakta kalan endüstri yapılarının, zaman içinde hasar görmesini önlemek ve binaların mümkün olduğunca korunmasına çalışmak gerekmektedir. Bu amaçla, bu tür yapıların acilen tespit, tescil ve belgeleme çalışmalarını içeren detaylı araştırmaları yapılmalı, binalar çok iyi tanınmalı, sonradan eklenen kısımlar belirlenerek, tarihlendirilmelidir. Bütün bu çalışmalar kaynaklara dayandırılarak yapılmalı, binalar mümkün olduğunca korunmalıdır.

Günümüzde gelişen üretim teknolojileri ile verimsizleşen veya atıl duruma düşen endüstriyel miras niteliğindeki yapılar yeni işlevler kazandırılarak yaşatılmakta ve korunmaktadır. Genellikle kamu yararına yönelik kullanılan bu binalara müze, sanat galerisi, eğitim, kültür ve sanat merkezi gibi işlevler yüklenmektedir.

Endüstri mirasının bütünsel olarak korunması alanında bir takım koruma politikalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bir zamanlar kentlerin ve yaşamın dönüşümde ciddi rol oynayan bu tesislerin, işlevlerini yitirmelerinin ardından değerlerini koruyarak kamu yararına yeniden kullanımı, sadece endüstri mirasını çağdaş yaşama yeniden kazandırmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal kent yaşamına nitelikli katkılar da sağlamalıdır. Bu yapıların değerlendirilmeleri açısından özellikle mimarlar, sanat tarihçileri, müze yöneticileri el birliğiyle çeşitli girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu girişimlerin temel amacı endüstri mirası yapılarını bulundukları kentsel çevrenin ihtiyaçları ve ilişkileri gözetilerek yaşayan mekanlar haline getirmek, yapıların kendi mekansal kurgularına dair yaratıcı işlevler üretmek ve miras envanterinin önemine vurgu yapmak olmaktadır.

Tarihi değeri kadar bir döneme damgasını vurmuş ve tarihsel, sosyolojik, ekonomik gelişim açısından önemli bu yapıların kente katabileceği mekansal imkanları

ve hacimsel ilhamı son zamanlarda son derece önem kazanmıştır. Bu bağlamda sahip olduğumuz endüstri mirasımız konusunda daha fazla farkındalık uyandırılması ve bu yapıların verimli ve ilham verici kullanımlara açılması gerekmektedir. Mimari açıdan da bakıldıklarında bu binaların sahip oldukları mekansal ve hacimsel kalite ve değerler, bugünün koşullarında zaman faktörü, yönetmelikler ve işveren baskısı nedeniyle mimari projelerde uygulanabilecek detaylar olmamaktadır.

Bu tür yapıların kentte bulundukları yerler eskiden kent dışı olarak görülürken şimdi kent merkezinde kaldıklarından aslında bir anlamda önemli kentsel mekanlar olarak da görülmeleri ve değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu yapıların kentin ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirilmeleri bir anlamda o kentin oluşum sürecine tanıklık etmiş ve kenti mevcut haline getirmiş doğal bir unsurun kendisinden koparılmadan bugünün ihtiyaçları doğrultusunda kullanılır hale gelip kentin doğal akışına katılmış olacak ve tarihi tanıklığını gelecek kuşaklarla da paylaşır hale gelecektir. Bu tür alanlar daha çok kullanıcının yararlandığı kültürel – sosyal – rekreatif imkanların yanı sıra barınma - sosyalleşme - çalışma gibi ihtiyaçları karşılayabildikleri ölçüde hep var olacaklar, geçmişte geleceğe bağlamaya devam edeceklerdir. Bu bağlamda, endüstri mirası yapılarının kent hayatının parçası haline gelmesi kentlerin bellek ve yapı stoğu açısından sürdürülebilirliği anlamında da son derece önemlidir. Kentlerin mekansal hafıza değerleri olan bu yapılarımızı yıkıp yeniden yapmak yerine elimizde olan bu yapı stoğunu değerlendirmek bir anlamda sahip olduğumuz kaynaklarımızı da verimli kullanmamızı sağlayacaktır.

Türkiye’de hala atıl durumda olan pek çok zeytinyağı fabrikası, gazhane, liman, tren istasyonu, elektrik santralleri gibi yapılar mevcut değerleriyle korunarak toplum yaşantısına dahil edilmelidir. Bu konuda farkındalık yaratmak, ülkenin farklı bölgelerindeki, farklı işlev ve değere sahip endüstri yapılarını yıkılmadan koruma altına almak ve kamu yararına yeniden kullanılmalarını sağlamak toplum ve kültür adına yararlı sonuçlar doğuracaktır.

Bu tez çalışmasının, kültür varlıklarının korunması ve yaşatılması üzerine yapılacak çalışmalara ışık tutması, unutulmuş, tarihi niteliği göz ardı edilmiş endüstriyel yapıların müzecilik anlamında korunması gerektiği bilincini oluşturmaları ve genç kuşaklara bu uğurda yol gösterici olması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağrılı, Refia Anıl: “İstanbul’da Renove Edilmiş Tarihi Endüstri Yapılarının Mekan Değerlendirmesi”, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık Ana sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015, İstanbul, S: 127.
- Alioğlu, Füsün – Alper B.: “Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası – Sanayi Yapısından Üniversiteye”, İstanbul Dergisi. Sayı: 27, 1998, S: 43.
- Asiliskender, Burak: “Modernleşme ve Konut; Cumhuriyetin Sanayi Yatırımları ile Kayseri’de Mekansal ve Toplumsal Değişim, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, 2008, İstanbul, S: 47-48.
- Asiliskender, Burak: “Cumhuriyetin ilk yıllarında Mimaride Modern Kimlik arayışı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği”, İTÜ FBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, S: 28.
- Austin, Richard L, W.C. Woodcock, and Steward and R.A. Forrester: Adaptive Reuse: Issues and Case Studies in Building Preservation. New York: Van Nostrand Reinhold, 1988. Print.
- Barthes, R.: The Eiffel Tower, Rethinking Architecture: A Reader In Cultural Theory. Routledge, Londra: s: 172-180, 2006.

- Brangar, Ş. Y.: Silahtarağa Elektrik Santrali'nin Korunması ve Yeniden Kullanımına Yönelik Öneriler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Y.T.U Fen Bilimleri Enstitüsü, 2004
- Budan, Nazlı: “Kültür Endüstrisi Çerçevesinde Santralistanbul Örneği”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Kentsel Koruma ve Yenileme Programı, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2008, s. 142.
- Burden, E.: Illustrated Dictionary of Architectural Preservation: Restoration, Renovation, Rehabilitation, Reuse. New York: McGraw-Hill Press, 2004.
- Büyükarıslan, Benay: “Endüstriyel Yapıların Yeniden İşlevlendirilme Tasarım Kriterleri ve İstanbul Örneği”, Beykent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, S: 80.
- Büyükarıslan ve Güney: “Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği”, Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Dergisi, Cilt 6 (2), 2013, 31-58, 2013.
Benay Büyükarıslan,
- Clark, Justine, Tanya Wolkenberg.et al.: Adaptive Reuse of Industrial Heritage: Opportunities&Challenges. Melbourne: Heritage Council of Victoria, 2013. Print.

- Erbay, Fethiye: “Müze Yönetimini Kurumsallaştırma Çabası (1984-2009)”, Mimarlık Vakfı Enstitüsü, 2009, s.162-165.
- Erbay, Fethiye: “Müze Gezmek İnsanın Varoluşuna Anlam Yükleyen Kişisel Bir İhtiyaçtır”, Kültür ve Turizm Dergisi Aylık Kültür ve Sanat Dergisi, Kasım Sayısı, 2015, Özel Matbaası, Ankara, sf.23.
- Erbay, Fethiye: "Yaratıcı Sektörlerde Teknoloji", Kültürel Miras Ve Yaratıcı Sektörler Konferansı, TMMOB Mimarlar Odası, 2 Mart 2015.
- Erbay, Mutlu: “Yeni Nesil Teknolojiler ile Müzelerde Eğitim”, Dergipark, Bahar 2017, Sayı 214, 2017, s. 267.
- Erder, Cevat: “Venedik Tüzüğü Bir Tarihi Anıt Gibi Korunmalıdır”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 3. Sayı 2, Güz 1977, sf. 167-190
- Ergin, O.N.: **Mecelle-i Umûr-ı Belediyye**, Cilt 5, 1995, İstanbul, S: 2745.
- Ezgeç, Pınar: Pınar Ezgeç, Kasımpaşa Un Fabrikası Restorasyon Projesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998, S:29.
- Gökalp, D. Z.: Müzecilik. M. Çakır (Ed.), Kültürel Miras Yönetimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, sf. 183, 2010.

- Gül, Mustafa Fırat: “Aksaray Azm-i Milli Türk Anonim Şirketi”, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012, S: 120.
- Hart, Michael H.: Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100 İsim, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.117-119
- Hobsbawm, E. J.: Sanayi ve İmparatorluk, Ankara, 1998.
- Höhmnn, R.: “Denkmale der Industrie - Museen der Industrie?,” Museum und Denkmalpflege, Bericht über ein Internationales Symposium, Bodensee, 30.5-1.6.1991, ICOM ve ICOMOS Almanya, Avusturya ve İsveç, yayınlayan: ICOM Alman Ulusal Komitesi, Münih, s. 56-61, 1992.
- Hür, A.: Telefon, İstanbul Ansiklopedisi. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, cilt.7, s.241-243. İstanbul, 1994.
- İ.E.T.T. Dergisi: Dün, Bugün ve Yarın, İETT (İstanbul Elektrik Tramvay Tünel Otobüs ve Havagazı İşletmeleri Umum Müdürlüğü) Dergisi, sayı: 4, 1957, İstanbul, S: 5.
- Karakışla, Y.: Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi, Müslüman Osmanlı Kadın Telefon Memureleri, Türk Telekom Yayınları, İstanbul, 2008.
- Karıptaş, Fatih: “Endüstri Miras Kapsamındaki Yapıların Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi ve Kasımpaşa Tuz Ambarı Örneği”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık

Anabilim/Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2010, S: 55-56.

Kesgin, B: “Erken Cumhuriyet Dönemi Kalkınma Arayışları ve Sovyet Deneyimi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası”, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, İstanbul, S: 473

Kıraç, B: Türkiye’deki tarihi sanayi yapılarının günümüz koşullarına göre yeniden değerlendirilmeleri konusunda bir yöntem araştırması. doktora tezi. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul., sf. 24-26, 2001

Kısa, Umut: Kendini İşten Fethet, Sola Unitas, İstanbul, s.152, 2017.

Kiper, H.: İstanbul’a Işık Veren Silahtar Fabrikası, İETT (İstanbul Elektrik Tramvay Tünel Otobüs ve Havagazı İşletmeleri Umum Müdürlüğü) Dergisi, 1957, sayı:5, İstanbul, s. 28-29.

Köksal, Gül: İstanbul’daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2005

Köksal, Gül: “Endüstri Mirasını Koruma ve Yeniden Kullanım Yaklaşımı”, Sanayi Yapıları/Endüstri Arkeolojisi, TMMOB Adana Mimarlar Odası Dergisi, Sayı 8, s. 18-23, 2012.

Küçükkalay, Mesut: “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, 1997, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 2 (Güz), s.51-68, 1997.

Lepel, Adrienn: Changing the Function of Industrial Buildings – Survey, Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering, Vol 4, No:2, 2006, pp. 71-84, 2006.

Lewis, Pınar Sözer: Endüstri Arkeolojisi Ruhr Havzası – Kömür Madenciliği ve Zeche Zollverein, İTÜ, 2015 Kasım.

McNeil, William: “Dünya Tarihi), (Çev. Alaaddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.465, 1994.

Nart, Duygu: İstanbul’da Endüstri Yapılarında Gerçekleşen Dönüşümlerin Mekansal Açından İrdelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı, Yüksek Lisans tezi, Haziran 2015, sf. 31-32.

Okan, Berna: Günümüzde Müzecilik Anlayışı, Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt. 5, Sayı.2, Aralık, 2015 sf. 187-198, sf. 187

Ökçün, Gündüz: Osmanlı Sanayi 1913-1915 İstatistikleri, Hil Yayın, İstanbul, 1984, s. 72

- Özdemir, Manolya: Endüstri Mirasının Yeniden İşlevlendirilmesi: Beykoz Deri ve Endüstri Mirasının Yeniden İşlevlendirilmesi: Kundura Fabrikası Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2015, sf. 1
- Pamuk, Ş.: 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914, İstanbul, 1997.
- Pekol, Banu: “İstanbul’da Yeni İşlevlerle Kullanılan Tarihi Yapıların Üslup Sorunsalı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2010, S: 334.
- Pferschy, Othmar: **Fotoğrafla Türkiye**, Matbuat Umum Müdürlüğü yayını, 1936, S: 23.
- Ruhi, M.E.: **1982 Anayasası Çerçevesinde Sosyal Devlet ve Özelleştirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, S: 150.
- Sağlam, Nevzat: “Bir Semte Adını Veren Bomonti Bira Fabrikası”, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD) The Journal of International History Researches Aralık 2017, Yıl: 1/ Sayı:1, S: 32.
- Sahraiyan, Faraneh & Tümer, EgeUluca: Adaptive Reuse of Industrial Buildings: Case Study of Tenten Factory in Famagusta, Journal of Engineering and Architecture, June 2017, Vol. 5, No. 1, ss. 50-60, s.50, 2017.

- Saner, Mehmet: Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye’deki Yaklaşımlar, Ocak 2012, sf. 53
- Sümerbank: **Cumhuriyet’in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973**, 1973. Tiça Matbaası, Ankara.
- Taşdemir, Doğan: Beyoğlu Telefon Santrali Restorasyon Projesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, , 2016 Ocak.
- Tekeli, İ.: Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler, Planlama Dergisi, Sayı: 1988/1, sf. 19-22, 1988.
- Timur, Bahar Elagöz: “Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Bakım ve Onarım Atölyesi Restorasyon Projesi”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2015, S: 8-13.
- Toprak, Z.: “Aydınlatma, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi”, 1993, cilt: 1, İstanbul, S: 478.
- Trinder, B.: “Industrial Archaeology in Britain”, Archaeology, vol.34, no.1, s. 8-16, s. 10, 1981.
- Tuna, S.: **Dünya Ekonomik Krizine Bir Cevap mı? Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)**, Derlem Yayınları, 2009, İstanbul, S: 267.

Tümertekin, Erol, Özgüç, Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekan, Çantay Nazmiye: Kitabevi, İstanbul, 1997.

Uz, Funda: “Mimarlık Dergisi, Mimarlık Eleştirisi: Aftermath-Yıkım ve Yeniden Kur(ul)um: Sümerbank Kayseri’den AGÜ Eğitim ve Rektörlük Binasına”, 2017, sayı: 396, S: 32.

Yentürk, Aybala: “Osmanlı'dan Günümüze Bira”, TMMOB Gıda Mühendisliği Dergisi, S. 6, 1999, s. 25.

Yediyıldız, Bahaeddin: Tarih, MEB Yayınları, 2. Cilt, İstanbul: 1994, s:78.

Zapary, Vladimir: "Industrial Heritage of Russia and Ural."Economical History. 4. Moscow: MGU Press, 2000. Print.

Zat, V.: Bomonti Bira Fabrikası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 2, İstanbul, S: 296.